MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA

10 AASTAT

SEITSMEKÜMNE VIIES NUMBER : JUUNI / JUULI 2018

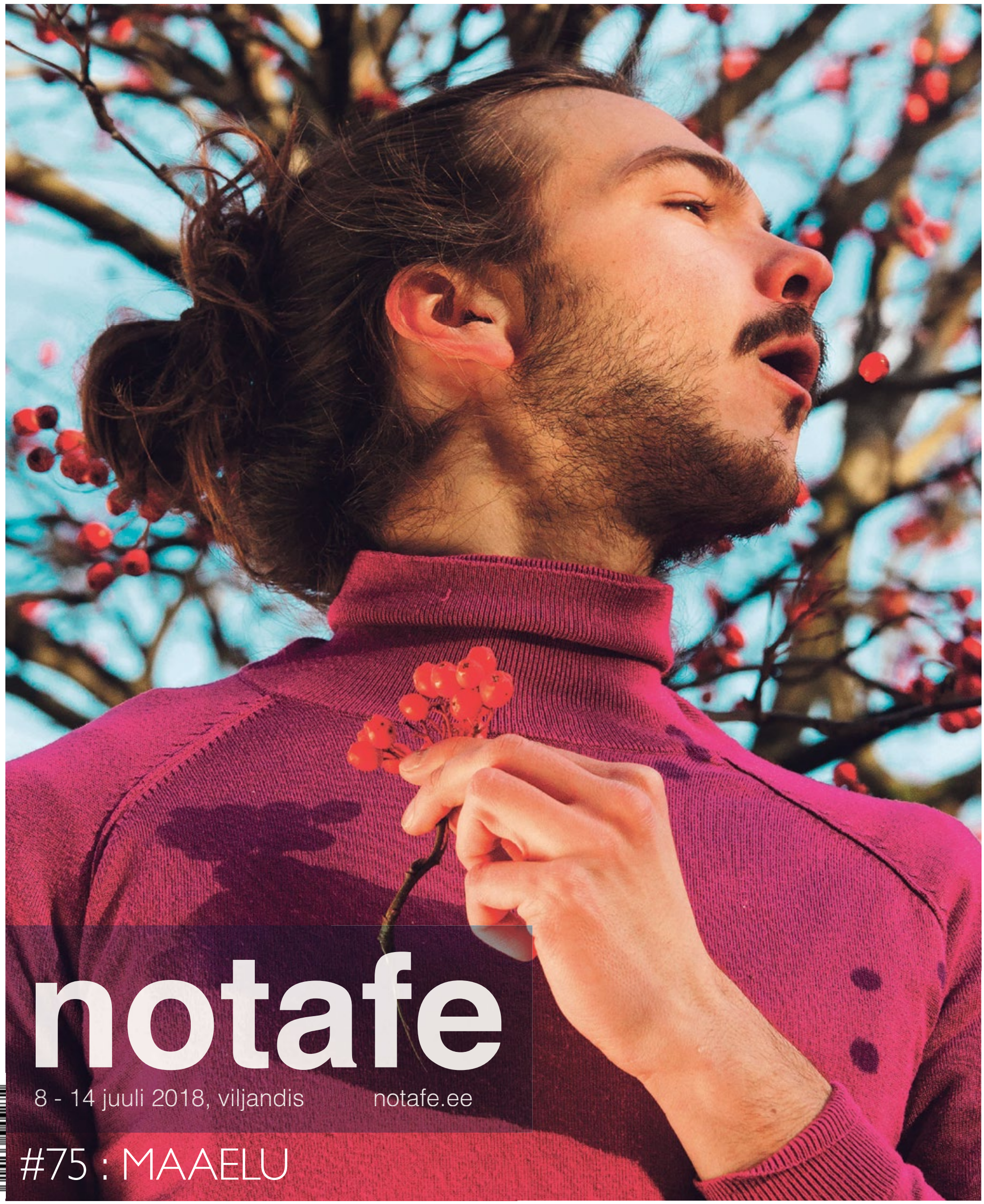

notafe

8 - 14 juuli 2018, viljandis notafe.ee

#75 : MAAELU

HIND 2€

9 772346 662013

JUHTKIRI

KELLE JUURDE MAALE LÄHEVAD TULEVASTE PÕLVEDE LAPSED?

Foto: Riho Vahtras

Kui ma ütlen, et lähen maale, siis pean silmas oma vanaema talu Mulgimaal, kus elavad mu vanavanemad ja vanatädi. Kui olen maal, siis internetis (eriti) ei käi, kannan vanaisa vanu dressipükse ning kui õhtul sauna lähen, loetakse sõnad peale, et ärgu ma lasku vanapaganal end kaasa viia. Söön hommikust, lõunat ja õhtust koos vanavanematega nende väikses kollaseks võõbatud kivist seintega köögis. Seal oli kunagi hiiglasuur veekatel, aga nüüd on selle asemel boiler. Koridoris viib üks uks sahvrisse ehitatud vannituppa ning teine jahedasse tarre, kus on muldpõrand ja kahesaja aasta vanune kiviahi. Kunagi olid seal koer, sead, kanad, lehm ning väga ammu ka üks hobune. Nüüd elavad mu vanavanemate talu ja tädi pere talu vahel sadakond lammast. Ahjaa, tädi pere elab seal ka – jalutuskäigu kaugusel popsitalus. Tädi, onu ja kuni neli last olenevalt sellest, kes parasjagu kodus on ja kes laia ilma peal. Nii et suviti on päris tavaline, et meie pere lõunalaud on nagu üks keskmise suguvõsa kokkutulek.

Mu vanaema sündis selle maja tagatoas. Seal tulid ilmale ka tema õde ja vennad ning neljakesi võrsusid nad suures rehetalus, kus karjatati loomi, pandi kartult, tehti heina. Vahepeal käidi ülikoolis ja siis tuldi mitmesse tallu tagasi. Nii kasvas mu vanaema üles tööd tehes ning praegugi ei saa vanaema-vanaisa-vanatädi kaua käed rüpes istuda, vaid toimetavad alatasa. „Kellel on aega kirikus käia, kui on vaja kartult panna," on mu vanaema öelnud.

Möödunud suvel, kui vanaemaga sibulaid, rediseid, porgandeid ja herneid rohisime, eksisin noore aedoa määramisega – arvasin, et see on peet. Vanaema ütles selle peale, et oleks pidanud meile lapsena ikka rohkem tööd kätte andma, aga ta ei tahtnud, et tema lastelastel nii töine lapsepõlv oleks, nagu temal oli olnud. Heinateo ajal võisime mööda heinamaad ringi lipata ja rõukude vahel heinahaldjaid mängida. Kui olen mõne suurema tähistamise eel linnast maale käimas, on minu ülesanne kartulisalati hakkimine ja täidetud munade tegemine. Kui võtan suvel vanaisalt muruniiduki käest ja hakkan ise niitma, istub ta seina äärde pingile ning jälgib pingsalt, kas taipan ikka kivi ja juurika juures jõnksu teha. Kusjuures, kui onu ja onupoeg samal ajal traktoriga mööda sõidavad, vaatavad nad heakskiitvalt, et linnapreili ka tööle hakanud. Oleme õdedega ilmselt liiga ebakorrapäraselt koolide-ülikoolide kõrvalt maal käinud, et meiega kartulipaneku või marjakorjamise ajal arvestada saaks, ning nüüd ma ei oskagi seal eriti muud teha kui lillepõõsaste vahel päevitada ja raamatuid lugeda. Vanaema tunneb mind piisavalt hästi, et näha, kunas siidinäpp on liiga kauaks peenra kohale küürutama jäänud, misjärel ta mulle mõne tubasema tegevuse annab.

Meie peres võib maalt linna tulemise mustrit näha üsna selgelt põlvkondade kaupa. Kui vanaema on põline mulk ning enne ja pärast Tartu ülikooliaastaid maal tööd teinud, siis minu ema jäi küll pärast ülikooli Tartusse, aga istutas tagaaeda kartulit ja maasikaid. Mina aga elan linnas ega kasvata potitaimegi ning ma ei kujuta ennast ette koidust hämarikuni kehalist tööd tegemas. Meie põlvkonnal on küll tore komme suviti kuhugi võssa putku panna või rabajärve sukelduda, aga päriselt maale, kus tuleb katust paigata, loomi talitada, peenraid kitkuda, kolivad meist vähesed. Pigem võetakse suund suurlinnade poole. Minu maakohas elu (töö) käib, aga kuidas mina seda eluviisi edasi kanda saaksin?

Kas võib olla, et tulevikus tehakse Eesti aladelegi õpperetki, nagu praegu on asunud Siberi eestlaste sünnipaikadesse teele kunstnikerühmitus SLED? Hiljuti raporteerisid nad oma Instagrami lehel näiteks Idrinskojest, kus kohalik tädi Valja õpetas noortele vajalikke igapäevaoskusi, näiteks kuidas sibulaid lõigata, puid tuua, juukseid kammida, prügi kanadele ja koertele sorteerida, jalgu pesta, haigeksjäänuid ravida ning surnuid mälestada.

Tänu vanavanematele on mu maaelukogemus olnud idülliline nagu ilmselt paljudel, kes ainult suviti või jõuludel maale pääsevad. Ehk suudame selle romantiseeritud tunde najal ise maaelu piisavalt alal hoida ja ellu kutsuda, et meie kunagine järelpõlv saaks meid külastada kas või lehistes marjaaedades, kui lehma, kahte siga ja kümmet kana kasvatama ei hakkagi?

Piret Karro, keskkonna- ja kultuuritoimetaja

TOIMETUS

Helen Tammemäe	peatoimetaja	helen@muurileht.ee
Henri Kõiv	tegev- ja sotsiaaliatoimetaja	henri@muurileht.ee
Mariliis Mõttus	elustiili- ja muusikatoimetaja	mariliis@muurileht.ee
Piret Karro	keskkonna- ja kultuuritoimetaja	piret@muurileht.ee
Maia Tammjärv	kirjandus- ja uudistetoimetaja	maia@muurileht.ee
Pille Sepp	keeletoimetaja	pille@muurileht.ee
Kertu Viira	müügi- ja reklaamijuht	kertu@muurileht.ee

Makett/kujundus	Madis Katz
Illustraatorid	Andrei Kedrin, Ann Pajuväli, Lilian Hiob, Vahram Muradyan, Jaan Rõõmus
Fotograafid	Aleksander Kelpman, Priit Mürk, Renee Altrov, Tõnu Tunnel, Janis Kokk, Gabriela Liivamägi

KOLLEEGIUM: GUSTAV KALM, MARGUS KIIS, KEITI KLJAVIN, AHTO KÜLVET, ELLEN MACKAY, SILLE PIHLAK, BERK VAHER, KEIU VIRRO

VÄLJAANDJA: SA KULTUURILEHT

TOETAJAD: KULTUURIMINISTEERIUM, TARTU LINN

TRÜKK: PRINTALL · TIRAAŽ: 4500

SAADA MEILE

Uudiseid ja pressiteateid: *uudised@muurileht.ee*

Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn

Müürilehele pakke saates palume märkida adressaadiks kindlasti „Müürileht".

KAASAUTORLUSEST

Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendused; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustratsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST

Telli Müürileht püsilepinguga 1.80 € eest kuus: *tellimine.ee/myyrileht*

Reklaami Müürilehes: *muurileht.ee/reklaam*

JÄLGI MEID

· · · @Muurileht

SISUKORD

MAAELU

ARVAMUS

Stereotüüpidest maaelu kujutamisel meedias – *Bianka Plüschke-Altof* [6]

Maanoorte paindlikust paigaidentiteedist – *Raili Nugin* [12–13]

Kes päästab ääremaa? – *Liina Haldna* [13]

Ruraalsest ruumiplaneerimisest – *Keiti Kljavin* [17]

Linliku ja ruraalse segunemisest – *Liis Serk* [18–19]

PERSOON

Intervjuu Roy Strideriga – *Maia Tammjärv* [7–11]

Maapiirkonna sädeinimesed [14–15]

Sotsialistliku põllumajanduse unustatud kangelased – *Ave Taavet* [22–23]

ELU MAAL

Maapiirkonna koolielu – *Piret Karro* [16]

Maaelu kroonika – *Tõnis Tootsen* [28]

Uusmaakate katsumused – *Annika Heinsalu* [29]

ARHITEKTUUR

Nõukogude arhitektuuripärandist – *Laura Ingerpuu* [20–21]

JÄTKUSUUTLIK ELAMINE

Eesti ökokogukonnad – *Kerttu Sarapuu, Rando Tooming* [24–26]

RSRi veerg: ringmajandusest – *Kristiina Vain* [39]

ARVUSTUSED

Katrin Väli „Sugulane" – *Andra Teede* [30]

Janar Ala „Oma rahva lood" – *Mudlum* [31]

Uued plaadid [34–35]

SKEENE

Uus eesti disain: TOKU [33]

Melomaaniankeet: Eiki Nestor [34]

Uus eesti biit: Kirke Karja [34]

Uus Tartu kunst: Edgar Juhkov [37]

ÜLIKOOL

Semiootikaõppest – *Piret Karro* [36]

Helena Läks

Helena Läks on kombekas neiu, blond, värvib huuli.

TULIN LINNAST KOJU

üle heki seal näen
valgustatud aknaid
inimkogusid ja üks
on puudu

AEDNIKU SÜÜ

ma tean kummitavatest majadest nii mõndagi
näiteks seda
et nemad kellest järsku enam ei räägita
jäävad kindlasti peeglinurgas vilksatama
magaja unedest läbi jalutama
rõskete seintena hingama ka pärast seda
kui nende pildid juba maha on võetud

olnud kord kellegi jaoks kõik
peab neist saama eimiski
aga midagi ometi jääb
mille ligi tajub iga rõõm end kohatuna
mis sunnib koomale tõmbama hõlmu ja südameid

see on nii sest
kummitus on surra lastud lugu
kinnituisanud hoov
ummistunud kaev
rohtukasvanud aed
aedniku süü
ja sestap ei saa kummitusi lihtsalt välja ajada
nad tuleb kutsuda enda juurde
anda neile tagasi nende nimed
heita endalt viimaks kõik vanutav uhkus ja häbi
see aedniku süü

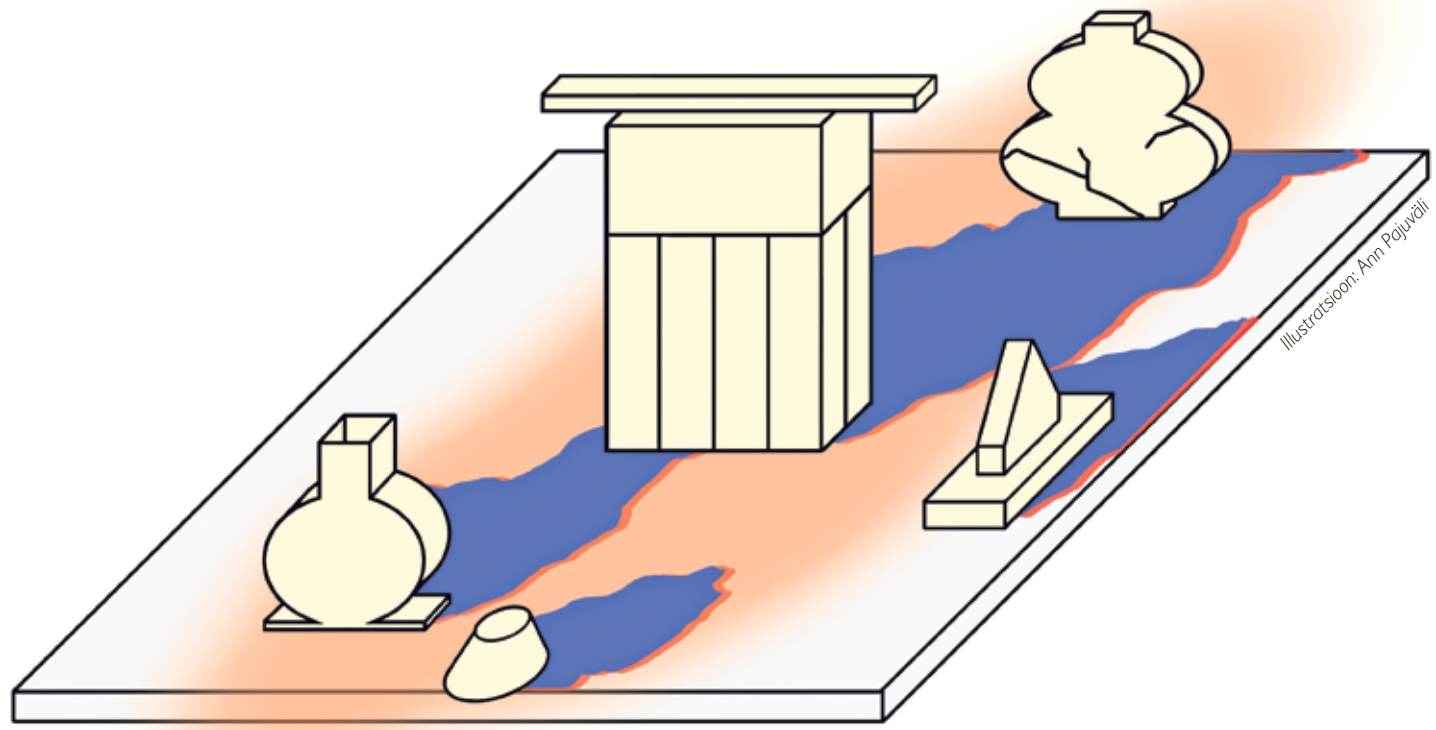

Illustratsioon: Ann Pajuväli

TARTU ÜLIKOOL
1632

ut.ee/sisseastumine

Kultuuri-koodid ootavad muukimist!

Omanda märgiline haridus Tartu Ülikoolis.

Esita avaldus semiootika magistriõppesse **enne 1. juulit!**

Mehis Pihla
TÜ vilistlane, dramaturg ja lavastaja

Kollaaž: Arolin Raudva

Kollaaž: Age Linkmann

13. juunil esietendub Tallinnas endise Põhjala tehase territooriumil (Marati 5) tantsulavastus „Olmeulmad 2" (Raho Aadla, Age Linkmann, Arolin Raudva, Maarja Tõnisson). Info: *facebook.com/olmeulmad*

08.—10.06.

KUIDAS MUUTA MAAILMA

DD Akadeemia Juhtimiskool on muutnud oma nime Maailmamuutjate kooliks, sest miks piirduda kitsa sfääriga! Tegemist on kohtumispaigaga inimestele, kes püüavad Eestit ja maailma paremaks teha. Kolme päeva jooksul, 8.–10. juunini jagatakse Tartu Tervishoiu Kõrgkoolis inspiratsiooni, motivatsiooni ja praktikaid kolmel katusteemal: „Iseenda arendamine", „Maailma mõtestamine" ning „Maailma muutmine". Teiste seas esinevad Lavly Perling, Urmo Kübar, Kene Vernik, Tõnu Pekk, Flo Kasearu, Marko Uibu jne. Lähem kava ja piletid: *ddakadeemia.ee/kool*

09.—10.06. / 16.—17.06.

GURMAANLUS TALLINNAS JA TARTUS

Tänavatoidufestivalid toimuvad sel aastal 9.–10. juunini Tallinnas Telliskivi Loomelinnakus ning 16.–17. juunini Tartus Aparaaditehases. Tutvustatakse kümneid toidutootjaid ja -pakkujaid, eraldi kummardus tehakse kohalikule kokakunstile. Lisaks tutvustatakse TaDaa! Festivali raames rahvusvahelisi tänavaartiste. Info: *tallinnstreetfoodfest.ee*

10.06.

100-AASTASE EESTI MÄNGUD

10. juunil esietendub Raadi lennuangaaris Peeter Jalaka lavastatud „Eesti mängud. TÖNK". EV100 raames Eesti Kontserdi ja Von Krahli Teatri koostöös sündinud Sigismund von Krahli teose muusika on loonud ansambel Trad.Attack!, mängib lavakunstikooli 28. lend. Ootame vastust järgmistele küsimustele. Miks otsustas meie muidu pigem ratsionaalne esivanem raisata talvel raskelt kätte tulnud energiat mõttetustele? Miks ta tegi tarbeesemetest töngi, täiesti kasutu asja? Ja lõppeks, mida üldse räägivad rahvamängud meie ühiskonna, unistuste, üksinduse kohta? Vaata veel: *concert.ee, vonkrahl.ee*

22.—24.06.

ÜLIÕPILASKOORID, ÜHINEGE!

Juuni lõpus kogunevad Balti riikide parimad üliõpilaskoorid, tantsijad ja pillimängijad Tartusse. Festival Gaudeamus toimub igal aastal vaheldumisi Eestis, Lätis ja Leedus, seekord ongi järg jälle meie käes. Öisele tantsupeole laupäeval Tamme staadionil ning pühapäevasele laulupeole „Jaanipäeva laulud" lauluväljakul eelneb linnapildis mõndagi. Kindlasti ei tasuks näiteks ilma jääda reedel toimuvast maagilisest tulesüütamise tseremooniast Kassitoomel. Info: *gaudeamus.ee*

08.—14.07.

NOTAFE 2018

8.–14. juulini kogunevad tantsuhuvilised taas nädalaks Viljandisse juba 26. korda toimuvale festivalile notafe. Tegemist on „kaasajakohase kooliga, kus ei pea õppima, aga milles saab osaleda". Nädala sisse mahub erinevaid töötube, modereeritud vestlusi, kontserte, etendusi jpm. Õpetajatena on kohal näiteks Juan Domínguez, Ivo Dimchev, Elke Luyten, Ruth Zaporah, Bruno Caverna, Krõõt Juurak jpt. Lisainfo ja registreerimine: *notafe.ee*

09.—14.07.

RURAALNE URBAANNE

Tänavakunstifestival Rural Urban Art toimub sel aastal 9.–14. juulil Põltsamaal esimest korda, kuid korraldajate visiooni kohaselt korratakse seda igal aastal ühes Eesti maakonnas, sest kunst ei tohiks olla ainult suurlinlaste privileeg, vaid ka väikelinlaste ja maainimeste õigus! Muu hulgas on ettevõtmise eesmärk tuua kokku kohalik kogukond. Vaata veel: *facebook.com/ruralurbanart*

22.07.

„METSIK" MOKSIS

MTÜ Mooste KülalisStuudio projekt „Metsik. Käärimine normaalsuse äärealadel" startis selle aasta kevadel kunstiresidentuuridega, mis kulmineeruvad 22. juulil ühisnäitusega Viislil Põlvamaal. Kuraatorite Evelyn ja John Grzinichi juhatusel valminud väljapanekul näeme 15 erineva taustaga rahvusvahelise kunstniku töid. „Metsiku" lähtepunktiks on inimese ja looduse vaheliste vastastikmõjude tulemusel tekkinud ja tekkivad ökosüsteemid, seega on projekti valitud kunstnikud, kes käsitlevad oma loomingus looduskeskkonna ja inimtegevuse arenguid. Lähem teave ja logistilised andmed: *moks.ee*

22.07.

AVATUD TALUDE PÄEV

22. juulil kell 10–17 avavad huvilistele oma väravad paljud väikesed talud ja suuremad farmidki üle Eesti. See on hea võimalus lähemalt seirata, kus ja kuidas kasvab kodumaine toit ning kui vinge on nüüdisaegne põllumajandustehnika. Toimuvad ekskursioonid, töötoad ja muud põnevad asjad. Igal talul on oma programm, milles tutvustatakse just vastava majapidamise eripärasid. Kui väga veab, saad ka kitsega tõtt vahtida või lausa kombainiroolis istet võtta! Selleks et kogemata mitte mõne suletud talu juurde sattuda, kontrolli avatust esmalt kaardilt aadressil *avatudtalud.ee*.

Foto: Ardo Kaljuvee

23.07.

JAAPANI ÜHENDKOOR ESTONIAS

23. juulil kell 19 esineb esimest korda Eestis ja üldse Baltimaades jaapani ühendkoor koos suurejoonelise trummi-*show*'ga. Estonia kontserdisaalis toimuval tasuta kontserdil esitatakse teost „Saatana pidusöök" („Devil's gluttony"), mis põhineb Seiichi Morimura samanimelisel romaanil, heliloojaks Shin'ichirō Ikebe. Jaapani ühendkoor ongi tulnud kokku spetsiaalselt selle süidi jaoks. Lähem teave peagi: *concert.ee*

03.08.

„VANAHUNT" TAARKA PÄRIMUSTEATRIS

Taarka Pärimusteatri suvelavastus „Vanahunt" näitab setu jutuvestja Feodor Vanahundi ehk setupäraselt Vanahundi Höödori (1890–1965) kirevat maailma, naljalood katavad laia ajaskaalat, liikudes maailma loomisest tänapäeva välja. Vanahunt ise ühtegi teksti paberile ei pannud, küll aga kirjutasid need 1930. aastatel üles rahvaluulekogujad, kelle hoolsale tööle toetudes nüüd dramaturg Ott Kilusk algupärase näidendi on kirjutanud. Lavastaja on Helena Kesonen. Etendused toimuvad Treski Küünis Setumaal kokku kümnel korral augustis. Vaata lisa: *taarkateater.ee*

07.—10.08.

SUBNORMAALNE SUVI BERLIINIS

7.–10. augustini tutvustatakse berliinlastele eesti kultuurinormaalsuse perifeeriaid ja kangialuseid peene nimega üritusel „Subnormal Summer Days in Berlin". Kohalikes kinodes linastuvad neil päevil kaks värsket eesti punkfilmi – „Pets ja Berliin" (Taavi Arus, Indrek Spungin, 2017) ja „Enam kui elu" (Indrek Spungin, Taavi Arus, 2018) – ning toimuvad kohtumised tegijatega. Kahel õhtul rullub lahti muusikaprogramm, kus astuvad üles eesti juhtivad põrandaalused Mart Avi, Florian Wahl, HUNT ja Saint Cheatersburg. Lisainfo peatselt!

Kaader filmist „Enam kui elu"

12.08.

FLEET FOXES TALLINNAS

12. augustil annavad maailmaturnee raames Alexela Kontserdimajas kontserdi ameerika *indie*-folkbändi Fleet Foxes kutid. Välerebaste kolmas kauamängiv „Crack-Up" ilmus eelmise aasta suvel. Eestisse saabub ansambel koosseisus Robin Pecknold (vokaal, multiinstrumentalist), Skyler Skjelset (multiinstrumentalist, vokaal), Casey Wescott (multiinstrumentalist, vokaal), Christian Wargo (multiinstrumentalist, vokaal) ja Morgan Henderson (multiinstrumentalist). Info: *fbi.ee*

„MIKS TE PILDISTATE AINULT NEID KOLEDAID MAJU?"

Eesti meedia on arendanud maaelu käsitlemiseks välja narratiivse vormi ja terminoloogia, kus tegevuspaigaks on külaesine pood, tegelasteks eluheidikud ja kulissiks lagunenud majad. Selline kujutamisviis viitab kulunud mõttemustritele ning peletab samas eemale uusi elanikke.

Kirjutas **Bianka Plüschke-Altof**, illustreeris **Jaan Rõõmus**

„Ääremaa", „kolgas", „mittekoht", „pommiauk" – selliseid värvikaid sõnu kasutatakse sageli kaugete maakohtade ja väikelinnade kirjeldamiseks. Aga seda ei tee kõik. Ja mitte alati. Eriti mitte suvel, kui paljud eestlased ümisevad kaasa Curly Stringsi maaelu romantiseerivaid laulusõnu. Aga need väljendid on siiski kasutusel. Suurlinnasid, nagu Tallinn ja Tartu, iseloomustame niimoodi aga üsna harva.

Linnaeluga seotud plussiks on see nähtamatu normatiivne standard, millega maaelu võrreldakse, ja seetõttu jääbki mulje, et maakohtades pole midagi head.

Isegi kui me ei tee seda teadlikult, mängivad stereotüübid ja klišeed, mida seostame erinevate kohtadega, meie igapäevaelus väga suurt rolli. Kes tahaks pommiauku elama tulla? Keda tõmbab pärapõrgusse? Kellele läheb korda mittekohtade heaolu? Oma doktoritöö raames nii Setu- kui ka Mulgimaal maaelanike ja kohalike eestvedajatega rääkides kuulsin korduvalt, kuidas võõrad nende kodupiirkondi pärapõrguks ehk „ääremaaks seal kuskil Läti piiri juures" nimetavad. Sinna kolinutelt küsiti aga, miks nad metsa elama läksid. Seega oldi kohapeal igati teadlikud sellest, kuidas kaugema kandi rahvale paistetakse – majanduslikus mõttes kolka või isegi kohana, millega nõukogude ajal üliõpilasi hirmutati: „Kui sa ei õpi, siis me anname sulle suunamise Obinitsa."

MÕTTEINERTSIST SÜNDINUD KLIŠEED

Need pole sugugi ekstreemsed näited, kuna peegeldavad dihhotoomilisi kategooriaid, milles kipume oma igapäevaelus mõtlema: must ja valge, mees ja naine, linn ja maa. Sellised vastandid on olulised, kuna need aitavad meil argielus orienteeruda ja toime tulla. Kui võtame näiteks linna ja maa vastanduse, võib tegemist olla lihtsalt eristava kategooriaga kahe kohatüübi vahel – esimene suure ja teine hõreda rahvastikutihedusega. Nagu artikli alguses mainitud värvikad terminid aga tõestavad, on linna-maa dihhotoomia tihtipeale midagi enamat kui pelgalt sotsiaalruumiline eristus. Nimelt võib nende väljendite taga olla peidus hierarhia, milles üht kategooriat käsitletakse normatiivse standardina, millega võrreldakse ja hinnatakse teist. Vähe sellest, kuna oleme harjunud mõtlema stereotüüpides ja klišeedes, tunduvad normatiivsed hierarhiad meile sageli kui iseenesestmõistetavad ja seega vältimatud.

Neid võib (ja tegelikult peab) kahtluse alla seada. Astume ühe sammu tagasi ja vaatame n-ö linnu perspektiivist, millised kipuvad olema meie harjumusliku mõtlemise mustrid. Kriitiline diskursusanalüüs on selles suhtes hea meetod, et aitab paljastada varjatud võimusuhteid ning võimaldab seega analüüsida, kuidas teatud teemad on avalikkuses raamistatud. Uurides Eesti trükimeediat kui üht platvormi, kus maaelust räägitakse, vaatab meile vastu keelekasutus, mis samastab perifeeriat ja ääremaad peamiselt just maakohtadega hoolimata sellest, et sarnaseid paiku võib leida ka mujalt, sealhulgas suurlinnadest.

See tähendab, et seostame kõiki ääremaa omadusi, nagu geograafiline kaugus, majanduslik mahajäämus, avalike teenuste halb kättesaadavus, poliitiline sõltuvus või sotsiaalsed probleemid, sageli automaatselt maakohtadega. Miks aga just need omadused ja miks sellises negatiivses valguses? Kaugus on suhteline, seega peaks olema peamine välja selgitada, millest ollakse kaugel. Tuleb ka küsida, kas tegemist on mahajäämusega või kas ollakse pigem poliitiliste ja majanduslike otsustuste tõttu aktiivselt „mahajäetud". Ning mis on antud juhul üldse kriteeriumid, kuna näiteks (väike)ettevõtete arv on Eesti maakohtades üsna suur[1]. Avalikud teenused ja poliitiline võim võivad küll olla kaugel, sotsiaalne võrgustik aga just tihedam ning naabri või kogukonna abi lähem kui kusagil mujal[2]. Ja mis puudutab sotsiaalseid probleeme, võib põhjus olla ka selles, et need paistavad maakohtades paremini välja kui linnapildis, kus on samamoodi „korralikud ja vähem korralikud inimesed", nagu üks kohalik tehtud intervjuus välja tõi. Rääkimata sellest, et maakohtadest võib leida ka palju head, näiteks puutumata looduse, hästi säilinud pärimuskultuuri, hea kodu ja palju muud, mida kohalikud tihtipeale rõhutasid.

Paraku on linnaeluga seotud plussiks see nähtamatu normatiivne standard, millega maaelu võrreldakse, ja seetõttu jääbki mulje, et maakohtades pole midagi head.

NEGATIIVNE TÕMBAB LIGI

Kahtlemata võitlevad maakohad nii Eestis kui ka mujal maailmas keeruliste ääremaastumise protsessidega, mis on maaelu muutnud ning toonud päevakorda sotsiaalmajanduslikud ja haldusprobleemid. See ei ole aga maakohtade (ja väikelinnade) ainuke omadus. Seega ei ole tähtis seada kahtluse alla ainult seda, kuidas meedias ja teistel platvormidel maaelust räägitakse, vaid ka seda, millest räägitakse ning, mis veelgi tähtsam, millest *ei* räägita. Üks kohalik liider näiteks kirjeldas mulle, kuidas tema on üritanud näidata meedias teadlikult „positiivseid külgi", kohalikke pärle oma vallas. Paraku on ikka juhtunud nii, et reporterid üritavad seejärel leida „teravaid" nurki, pildistades taaskord „lagunenud hooneid", „arvamusliidreid poe ääres" või „joodikuid bussijaamas".

Ajakirjanikud ja toimetajad soovivad maaelu kriitiliselt lahates probleeme ausalt tunnistada, mitte neid ilustada või maha vaikida. Lähtudes veendumusest, et kitsaskohtadest tuleb neile lahenduste leidmiseks avatult kõneleda, kerkib esile vastuolu: keegi ei taha elada probleemse kuvandiga kohas. Nende stereotüüpsete maaelupildikeste valguses pole imekspandav, et kohalikud eestvedajad kardavad häbimärgistamist ja üritavad vastukaaluks romantiseerida maakohti kui lapsepõlveparadiisi, eesti rahva hälli ja iseseisvuse tugisammast. Kohalikud suhtuvad maaelu pahupoolele keskendumisse kriitiliselt, isegi kui see lähtub parimatest kavatsustest. Nende jaoks on see kuvandi rikkumine. „Miks te pildistate ainult neid koledaid maju, kui meil on siin ju ilusat ka?" küsivad nad.

Kuigi seotud erinevate kohtadega, näitavad need juhtumid siiski, et ühel ja samal piirkonnal võib olla mitu külge nagu inimestelgi. Küsimus on selles, miks mõnele omadusele rohkem tähelepanu pööratakse kui teisele. Diskursiivse raamistamise puhul tähendab see, et meil tuleb alati meeles pidada, et kuvand ei eksisteeri iseenesest, vaid on erinevate inimeste loodud. Seda enam on vaja meie harjumusi kahtluse alla seada, kuna viis, kuidas me ühest või teisest (maa)kohast räägime, võib mõjutada selle paiga ja kohalike tulevikku. Iga väikese ajaleheartikli, telesaate ja raadioreportaaži tegemise käigus tuleb tegijatel langetada olulisi otsuseid: mida näidata, kellest rääkida, kuidas sõnastada? Seda tuleks teha veelgi teadlikumalt. See ei ole suur vastutus ainult arvamusliidritele või meediatoimetajatele, vaid ka lugejatele, kellel tuleb suhtuda kriitiliselt sellesse, mida esitatakse kui iseenesestmõistetavat. Ka siis, kui tegemist on ääre*maa*ga.

[1] *Eesti maaelu arengukava (MAK) 2014–2020. – Maaeluministeerium, 2014.*

[2] *Lippus, M.; Vihma, P. 2014. Eesti kogukondade hetkeseis. Uuringuraport.*

Bianka Plüschke-Altof on õppinud sotsiaalteadusi Berliinis ja Tartus. Tartu Ülikoolis kaitstud doktoriväitekirjas „Ääremaa kuvand kui maakohtade arengu takistus" uuris ta diskursusanalüüsi kasutades, kuidas suuremate ajalehtede arvamusartiklites kirjutatakse ääremaast, sellele järgnesid süvaintervjuud arvamusliidrite ja ajalehtede toimetajatega kahes ääremaaks nimetatud piirkonnas.

HEADUSSÜSTEEMI ALUSTALAD

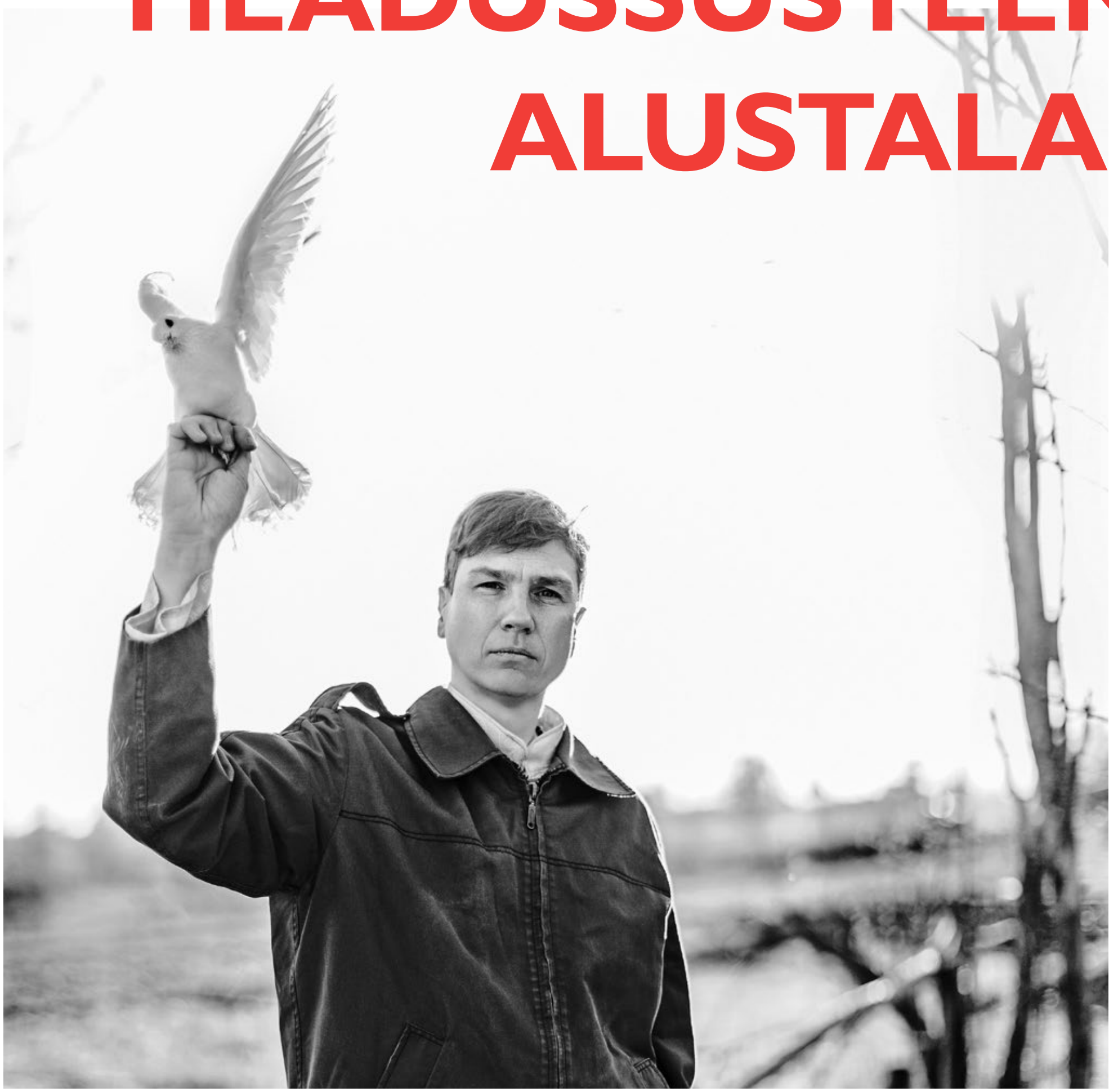

Roy tunnistab, et kandideerib järgmisel aastal riigikokku, aga seda, missuguses nimekirjas, ei saa ta veel öelda, läbirääkimised on käimas mitmel rindel. Küll aga võib intervjuust leida vihjeid tema programmi kohta, millest ilmub peatselt ka „Väike roheline raamat".

Intervjuu **Roy Strideriga**. Küsis **Maia Tammjärv**, pildistas **Priit Mürk**

jätkub >

< *eelneb*

Aastaid nii lokaalses kui ka globaalses plaanis sotsiaalse aktivismiga silma paistnud Roy on muusik, reisikirjanik, reisikorraldaja, talupidaja, budist (…) ja lõppeks ei rohkem ega vähem kui **Tema Pühaduse dalai-laama** maaletooja.

Siin Põlvamaa nurgakeses on Roy elanud kümme aastat, aga paik oli temaga juuripidi varemgi seotud, siin elasid nimelt ka tema vanavanemad. Enne Mustakurmut elas Roy Tallinnas („mis on suur linn") kümme aastat, Katmandus („mis on veel suurem linn") oma kaks aastat, Tartus kokku neli või viis aastat jne. Kuigi maal on omad raskused, millest tuleb juttu allpool, siis enda sõnul ta linna enam kindlasti tagasi ei taha. Kuna ta on ka moosekant (nõnda viitab Roy oma staatusele Vennaskonna kitarristina), peab ta üsna tihti ikka Tallinna ja Tartut väisama: „Kui ma korra Tallinnas ära käin, siis terve järgmine päev on tunne, nagu oleks rongi alla jäänud." Peaasjalikult häirivad teda linnas lärm ja pummeldamine.

Kui palju sul siin hingi elab?
Hingi… Ma tõesti ei tea… No mina elan siin ja mu kasutütar tuli ka siia paar kuud tagasi. Ma ei tea, kas ta kavatseb pikemaks jääda. Vist ikka kavatseb, aga väga keeruline on, kuna ta on pagulane ja Eesti Vabariik ei tunnista tema dokumente. Eesti Vabariik ei tunnista üleüldse tiibetlasi kui rahvust – seda, et nad olemas on. Taipad?

Taipan.
Ja ei tunnista ka tiibetlaste dokumente. Füüsiliselt on nad siin, aga paberite järgi ei ole neid üldse kusagil.

Kas näiteks Lätis on teisiti? Riias on toimunud lähiaastatel mitmeid dalai-laama loenguid jne. Kas see on Eesti eripära, et üldse ei tunnistata?
Läti tunnistab tiibetlasi kui rahvust. Nende välisministeeriumi süsteemis on „tiibetlase" lahter olemas. Ja sünniriigina Tiibet. Aga nende dokumente ei tunnista Läti samamoodi.

Kuidas nad siis Eesti välisministeeriumis üldse toimida saaksid? Täidaksid lahtri „hiinlane" või?
Nad ei ole ju absoluutselt hiinlased. Mu kasutütar põgenes viieaastase tüdrukuna jakipulli ja hobuse seljas üle mägede ja jõgede Himaalajast Nepalisse ning Nepalist Indiasse, et ta saaks tiibetikeelset haridust. Miks ta pidi seda tegema, kui tal on okei hiinlane olla?

Majandus on loomulikult väga tähtis, aga ainult sellele keskenduda on väär.

See on sama hea kui öelda, et mingeid eestlasi pole olemas, kõik on venelased; mingit Eesti Vabariiki pole üldse kunagi olnud, see oli ajutine nähtus ning tegelikult on siin alati Saksamaa ja Venemaa olnud – kui te venelased olla ei taha, kirjutame siis „sakslane". Ja midagi muud poleks lihtsalt ette nähtudki kirjutada.

Räägi loomadest, sul on neid siin igasuguseid.
Ma ei ole loomi ausalt öelda viimasel ajal kokku lugenud, see on muutuv. Keegi sünnib juurde ja keegi sureb ära. Raske on järge pidada. Noh, aga hakkame lugema. Kaks jakki, kaks hobust, neli koera. Tuvisid on seitse – vähemalt eile veel oli, äkki mõni on vahepeal juurde koorunud, ma ei tea. See on siis viisteist. Kanu on väga väheks jäänud, kull viis neid sügisel päris palju ära – Tiibeti siidikanu on neli, Eesti maakanu kaks. See on siis 21. *Очко*, nagu öeldakse. Ja siis on üks kits praegu siin – kaks on sõbra juures hobusele seltsiks. Üks kass on ka kuskil – 23.

Lambad ka!
Lambad… Nendega on keeruline. Osa lammastest läks ära… Ma arvan, et neid on praegu umbkaudu 30 kanti. Aga ma ei julge päris kindlalt öelda. No üle viiekümne on loomi kokku. Rotte on ka, olen näinud, aga kes teab, palju neid siin on.

Aga kui sa reisid, kuidas loomadega siis on?
(*Paus*) Jah… Ema on muidu siin olnud sel ajal, aga ta on juba üsna eakas ja tervis on kehv. Ja ta tegelikult käib tööl, ta on arst, kuigi ta peaks juba 30 aastat pensionil olema. Arste lihtsalt ei ole! Mu kasutütar on hariduselt meditsiiniõde. Õdesid ka ei ole Eestis! Ja varsti ei ole haiglaid ka (*turtsatab naerda*). Järjest pannakse kinni. Kui ma hiljuti Indias käisin, oli kasutütar siin.

Ahjaa, Põlvas kaotati vist umbes eile haiglast sünnitusosakond ära…
Seda ikkagi ei pandud kinni. Tehti otsus, et pannakse, aga praegu on nii, et kui keegi tahab sünnitada, siis ta saab. Sellest tõusis küll päris palju lärmi, aga sain aru, et see jääb praegu ikkagi mingiks ajaks veel avatuks. Kuidas edasi, seda ei tea. Aga ma isegi ei välista, et võib-olla põlvakad hakkavad meelega rohkem…

…rohkem sünnitama?
Sünnitama, jah. Tegelikult on see väga ehmatav indikaator, taipad? Inimestele on ikkagi oluline identiteet. Ja juured. Mitte kõigile, aga enamikule meie kultuuriruumis. Minu juured on tänu vanavanematele eri kohtades, aga peamiselt ikkagi Põlvamaal – olen siin sündinud, veetnud siin suurema osa enda lapsepõlvest. Kui ma kuulen, et keegi räägib näiteks põlva keelt, siis tunnen end kohe väga hästi. Ja Põlva oli nõukogude ajal küllaltki tegus rajoon. Siia ehitati uus kultuurikeskus, uus suur haigla – kõik selle mõttega, et need teenused oleksid inimestel käe-jala juures. Pangad jne.

Nüüd võib kahjuks näha märke, et see kõik liigub siit minema ja tõmbekeskuseks jääb Tartu. Olen ise sünnitud peaaegu iga päev Tartus käima ja see mulle absoluutselt ei meeldi. Seal on teatud teenused, mida mul lihtsalt tuleb tarbida, kas siis seoses ettevõtluse või mingite rahvusvaheliste tegevustega – ma lihtsalt *pean* Tartusse sõitma ja selleks mul lihtsalt *peab* olema auto. Kõigepealt tuli sundautostamise laine – ühistranspordi kohta öeldi, et seda ei ole rentaabel hoida, inimesi ei sõida nii palju, ostku kõik endale autod. Siis ostsid kõik autod ja öeldi, et nüüd ei ole seda üldse mõtet hoida. Vahepeal oli suur asi seegi, kui koolibuss sõitma hakkas. See oli ilmaime, et vanemad ei peagi enam lapsi igale poole autodega laiali vedama.

Selles mõttes on areng ehmatav küll, et põhiteenuseid, mis on siin iidamast-aadamast olnud, kas enam üldse ei ole või neid pannakse küllalt räpakalt kinni. Igale jõule on vastujõud – see ongi loodusseadus. Mine tea, võib-olla see isegi ärgitab regionaalarengut takka. Inimesed hakkavad tundma rohkem protestimeelsust või kuidagi nii. Aga ma ei arva, et asju on õige niimoodi lahendada.

Midagi sarnast räägitakse vahel teaduse ja kultuuri rahastamise kohta, et on justkui otseseid seoseid rahastuse vähenemise ja tulemuste paranemise vahel.
Täielik jama, see on piinamismeetod. Käisin just hiljuti Soomes ja ehmatus oli suur. Satun sinna küllaltki harva, ei ole eriti asja olnud, ja soome keelt ma ei oska, kuna olen Lõuna-Eestis kasvanud. Kaks kolmandikku suvalistest inimestest, keda ma kohtasin, olid eestlased. Ja mulle jäi silma, et Soomes ollakse tänavatel palju rõõmsamad.

Eestlased ka?
Jah, jah. Ja kui Tallinna tagasi tulin, siis jäi mulje, et siin on selline… muserdunud rahutus. Või midagi taolist. Stress. Ja see stress, ma arvan, tulebki sellest, et ellujäämiseks peab liiga palju rabelema.

Ma olen neil päevil just natuke vastupidi mõelnud. Näiteks ka sinu „Punast ja musta"[1] lugedes, kus on valdavalt umbes kümme aastat tagasi kirjutatud tekstid – seal on palju sellise ebaküpse kapitalismi, tarbimishulluse jne, kriitikat. Ja ma mõtlesin rõõmuga, et selle kümne aasta jooksul on nii palju paremaks läinud. Ja just põhjusel, et me ei ole enam nii vaesed. Me ei pea enam nii palju ellujäämise pärast rabelema.
Jah, muutused on vaieldamatult toimunud, aga mulle tundub ikkagi, et liiga vähe ja liiga hilja. Viimase 25 aastaga on elu tundmatuseni muutunud, viimase kümnega arvestatavalt palju. Aga mulle näib, et see on olnud orgaaniline, see on lihtsalt *juhtunud*, me ei ole seda teadlikult planeerinud. Ja selles mõttes on see olnud ressursi raiskamine. Kui me oleksime võtnud 25 aastat tagasi näiteks mingisuguse väga selge kursi, et 25 aasta pärast peab meie ühiskond olema enam-vähem selline, sellised kriteeriumid peaksid olema täidetud, töötame selle nimel.

Milline eesmärk ja kriteeriumid?

Näiteks siht, et inimene peab tundma ennast Eestis õnnelikuna. Viimasel ajal räägitakse – *õnneks!* – sellest, et on palju depressiooni, ja uue aja vaimsetest hädadest, mis tulenevad võib-olla internetti eraldumisest, nutiseadmetest ja vähesest tähelepanust, vähesest tegelikust hoolimisest jne. Aga mulle jällegi tundub, et seda on hakatud tegema liiga vaikselt, liiga vähe, liiga hilja, sest vähemalt üks põlvkond on selle jama sees enda parimad aastad juba ära raisanud. Olgem ausad, kui me ikkagi vaatame statistiliselt, kui palju on Eestis perevägivalda, mõttetut alkoholismi – see kõik ei teki lihtsalt tühja koha pealt, sellel on täiesti konkreetsed põhjused. See tuleneb stressist ja sellest, et on vähe eneseteostusvõimalusi, inimesed on oma sihi tihtipeale ära kaotanud.

Tead, mulle tundub, et seda on ka vähemaks jäänud.
Väga hea, et on vähemaks jäänud! Aga mina rõhutan veel kord, et kui me oleme arendanud riiki peamiselt majandusest lähtudes, siis see tõenäoliselt ei ole olnud õige. Me oleme jätnud palju olulisemad küljed kõrvale. Majandus on lihtsalt üks osa elust. See on nii nagu inimesegi puhul. Minu jaoks, kes ma olen oma vaadetelt budismi järgija, koosneb inimene kolmest osast: keha, kõne ja meel. Kui me arendame üht sektorit rohkem ja teised jäävad kängu, siis inimene ei saa olla harmooniline.

Kas seda saab võrrelda riigi toimimisega?
Kui arendame ainult majandust ning jätame sotsiaalia ja üldinimliku aspekti kõrvale, siis oleme omadega täiesti kraavis. Ja praegu on valdav ikkagi mõttelaad, et kõigepealt peab olema korras majandus ja siis vaatame kõiki neid teisi asju edasi. Majandus on loomulikult väga tähtis, sest kui riik pankrotti läheb, nagu juhtus Kreekas, siis on päris kuri karjas. Aga ainult sellele keskenduda on väär. See, et oleme mõõtnud enda arengut ainult rublapikkusega, ongi tekitanud palju igasuguseid probleeme. Ka regionaalpoliitika on täpselt sama asja pärast olematu olnud.

Sest see ei tasu justkui ära?
Sest see ei tasu ära, jah! Ja nüüd me hakkame neid vilju helpima siin. „Oi, jah, nüüd enam inimesi maal ei ela ja…" Tänapäeval peab olema väga jõukas, et elada maal inimväärset elu.

Siis saab teha entusiastlikke kampaaniaid *à la* „Tulge maale!".
Paljud tulevadki maale elama, aga lähevad jälle tagasi linna. Maal suvitamas käia on väga tore ja romantiline, aga aasta läbi siin elada… Kui tahad linnas teatrisse minna, siis istud trammi peale, sõidad tasuta teatri ette ja korras, ja teatripilet – on, mis ta on, jõuad ikka kuidagi osta. Võtad poest kaks käsitööõlut vähem või kuidas see käib. Aga siin… Kui tahan näiteks ooperisse minna, pean kõigepealt autoga Tartusse sõitma. Ja siis mul on valida, kas sõidan sealt bussi või rongiga edasi või lähen autoga Tallinna. Või Riiga, kui ma tahan vaadata head ooperit. See on juba palju kallim kui ooperipilet ise! Bussiliiklus isegi Tallinna ja Tartu vahel on uskumatu – õhtul hilja ei toimu enam midagi. Nii. See tähendab, et ma pean võtma hotelli. Autoga lihtsalt ei jõua tagasi sõita, see sõit ise on juba päevatöö.

Sellised aspektid hakkavad mõjutama, kui inimene huvitub kultuurist. On küll väga tervitatav, et on külateatrid, aga kui sa tahad tõesti ooperisse või spetsiaalsele kontserdile minna, siis sinu jaoks tähendab see igas mõttes palju suuremat ressursikulu kui inimesele, kes elab linnas või linna lähedal. Sa elad tegelikult ikkagi maal isolatsioonis.

Kas maale ei tuldagi samas just isolatsiooni otsima?
Jaa, tullakse. Aga kaht head asja korraga ei saa. Sellises paradiisilaadses rohelises oaasis elamine on suur vabadus. Mis seal salata, võin öösel palja tagumikuga uksest välja tulla, kuulata, kuidas ööbik laulab, ja ringutada, ning teen, mida tahan. See on tänapäeva maailmas väga suur asi, selliseid paiku jääb järjest vähemaks. Ma kardan, et ühel hetkel müüakse siin ka need põllud kinnisvaraarenduseks ja asemele kerkivad äkki ridaelamud (*turtsatab*) või ostukeskus. Nii ta läheb. Inimesed, kes omal ajal Tallinna äärelinna või Tartu külje alla kolm-neli-viis kilomeetrit kuhugi põldude vahele elama läksid, tahtsid ka isolatsiooni. Nüüd me näeme kõik, mis seal on. Või näiteks inimesed on ostnud endale (*laulab*) *metsa äärde väikse maja* ja (*jätkab viisikest*) *korraga enam metsa ei ole-gi* (*turtsatab*).

Oled öelnud, et sa oled pidanud ennast budistiks aastast 2008[2].
Teadlikult küll, jah. Esitasin juba väikese lapsena väga keerulisi küsimusi, millele keegi vastata ei osanud, ja hakkasin kahtlema, et mulle puhutakse midagi hambasse. Mind õpetati nii, et igal asjal on algus ja ots, et elu on niimoodi seatud. Praegu oled väike laps, sündisid ja ühel päeval, nagu see vanaonu seal, sured ära, siis on kõik, *finito*. Proovisin sellest aru saada, aga tundus, et siin ei ole loogikat.

Tuleb olla realist, tuleb olla praktiline, tuleb olla pragmaatik.

Mäletan, et olin vast 4–5-aastane ja elasime Põlvas Mäe tänavas Intsikurmu metsa kõrval kohe viimases majas. Arvan, et see oli novembrikuu, oli õhtu, kell oli kuskil 8–9 ja teised vaatasid televiisorit. Mina olin magamistoas selili vanemate kušeti peal, vahtisin aknast välja ja seal olid tähed. Mõtlesin, et… väga-väga huvitav, seal on nüüd siis tähed, Linnutee ja Suur Vanker. Aga mis nende tähtede taga on? Väiksel lapsel sellised mõtted. Kui ma nüüd hakkan praegu siit minema, lähen Suure Vankri juurde, siis edasi ja edasi, kuni ühel hetkel tuleb universumi lõpp. Aga mis seal siis on? Kas seal on okastraat ja soldat kõnnib vintpüssiga? Või on plokkidest või tellistest laotud müür? Või on silt „Siin lõppeb universum!"? Arutlesin siis, et kui igal asjal on algus ja lõpp ning universum lõppeb ära, siis järelikult peab ju selle taga ka midagi olema. Ja kui see ära lõppeb, siis peab ka *selle* taga midagi olema,

jätkub >

< *eelneb*

sest muidu ei saa lõppu olla. Lõpp tähendab ju seda, et kuskil on piir. Ja kui üks asi algab kuskil millestki ja siis läbi saab, siis kuhu ta läheb või kaob? See ei saa olla reaalne.

Siis ma mõistsin, et mind on hanitatud. Vanad inimesed on ise mingi luulu küüsis olnud ning jauranud seda alguse ja lõpu lugu, tegelikult ei saa millelgi olla ei algust ega lõppu ning midagi ei saa olla olemas ja mitte olemas. See oli nii lihtne, et ma sain väikse lapsena sellest aru.

Ja 2008. aastal leidsid tuttavaid mõtteid?
Kui ma läksin kloostritesse ja tutvusin budistliku filosoofiaga – nemad jõudsid 2500–2700 aastat tagasi täpselt samade järeldusteni, minemata füüsiliselt kosmosesse –, siis ma sain aru, et olen budist. Aga ma ei ole selleks vist kunagi nii-öelda hakanud, vaid lihtsalt olengi niimoodi kogu aeg mõelnud. Ja milleks iseenda pead vaevata, kui juba päris palju on sinu eest ära mõeldud, eksole, loogiliselt läbi analüüsitud. Mulle oli see nagu taevamanna, et sain hakata kohe tutvuma sellega, mida targemad inimesed olid juba varem mõelnud, läbi vaielnud, analüüsinud.

Aga maailmas on kõige olulisem olla hea inimene! See on elamise juures üleüldse kõige tähtsam asi.

Kas budism on siis pigem filosoofia kui religioon?
Mina järgin gelugi koolkonna Tiibeti budismi liini, see tugineb analüüsile ja on filosoofiapõhine. Seal ei ole nii palju kõikvõimalikke tantrarituaale, meditatsiooni ja mingeid *terma*'de peidetud vaimsete varanduste otsimisi kui Nyingmas ja nii edasi. Gelug on täiesti analüüsipõhine – kui sa analüüsiga ära tõestad, et miski on nii, siis küllap ta ka on.

Me oleme kõik inimesed. Me kõik tahame elada õnnelikku elu. Kõigil on täpselt samad põhivajadused.

Minu jaoks on see ikkagi meeleteadus. Religioonist ei tea ma midagi. Olen küll religioonide suhtes väga tolerantne ja tuttav erinevate põhimõtetega, aga minu jaoks on budism pigem mittereligioon, vähemalt gelugi koolkond. Ja üks minu õpetaja, või ütleme tuttav või sõber, tiibetlaste juht Tema Pühadus dalai-laama on teinud alati – nii palju kui see tema positsioonilt on võimalik olnud – avaldusi, kus ta on palunud inimesi, et nad ei järgiks pimesi igasuguseid rituaale või erinevaid iidseid traditsioone, teadmata nende tähendust, ja kutsunud kõike alati väga skeptiliselt analüüsima. Kui on vähimgi kahtlus, siis pigem olla väga-väga ettevaatlik, mitte joosta pimesi, mitte lihtsalt kulutada asja ees, teist taga aega ja energiat palvetamise peale, vaid püüda analüüsida ning aru saada, mis tegelikult toimub. Palvetamine on väga tore ja ka mina palvetan aeg-ajalt – sellel on palju erinevaid aspekte, see võib mõjuda teraapiana ja palve jõudu ei tasu kindlasti alahinnata –, aga ainult selle peale oma elutegevust üles ehitada, no see ei toimi ühelgi viisil. Tuleb olla realist, tuleb olla praktiline, tuleb olla pragmaatik. Ja kui seda saadab mingi usk või põhimõtted või religioon, siis see on väga tore.

Kas neid teadmisi või seda potentsiaali saaks kuidagi ka Eesti ühiskonnas ära kasutada?
Mul on hariduse asjus paar mõtet küll. See ei ole ainult Eesti probleem, vaid kogu nüüdisaegse arenenud läänemaailma häda. Meie koolide haridussüsteem on ühest küljest ju suurepärane. Kui ikkagi võrrelda Eesti koolisüsteemist tulnud infotehnoloogi – ma räägin oma kogemusest – india infotehnoloogiga, siis vahe võib olla täiesti jahmatav. Jääb mulje, et Indias võib-olla polegi ülikoole, et need on nagu meie algkoolid. Kvaliteedivahe on *nii suur*. See ei tähenda, et Indias ei ole häid spetsialiste, lihtsalt seal leiad ehk kümnest tuhandest ühe, aga Eestis saja hulgast. Ja selles mõttes ongi meie haridus professionaalsel tasandil päris hea – au ja kiitus selle eest kõigile, kes on haridussüsteemi arendanud.

Aga meil on ka midagi puudu. Noh, kui taburetil peaks olema kolm jalga, aga üks on puudu, siis selle peal on väga keeruline istuda – kohe kui tasakaalu kaotad, oled pikali maas. Oleme midagi täiesti ära unustanud ja praegu isegi tundub, et see on kujunenud normaalsuseks – meile ei õpetata koolis, kuidas olla hea inimene. Taipad?

Taipan.
Aga maailmas on kõige olulisem olla hea inimene! See on elamise juures üleüldse *kõige tähtsam* asi. Olla hea inimene. Ja see peaks olema haridussüsteemi totaalne põhi.

Kas seda saab koolis õppida?
Muidugi saab! Headust, kaastunnet saab õppida ja õpetada, saab sihilikult arendada. Ja see on väga oluline.

Kui lastele on õpetatud, kuidas olla hea inimene, et see on üldse kõige tähtsam omadus või oskus, siis kui nad on lisaks veel kokad, juristid, autojuhid või südamekirurgid, siis see on ju suurepärane. Aga kui me oleme näiteks kasvatanud üles suurepäraste professionaalsete oskustega advokaadi, kellel on täiesti ükskõik, kas ta on hea inimene, siis kas sa kujutad üldse ette, kui suurt kahju võib selline isik teha tervele ühiskonnale!? Südametunnistuseta, jultunud, kainelt kalkuleeriv, väga heade professionaalsete oskustega *halb inimene*. Ma olen mõnda sellist kohanud.

Aga kuidas oleks seda võimalik praktikas meie olemasolevasse koolisüsteemi sulandada?
Ülilihtsalt! Uus õppeaine juurde.

Kuidas me seda nimetaksime?
Headus!

Oi…
Milleks teha asju keeruliseks? Tiibeti koolides on suur juhtlause „Others before self" ehk „Teised ennekõike". Nad ongi täpselt sellised, kasvavad taolises vaimus üles – ja tihtipeale on nad teistsugusesse ühiskonda tulles mõistagi väga haavatavad. Minu arvates saab ühiskonda muuta ainult kas suurte kataklüsmidega, mingi revolutsiooniga, kus kõik muutub väga kiiresti, ja see tekitab ju tohutult kannatusi, või evolutsiooniga, aga evolutsioon peab tulema haridussüsteemist ja väärtushinnangute ülevaatamisest. Ja vaimne hügieen! Inimene suudab enda mõttetegevust kontrollida, kuigi see on keeruline ja seda peab väga palju harjutama, aga see ei ole üldse võimatu.

Kuidas see käib?
Me oleme kõik n-ö enda mõtete orjad, me mõtleme kogu aeg midagi (*matkib mingisugust pea-pilvedes-uhhuu-maneeri*): *ma tahan seda… ma tahan sinna minna… ma tahan sellele helistada… ma vist peaksin nii tegema… võib-olla… aga mis oleks kui…* Mingid hääled justkui tulevad eikusagilt ja siis jälle kaovad. Selle nimi on *monkey mind*, ahvilaadne meel – ta kargleb ja teda on väga raske rahulikuks sundida. Ja kui me ei suuda isegi enda meelt kontrollida, mida me siis üldse suudame kontrollida!?

Ja kui me suudame enda meelt kontrollida, mida me siis veel suudame kontrollida?
Siis me suudame kontrollida absoluutselt kõike, sest meel on kõige alus. Seda tuleks samamoodi koolis õpetada.

Mingid mediteerimis- ja *mindfulness*-harjutused on isegi päris levinud.
Jah, need on tulnud. Aga see on lasteaiatase. Sealt annab areneda põhimõtteliselt lõpmatuseni, kui õpetada inimesi iseenda meelt kontrollima. Mitte teiste. Praegu me ju proovime tihtipeale teiste oma kontrollida, teistelt tähelepanu saada… Me ei suuda mõista, kes me ise oleme, ja põgeneme – ja kui kohtame põgenedes vaikust, mis on meie põhiolemus, siis see kohutab meid niivõrd, et soovime saada mingit tähelepanu ja teha pidevalt ükskõik mida, et mitte olla meie ise. See on suur probleem.

Kuidas suhtuda praegusesse ksenofoobia ja rahvusluse tõusu? Millest see tekkinud on, mis selle taga on, miks see just praegu nii kiiresti levib?
Aga see on ju täiesti loogiline. Ütlen täiesti puhta südamega, ja ma ei taha kellelegi kuidagi midagi pahasti öelda, et meie külas, siin Mustakurmu külas – olen inimestega sellest isegi rääkinud – on enamik kindlasti EKRE valijad.

Mulle kuidagi näib, et neil päevil õnnestub liiga

hästi inimeste hirmudega manipuleerida. Lihtne valija on justkui ohver selles küsimuses.
Aga mille ohvrid nad on? Neile meeldib EKRE, neile meeldib EKRE poliitika.

Ja just nüüd on neid nii palju tulnud?
Need inimesed on kogu aeg olnud.

Kogu aeg nii mõelnud?
Ma arvan küll, jaa. Nad usuvadki seda, neid ei ole vaja manipuleerida.

Nüüd neil lihtsalt on, keda valida?
Nüüd on neil lihtsalt platvorm EKRE kujul. Ja see on väga hea. See on loogiline. Meil on ju Eestis sõna- ja mõttevabadus. Ja me ei saa öelda, et see sõnavabadus rakendub ainult siis, kui oled liberaalse mõttemaailmaga.

Sõnavabadus ei puutunud küll kuidagi küsimusse.
Jajaa, aga tihtipeale jääb poliitilisi debatte jälgides selline mulje, et kui olla poliitiliselt korrektne, siis on sõnavabadus, aga kui olla poliitiliselt ebakorrektne või mõelda natukene… noh, ütleme… (*otsib sõnu*) teises suunas, siis oleks parem, kui need inimesed oleksid vakka, ja meil on nii piinlik ja mis meie välispartnerid ikka arvavad ja nii edasi! No kuulge. See jama on tekkinud sellest, et oleme püüdnud kehastada 25 aastat kedagi, kes me võib-olla veel ei ole või enam ei ole. Oleme püüdnud jätta Eestist teatud muljet, aga see on olnud kindla ühiskonnagrupi põhine.

Missugune see mulje on, mida me jätame?
Noh, selline noor ja edukas inimene, elab linnas, teeb teatud tegevusi. Selle mulje visuaalne kehastus võiks olla näiteks **Taavi Rõivas**. Aga mul elab siin üks inimene, kes tarvitab väga palju napsi, ta on vene rahvusest, ta nimi on Pavlik, onju. Võtame tema ka, paneme sinna Taavi Rõivase kõrvale! Paneme selle asja tasakaalu ja kuulame, mida tema räägib, mis on tema vaated. Muidugi need kohutavad paljusid, aga need on olemas. Me ei saa panna neid sordiini alla. Eestis ei ole suur häda selles, et meil on erinevad poliitilised parteid, kes päriselt räägivadki küllaltki vastandlikke jutte, vaid selles, et oleme tõmmanud maha mingisugused rinde- ja piirjooned. Ja me mitte ei väitle enam, vaid vaidleme. Ja inimesed kaitsevad lihtsalt oma seisukohti, nad ei arutle.

See pole vist küll iseäranis uus nähtus.
Jaa, aga niimoodi ei saa ühiskonda arendada. Me kapseldume ära oma kapsamaadele ja läheb kaevikusõjaks. See ei vii ühiskonda kuidagimoodi edasi, vaid tekitab paksu verd ja vimma ning siis on „meie" ja „nemad", „mina" ja „sina", „linnainimesed" ja „maainimesed", „kohvijoojad" ja „teejoojad" – neid erinevusi leiab lõpmatuseni. Aga see, mida me peame iga päev alates hommikul ärkamisest kuni magamamineku tegema, on omavahel ühisosa leidmine. Ja aru saamine, et oleme kõik inimesed. See tähendab, et me kõik tahame elada õnnelikku elu, keegi ei taha kogeda valu, stressi, kannatusi, depressiooni. Kõik tahavad olla armastatud, austatud – kõigil on täpselt samad põhivajadused. Me tahame tunda, et oleme teiste jaoks vajalikud. Ja häda on selles, et me ei oska niimoodi elada, et tekitame teistele seda head, positiivset õnnetunnet. Siin on erinevaid põhjuseid, näiteks ego, eksole, ja lihtsalt mõtlematus, sõgedus.

Kõik need parteipoliitilised kemplused, kõik need erinevad programmid, kõik need mõttetud ja jaburad vaidlused… Need ei vii mitte kuhugi. Need ainult tekitavad seda segadust, sõgedust ja meeleheidet juurde.

Kas sa ise oled ka mõelnud pärispoliitikasse minna?
Ma kandideerin järgmisel aastal riigikogu valimistel.

Kelle nimekirjas?
Seda ma ei saa öelda, sest pean läbirääkimisi mitme võimaliku nimekirjaga. Ja ükski neist ei ole päris see, kus ma tegelikult kandideerida sooviksin. Sellist nimekirja ei ole üldse olemaski. Aga tuleb vist teha mingid kompromissid. Aga ma kandideerin Tartus, selle olen ära otsustanud, sest olen üsna veendunud, et siin – Võru-Valga-Põlvamaal – minu valijaskonda eriti ei ole.

Mis programmiga lähed?
Olen üle kümne aasta loenguid pidanud ja ka kirjutanud natukene Eesti võimalustest areneda ökoriigina. Ma ei pea selle ökoriigi kontseptsiooni all silmas ainult seda, et hakkame mahetoitu kasvatama, see on kompleksne idee. Seal on kindlasti haridus, teadus, energeetika, elustiil, mõtteviis ja muidugi majandus – eksport-import. Plaanin anda suve teises pooles välja raamatu, mille pealkiri on „Väike roheline raamat", vot **Muammar Gaddafil** oli „Roheline raamat", onju, aga mina teen väikse rohelise raamatu. Tahan esitada seal poliitilise programmi. Ma ei soovi seda kellelegi peale suruda, aga tahan, et see oleks olemas. See peaks olema kompleksne programm, mida võiks hakata ühiskonnas hea õnne korral arutama.

Mina olen lihtsalt üks harimatu maainimene. Elan siin enda hurtsikus, mul on paar lammast ning väike kasvuhoone ja nii edasi, ja ma ei kujuta kuidagiviisi ette, et tulen järsku lagedale tohutu megaprogrammiga ja ühiskond juubeldab ning kõik tulevad lippude ja plagudega välja ja hakkavad mingit suurt muutust ellu viima. Mingeid illusioone mul selles suhtes ei ole. Aga otsustasin kandideerida, kuna teatud valdkonnad on mulle südamelähedased, olen nendel teemadel pidevalt rääkinud ja kirjutanud, lausa nõrkemiseni, ja nüüd – viimase paari aasta jooksul – on mulle hakanud tunduma, et kui kohe midagi veel laiemalt platvormilt ette ei võta, siis teatud muutusi ei ole enam võimalik tagasi pöörata.

Jama on tekkinud sellest, et oleme püüdnud kehastada 25 aastat kedagi, kes me võib-olla veel ei ole või enam ei ole.

Kas lõpuks peab ikka kandideerima, et neid pärismuutusi saaks ellu viia? Kas ei piisa kodanikuaktivismist?
Ma ei tea. See on igaühe enda äratundmise küsimus. Ma arvan, et millegi muutmiseks ei pea kandideerima. Ja eks ole muudetud ka. Olen olnud osaline erinevates kodanikeliikumistes ja neid ka algatanud, ja paljud neist on olnud küllaltki edukad. Eesmärgid on rohkem või vähem saavutatud. Praegu tundub mulle, et, jah, tõenäoliselt ma ikkagi kandideerin. Muidu on jälle liiga vähe, liiga hilja, liiga vaikselt.

[1] *Strider, R. 2010. Punane ja must.*
[2] *Veelgi pikemalt saab sellest kuulata Roy „Öölikooli" loengus „Elamine kahetsuseta".*

MAANOORED MOBIILSUSAJASTU GLOBAALSETES TÕMBETUULTES

Noorte maalt lahkumine pole juba ammu lineaarne protsess, vaid kirju praktika, kus toimub elu- ja sünnikoha, enesemääratluse ning tulevikuplaanide isemoodi põimumine. Välismaa eksootika ja suurlinnatulede tõmbe varjus võtab üha uusi vorme paindlik paigaidentiteet.

Raili Nugin

Sõna „mobiilsus" toob enamasti silme ette tehnoloogia arengu linnalises keskkonnas. Sisestades Google'i pildiotsingusse mõiste „mobility", näeme pilte nutitelefonidest, kõrghoonetest, lennukitest või isesõitvatest autodest. Vähesed seostavad seda ruraalsusega. Viimasega kangastuvad pigem loodus ja traditsioonid, mida on vaja säilitada ning hoida. Nii tähistab tasuta ühistransport linnas „arengut rohelise linna suunas", maal on seda tarvis aga maaelu „taaselustamiseks" ja „ääremaastumise ärahoidmiseks".

Maaelanikel käivad argirutiin ja kilomeetrid käsikäes ning on viimastel aastakümnetel tunduvalt tihedamalt seotud kui varem.

Ka maanoorte mobiilsusest ei kuule kuigivõrd palju ja kui sellest räägitakse, tehakse seda nende maalt linna lahkumise võtmes. Ometi rändab mõni maalaps lasteaia-aastate jooksul kodu ja lasteaia vahet edasi-tagasi käies piltlikult öeldes sama pika vahemaa kui linnalaps koolivaheajal soojale maale puhkama lennates. Õpilaste hobitegevus viib neid regulaarselt vahel kaugemalegi ning suur osa gümnaasiuminoortest eelistab minna linna haridust nõutama (hoolimata kodugümnaasiumi olemasolust).

Lapsevanemate elustiil on statistika kohaselt samuti üsna liikuv. Vaid veidi üle kolmandiku (36,5%) maaelanikest töötas 2016. aasta seisuga oma koduvallas. Paar kümnendit tagasi oli olukord vastupidine – koduvallast väljaspool käis tööl ainult 35,4% maaelanikkonnast.[1] Kui lisada siia teekond arsti juurde, poodi või panka (või kinno/teatrisse), siis pole just keeruline järeldada, et maaelanikel käivad argirutiin ja kilomeetrid käsikäes ning on viimastel aastakümnetel tunduvalt tihedamalt seotud kui varem.

Geograafid **Mimi Sheller** ja **John Urry**[2] on osundanud muutustele mobiilsuste uurimises, nimetades seda trendi „uueks mobiilsuste paradigmaks". Kui seni vaadeldi nende hinnangul kohti ning liikumist eraldi probleemistikena, siis tänapäeval tuleks analüüsida pigem erinevate mobiilsuste, paikade ja sotsiaalsete struktuuride omavahelist mõju. Mobiilsuse mõiste hõlmab enamat kui liikumist, see on seotud ka poliitikameetmete ning tähendustega, mida kohtadele omistatakse. Liikumises pole ainult inimesed ja transpordivahendid, vaid ka erinevad kapitalid, tähendused, kultuurid. Näiteks Saaremaad mandriga ühendav sild oleks transporti puudutav ehitis, kuid mõjutaks ka nende igapäevaelu, kes seda kunagi ei kasuta. Muutes nii turistide kui ka kohalike liikumisharjumusi, teisenevad ka kohaliku elu sotsiaalsed ja majanduslikud aspektid.

Juurdepääs liikumisvõimalustele on küll paranenud kõigis ühiskonnakihtides, ent mobiilsus on endiselt klassispetsiifiline.

Mobiilsust mõistetakse enamasti kiiruse, rutu ja ajavõidu kontekstis. Geograaf **Tim Creswell**[3] on osutanud, et mobiilsusest arusaamiseks peab pöörama tähelepanu ka sellega kaasnevale ootamisele, jõudeolekule ja igavlemisele. Inimesed, kes liiguvad palju (sh maaelanikud), peavad oma aega hoolsalt struktureerima ja planeerima. Nende jaoks muutub aeg mitmes mõttes ressursiks, mida oskuslikult kasutada. Ühelt poolt on seda napilt (sest suur osa kulub sõitmisele), teisalt on seda liiga palju (kui bussigraafiku ja koolipäeva lõppemise vahele jääb auk).

MOBIILSUS KUI KAPITAL

Mobiilsus ise on muutumas kapitaliks. **Viktor Kaufmann** ja tema kolleegid[4] on nimetanud seda „motiilsuseks" (*mobility* + *capital* = *motility*). Lahtiseletatult tähendab see, et oluline pole pelgalt võimalus liikuda, vaid liikumise ajastus, põhjus ja tähendus. On vahe, kas noored käivad välismaal farmis kanu kitkumas, ehitusel tööl või õppimas, aga ka selles, kuidas nad suudavad oma välismaal saadud töökogemuse (omandatud keeleoskus, sõlmitud tutvused) hilisemal eluetapil enda kasuks pöörata. Juurdepääs liikumisvõimalustele on küll paranenud kõigis ühiskonnakihtides, ent mobiilsus on endiselt klassispetsiifiline, nagu nähtub Kairi ja Mihkli näidetest.[5]

Väiksest Ida-Virumaa asulast pärit Kairi on viibinud kohaliku noorsootööga seoses noortevahetuslaagrites Bulgaarias ja Türgis ning võtnud kodukohas vastu külalisi erinevatest riikidest. Gümnaasiumisse läks ta Tartusse ning viibis neistki aastatest ühe vahetusõpilasena Norras. Tema mõlemad vanemad töötasid väljaspool valda, õde ja vend elasid Tallinnas ning selle lähistel. Kairi edasistesse eluplaanidesse kuulus ülikool välismaal ja töökoht linnas, ent ta arvas, et jääb kindlasti kodukohaga seotuks ja panustab sellesse tulevikus ühel või teisel moel.

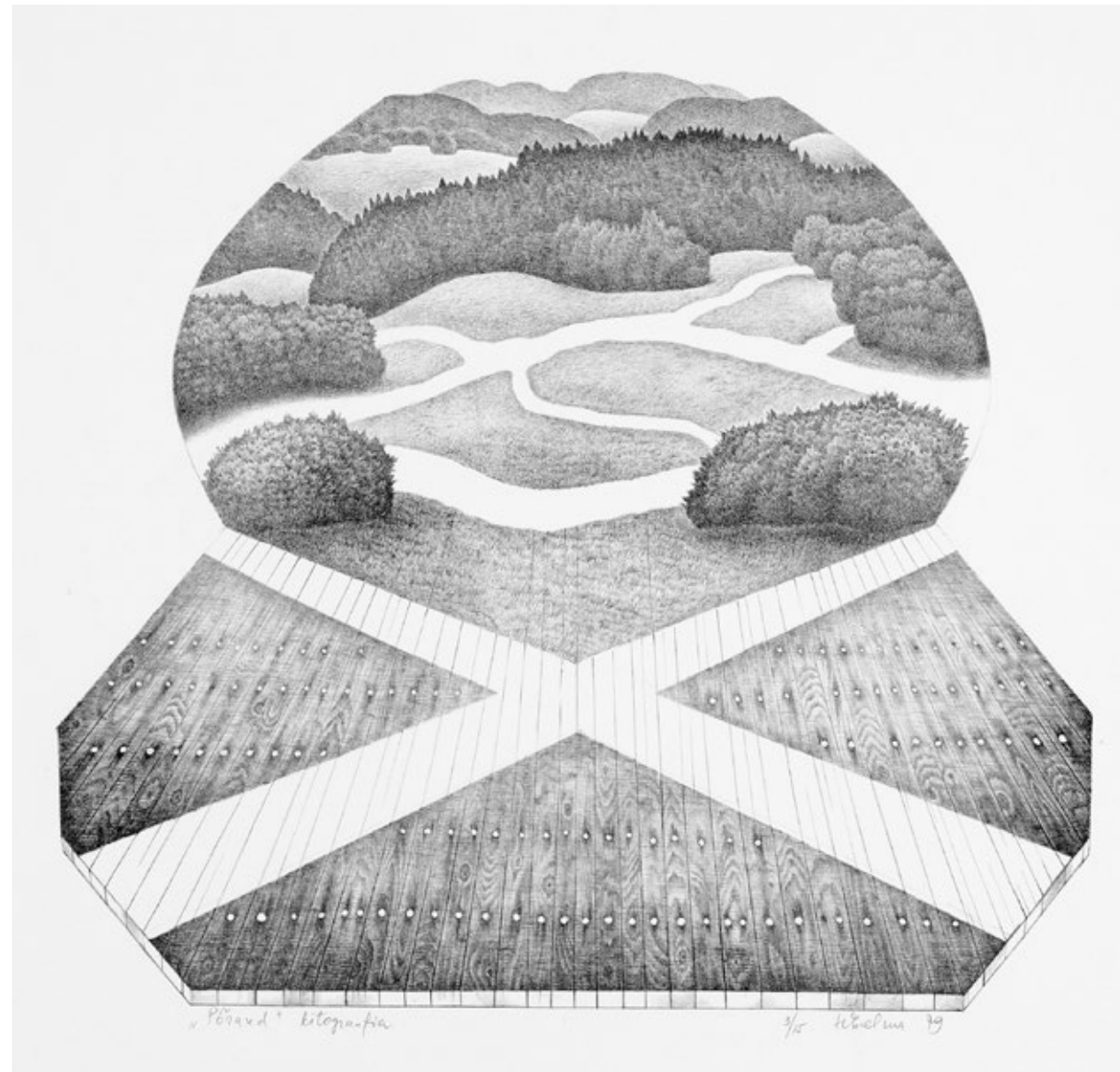

Herald Eelma litograafia „Põrand", 1979, Eesti Kunstimuuseumi graafikakogu

Ühest teisest Ida-Virumaa väikekohast pärit Mihkel läks pärast gümnaasiumi lõpetamist Tartusse Eesti Maaülikooli õppima, kuid valitud eriala teda ei paelunud. Uitmõtte ajel jättis ta õpingud pooleli ja suundus sõbraga kaheks aastaks Austraaliasse, veetes selle perioodi juhutöid tehes (autojuht, traktorist, loomade talitaja, marjakorjaja). Eestisse naastes leidis ta tutvuste kaudu töö lõhkajana kaevanduses. Kodukoha patrioot ta polnud – pigem mõlgutas mõtteid uuesti välismaal leivateenimisest. Ometi töötas ta kaevanduses juba aastaid asulast lahkumata.

Need kaks näidet illustreerivad, kuidas geograafiline mobiilsus ei pruugi transformeeruda sotsiaalseks (Mihkel), aga ka seda, et sotsiaalne ja geograafiline mobiilsus ei tähenda, et koht noorest lõplikult ilma jääb (Kairi). Lisaks näitavad Kairi ja Mihkli lood, et kodukohta jääjad pole tingimata selle patrioodid, vaid viibivad seal sageli paremate võimaluste ootuses, ning seda, et lahkujad võivad olla tugeva paigaidentiteediga ja sooviga siduda oma tulevik sünnikohaga.

ENESETEOSTUSE NARRATIIVI SURVE

Maanoori mõjutab mobiilsuse võidukäik mitmest aspektist. Transpordi- ja sidevahendite areng võimaldab neil pääseda kodust kaugemale kooli, hobiringi ja reisile, osaleda noortevahetustes ning ammutada informatsiooni laiast maailmast ja tutvuda eri kultuuridega oma väiksesse koduküllа elama jäädes. Liikumisvõimaluste kasv on aga mitme teraga mõõk. Koolibussi ringe pikendades saab maakool teenindada üha suuremat piirkonda ning auto olemasolu igas peres võimaldab käia aina kaugemal toimetamas. See tähendab, et väikeste koolide või poodide kinnipanek ei pruugi olla nii valulik seal juba elavate inimeste jaoks. Ent isegi kui muudatused taristukorralduses olemasolevaid elanikke kodukohast lahkuma ei pane, siis potentsiaalsetele uutele tulijatele võib kooli ja poe lähedus elukoha valikul siiski otsustavaks saada ning põhjustada seeläbi kohtade hääbumist.

Raili Nugin on Tallinna Ülikooli sotsioloog. Tema uurimisteemad hõlmavad maanoori ja mobiilsust, aga ka erinevatel aegadel täiskasvanuks saamist ja põlvkondlikku teadvust.

Samas on tõusnud mobiilsus ka vastupidises suunas – maastikku, loodust ja kogukondi nähakse üha enam kaubana, mida „tarbida". Kui paigal on teatud kuvand (pärandi, puutumata looduse või kogukonnaga seonduvalt), tõmbab see ligi ka linnainimesi, olgu siis kogukonnaellu panustavate suvitajate, pendeldajate või kaugtöö tegijate kujul. Kohaidentiteedid on muutunud paindlikumaks – põlised linlased panevad suvituskohas talgupäeval käed külge või maksavad seal koguni makse. Tean ka juhtumit, kus Tallinna tüdruk otsustas asuda pärast ülikooli lõppu noorsootööd vedama paigas, kus ta oli veetnud kõik lapsepõlve suved. Seega ei mõjuta piirkondade jätkusuutlikkust ainult logistiline potentsiaal, vaid ka nende „aura", ent sageli kahe kombinatsioon, kuna need on omavahelises sõltuvuses.

Tänapäeva indiviidi arengut ülistavad väärtused kannustavad noori üha enam uute kogemuste, kohtade, võimaluste poole püüdlema. Nutiekraanil toksates avastatud maailm tundub kutsuv, noortevahetusega koduküla väisanud brasiillased inspireerivad igatsema kaugemat. Eneseteostuse narratiiv on sügavalt juurdunud ning selle lahutamatuks osaks on kõikvõimaliku uue kogemine, mis tähendab vähemasti ajutist lahkumist kodupaigast. Niisiis mõjutavad arenenud tehnoloogia ja transport samavõrd nii jäämist kui ka lahkumist, sest mobiilsus ja liikumine on muutunud osaks täiskasvanuks saamise siirderiitusest (ja seda sõltumata elukohast).

NOORTE PAINDLIK KOHA-IDENTITEET

Ometi pole ka lahkumise ja jäämise otsus mobiilses maailmas enam samasugune kui varem. Paljud noored lahkuvad küll juba gümnaasiumi õppima minnes kodust, veedavad aastaid välismaal töötades või õppides, elavad pealinnas, ent on endiselt sünnikohaga tihedalt seotud, makstes seal makse, panustades sotsiaalmeedias arenguaruteludesse, veetes seal suvesid jne. Mõni naaseb siis, kui sünnivad lapsed. Teised elavad justkui kodus, ent töötavad ebaregulaarsete intervallidega mõnes välisriigis või kaugemas linnas. Tüpaaže võib olla lõputult – selge on see, et jääja/lahkuja piire pole enam nii lihtne tõmmata.

Ka oma plaane tehes ei kujutata tulevikku ette paiksena. Sellise paindliku kohaidentiteedi näitena võib tuua Inna. Mõtiskledes oma tulevase elukoha üle, kinnitas ta, et eelistab jääda maale: „Mulle meeldib see, et olen loodusega üks ehk kui ma astun uksest välja, siis ma saan olla looduse keskel. Mind jubedalt piirab korteris elamine." Inna ei elanud oma sünnikülas, kust ta lahkus ebameeldivate mälestuste tõttu, vaid ühes väikses asulas, ja töötas hoopis teises, sest ta ei tahtnud, et kolleegid ta eraelu kommenteeriksid. Hoolimata kirglikust kodumaa-armastusest ei välistanud ta siiski tulevikus ka välismaale kolimist, kui ta peaks oma elukaaslasega seal tööd saama. Kuigi ta leidis, et tema lemmikpaik on kuppelmaastikuga Lõuna-Eesti, soovis ta elada siiski Tallinna-lähedases maakohas, et saada osa ka linnaelu võludest.

Inna mõtisklused on huvitavad mitmest aspektist. Esiteks näitab see, et kodukohast lahkuv maanoor ei tähenda tingimata linnastuvat noort. Teiseks pole sugugi alati oluline, et noored leiaksid tööd oma elukohas – mõni pigem eelistakski kaugemal tööl käia. Kolmandaks võivad pealinna lähedus ja asukoht isegi maale jääda soovides siiski tähtsad olla. Neljandaks ei pruugi lahkumisdilemma paikneda maanoore jaoks skaalal linn/maa, vaid hoopis Eesti/välismaa. Viiendaks näitab see mõttekäik, et maanoorte kodust lahkumise või koju jäämise kavatsuste ankeetküsitlustega uurimine võib osutuda keeruliseks kõigil ülaltoodud põhjustel.

[1] *Eesti Statistika, TT234.*
[2] *Sheller, M.; Urry, J. 2006. The new mobilities paradigm. – Environment and Planning, lk 207–226.*
[3] *Cresswell, T. 2012. Mobilities II: Still. – Progress in Human Geography, lk 645–653.*
[4] *Kaufmann, V.; Bergman, M. M.; Joye, D. 2004. Motility: Mobility as Capital. – International Journal of Urban and Regional Research, lk 745–756.*
[5] *Siin ja edaspidi noorte nimed muudetud.*

KES PÄÄSTAB ÄÄREMAA?

LIINA HALDNA

Tänapäeva Eestis paistab teotahtelise noore soov mõnda kohalikku maakohta päästma minna nii radikaalse ideena, et tal on tunduvalt lihtsam sõita hoopis Aafrikasse humanitaarabi andma.

Noortest maailmaparandajatest, kes lähevad Aafrikasse või Aasiasse, et seal vabatahtlikku tööd teha, olen kirjutanud kriitiliselt juba varem[1]. Enamasti ei tunne need noored sihtriigi keskkonda ega kultuuri, veel vähem sealseid inimesi, seega on nende tegevuse mõju esialgu piiratud. Kui see ükskord suurenema võiks hakata, on abistajal juba aeg kohvrid kokku pakkida ja koju tagasi pöörduda. Eestis ei oleks sisenemisbarjäär abistajate jaoks nii ulatuslik, aga ometi ei näe me noori kiratsevates külades vabatahtlikku tööd tegemas. Kas mõte sellest, et teeots maailma päästmisega alustamiseks ei paikne mitte Aafrikas, vaid hoopis Ida-Virumaal või Läänemaal (kus Statistikaameti andmetel on 20–34-aastaste elanike proportsioon madalaim), on üldse reaalne?

Unistus minust kui kodumaa äärealade päästjast sai otsa enne, kui see jõudis alatagi.

Mõned aastad tagasi olin tööotsinguga ristteel. Elasin Rootsis, olles just naasnud Laosest, kus ma kogesin esimest korda elu väga vaeses riigis (loe: olin kõigile klišeedele vastav maailmaparandaja). Mul oli sõnulseletamatu tunne ja veendumus, et ma saan teha ja pean tegema midagi selleks, et maailm oleks natukenegi tervem ning ilusam koht. Eksistentsiaalses segadushoos võtsin lahti CV Keskuse lehe. Ma ei mäletagi enam, kas unustasin Tallinna filtri peale panna või valisingi igaks juhuks otsingusse kogu Eesti. Ja mida ma näen – minu erialast tööd pakutakse Kohtla-Järvel. See oli *heureka*-moment – sada mõtet jooksis korraga peast läbi! Just täpselt seda mul vaja ongi, see on koht, kus oleks mõistlik oma oskuste ja teadmistega maailma parandada, mitte jääda Rootsi, kus kõik on niigi parimas korras, ega põrutada kaugele Aafrikasse.

Mõeldud-tehtud, kandideerisin tööle! Ise olin sealjuures juba suhteliselt enesekindel, et intervjuule kutsutakse kindlasti. Mul oli tõsi taga – surfasin varsti City24 lehel ja KV portaalis Kohtla-Järve üüriturul. Läks pisut aega mööda ja mulle tuli Kohtla-Järvelt vastus: see pole mingi naljategemise koht, minusuguseid on pigem pealinnas tarvis ja mu töösoovi ei võeta tõsiselt… Sedapsi. Olgu, ma mõistan, et ma ei pruukinud seda tööd ju üldse saadagi, aga see on kummaline, kui erialasele tööle kandideerimise peale küsitakse, kas mul ikka on tõsi taga või teen niisama nalja. Kirjutasin ka vastuse, milles selgitasin oma motiive: mulle tundub, et Eesti riigil (töö oli avalikus sektoris) on mind vaja ja see oleks just sobiv koht, kus ma tahaksin oma panuse anda. Sellele kirjale enam ei reageeritud. Unistus minust kui kodumaa äärealade päästjast sai otsa enne, kui see jõudis alatagi. Halenaljakas on selle juures aga see, et nii ma siis läksingi Aafrikasse.

Kas Eesti kiratsevad külad siis tõesti ei vaja meie enda noori? Või ei ole me osanud seda potentsiaali lihtsalt realiseerida? Miks on nii, et kui tõesti mõni huviline tekib, võetakse seda pigem halva naljana?

Ma ei mäleta, et oleksin kuulnud noorpõlves eriti ühiskondlikult kasulikust vabatahtlikust tegevusest. Eks see oli ka aeg, mil noores vabariigis prooviti ennekõike teenida raha ning vaesemate ja väetimate ühiskonnagruppide järeleaitamine polnud prioriteetide hulgas. Aga Eesti on vahepeal väga palju muutunud. Koos ühiskondliku arenguga on kogunud populaarsust ka vabatahtlik tegevus.

Peamine vahe koduriigis *versus* kaugel eksootilises kohas vabatahtlikuna tegutsemisel on aeg.Kodus on sellisel tegevusel potentsiaalselt suurem mõju, kuna seda on võimalik pikema aja peale jaotada kui mõned nädalad või kuu Aafrikas lastele inglise keelt õpetades.

Loomulikult ei päästa vabatahtliku töö näiteks keskkooli programmi lülitamine meie äärealasid (ei saa ju kõiki Tallinna teismelisi bussidega maale sõidutada… või äkki saab?), vaid kasu võiks sündida mõttelaadi muutusest, nii et kasvav põlvkond näeks maal ja äärealadel eksisteerivaid probleeme jagatud ning ühistena. Samas tuleb mõista ka seda, et kasulik-õpetlik vabatahtlik töö on keeruline valem – võib tekkida täpselt samasuguseid probleeme, nagu näeme Aafrikas, kus paljude heade kavatsuste ja väheste tulemustega ei saavutata suurt midagi. Aga kui me ei proovi, ei saa ka kunagi teada.

Kes siis ikkagi võiks lõhkuda ära vanainimese puud?

[1] *Haldna, L. 2015. Küünilise maailmaparandaja märkmeid Aafrikast. – Müürileht, 17.12.*

Liina Haldna töötab ühes maailma suurimas humanitaarabiorganisatsioonis Piirideta Arstid epidemioloogina. Praegu on ta Mosambiigis, kus ta tegeleb HIVi ja AIDSi ennetuse ning raviga.

KUI WWOOFIKS EESTIMAAL?

Ökotaludesse vabatahtlikke vahendavas portaalis Wwoof on registreerinud end vastuvõtjana viiskümmend Eesti mahetalu. Allpool inspiratsiooniks mõned talude kirjeldused lehelt *wwoof.ee*. Kui läheks õige appi?

- „Talu asub Lõuna-Eestis ja tegeleb mahetootmise ning oma saaduste müügiga. Kuna talus on tööjõudu väga vähe, lõpetati loomapidamine täielikult. Tegelen ainult taimekasvatusega ja seda ainult maheviljeluses. Kasvatan köögivilja, kartulat, heina jne."
- „Elame Viljandimaal Tarvastu vallas ja tegeleme lambakasvatusega. Meie talus on suviti umbes 800 lammast ning talveperioodil 350 põhikarja utte. Oleme siin neljakesi: Mirja, Madis, Karen ja Aron. Veel elavad meil koerad Kusti ja Alfa, mõned kassid ja kitsed. Lisaks lambakasvatusele tegeleme ka käsitöö ja oma tarbeks köögiviljade ja marjade kasvatamisega. Vabal ajal saab minna lähedalasuvale metsamatkarajale, mis viib taastatud metsavendade punkrini, või tutvuda Viljandiga."
- „Väike peretalu Tartu lähedal, kus põhiline suunitlus on aiapidamine. Loomadest on talus kanad, koerad ja kassid. Pererahvas koosneb vanaisast (75), pereemast (45) ja tütrest (22). Vanaisa on kodune, pereema käib täiskohaga Valios tööl ja pere noorim on bioloogia üliõpilane."
- „Pisike lihaveisekasvatusega tegelev mahetalu, mida peab noor perenaine. Meil on 25 ammlehma ja kari vaikselt kasvab. Kogu elu käibki ammlehmade ümber. Nemad on talu ainsad tootjad ja nende heaolu on esmatähtis. Elame talus pisipojaga kahekesi."
- „Oleme noor perekond, kes alustas 2010. aastal kitsekasvatusega. Sellel aastal on meil Rootsi maatõugu kitsedest 30-pealine piimakari ning 30 kevadel sündinud talle. Tänavu alustab tööd ka meierei. Aidata saab nii loomade söötmise, karjatamise, lüpsmise kui ka piima töötlemisega."

RADIKAALSED IDEED

MAAPIIRKONNA SÄDEINIMESED

Linnakärale maapiirkondi ja väikelinnu eelistav ning seal oma asja ajav kunstirahvas on põliselanike silmis küll mõnikord veider, ent sellegipoolest tänuväärt nähtus, kes kõikvõimalikest takistustest hoolimata väsimatult asjatab ja äärealade kultuurielul hinge sees hoiab. Heidame pilgu seitsme sädeinimese tegemistele, mis toovad Eestimaa külade vahele värskendavaid tuuli.

Müürilehe maaelutoimetus

Janno Zõbin. Foto: Gabriela Liivamägi

LINNASATELLIIT ÄÄREMAA ORBIIDIL

Torma lähistel **Mati Undi** lapsepõlveradadel toimetavat **Janno Zõbinit** on kiskunud terve elu maa ja linna piirialale, aleviku mõõtu kohtadesse. Põhjus võib peituda nooruses kuulatud kantrisugemetega muusikas. Maainimeseks varem ka näiteks Kohilas ja Kilingi-Nõmmes elanud Zõbin ennast ise siiski ei pea, vaid nimetab end linnasatelliidiks. Näiteks Kilingi-Nõmmes pesitsedes töötas Zõbin viis aastat nüüdseks hingusele läinud baari Juuksur programmijuhina. Kui teised eestlased võtsid reedel suuna maakodu poole, siis Zõbin liikus nädalavahetusteks risti vastupidises suunas. Üheskoos **Ants Tõnissoniga** hakati Kilingi-Nõmmes korraldama Eesti kõige *indie*'mat festivali Schilling. Koht oli selleks soodne, sest juba 90ndatel olid seal õide puhkenud elektroonilise tantsumuusikaga *underground*-peod ning kohalik elanikkond paistis aktsepteerivat erinevaid subkultuure. „Ehitajast jõmm ja punkar said asjad aetud – ühel olid oma veidrused ja teisel teised," meenutab Zõbin. Vabakutselise vagabundi elu lõppes Zõbini jaoks kuus aastat tagasi, kui ta asus tööle ligi 2000 elanikuga Torma valla kultuuritöötajana. Zõbin jätkas Tormas teistpidi linnasatelliidi rolli. Ta tõi maapubliku ette maailmamuusikuid Egiptusest ja Serbiast. Leidus ka momente, mil rahvamaja laval oli esinejaid sama palju kui saalis külastajaid. Teisalt on Zõbin kogenud kontserdikorraldajana ka seda, et Tallinna vanalinnas tuleb esineda pooltühjale saalile, kuid Võrus toob sama artist kokku täismaja. „Ega maapiirkonna elanik pole loomult kapseldunud. Kui kontsert teda kuidagi liigutab, siis ta ei mõtle, et see on mingi nõme alternatiivmuusika." Zõbini arvates on maal kultuuritöös edu saavutamiseks kõige olulisem kultuuritarbimisharjumuse loomine ja kinnistamine. Kultuuritöötajad, kes ei jäta jonni ja taovad rauda edasi ka siis, kui mõnikord on rahvast üritustel vähevõitu, kasvatavad nõnda publikut. Kiita pole aga juhud, kus vallas mitu aastat kultuuritöötajat pole. Nii läks Tormas, kus pärast Zõbini lahkumist töökoht koondati. Maal kultuurielu korraldamisest pole Zõbin veel päriselt loobunud – ta veab projekti „Ääremaade kino", mille käigus näidatakse peamiselt Pala rahvamajas eesti filme ja publikuga on toodud kohtuma ka lavastajaid. Vana kooli värk, nagu ta ise ütleb. Sel suvel aitab ta käivitada Palal väliöökino. Lisaks on tal veel üks salaplaan, aga selle avaldamisel jääb Zõbin esialgu targu diplomaatiliseks. Ütleb vaid nii palju, et see on küll rahvusvaheline projekt, kuid mõeldud ka Jõgevamaa elanikele.

KODUDE UKSI AVAVAD GALERISTID

See oli õnnelik juhus, mis juhatas **Raul Oreškini** ja tema elukaaslase **Kaili Kase** kümmekond aastat tagasi Peipsiääre ridaküladesse. Täpsemalt küll otseteed näidanud GPS. Selles, et neist said hiljem Varnja külas kinnisvaraomanikud, on süüdi juba kosmilised jõud, mis end Oreškini unenäos ilmutasid. Mingit galeriid Oreškin toona küll unes ei näinud – see mõte arenes välja soovist tekitada sõpradele-tuttavatele põhjus äsja ostetud suvekodu külastamiseks. Juhtus aga nii, et kui suvegalerii esimest korda viis aastat tagasi avati, väisas seda kahe kuu jooksul 1000 inimest. Lisaks tuttavatele vooris kohale ka kontvõõraid. Tuldi busside ja autodega. Sestsaati ongi Raul ja Kaili võtnud oma missiooniks kunsti kaudu kinniste eestlaste koduuste avamise. Nii linnas kui ka maal tehtud kodunäitused on muutunud omamoodi kogukondlikuks sotsialiseerumisprojektiks. Kunst on siin tihti vahendav meedium, mis ärgitab vestlusi kodusünnitustest kosmoseettevõtluseni. Voronja galeriisse on sattunud isegi teaduslikul retkel olnud lapikmaalased.

Teisalt on aga võõras kodus tekkiv tundlikkus ideaalne keskkond kunstiteosega vahetumalt suhestumiseks. Koduseinad lammutavad kunsti ümbert nähtamatu barjääri ja loovad hoopis teistsuguse, kunstnikke ruumiga eksperimenteerima kutsuva konteksti. Kui kunsti saab eksponeerida edukalt paadikuuris ja saunalaval, siis mis takistab mind elutuppa maali riputamast? Nii on ilmselt küsinud nii mõnigi külastaja. Raul ja Kaili usuvad, et nad on muutnud kunstiostu loomulikuks. Inimestel on tekkinud teadlikkus, et Voronja galeristide vahendusel jõuab loojateni. Piletirahata galerii finantsmudel võikski baseeruda tulevikus suuresti kunstimüügil. Praegu tegutseb galerii kultuuripoliitika kiuste, tulles ots otsaga kokku tänu kohvikule, väiksematele annetustele ja ühisrahastusplatvormile. „Meil on tekkinud suur usaldus inimeste suhtes," tunnustab Oreškin toetajaid.

Võhivõõraste külaelanike vastutulelikkus Rauli ja Kaili Varnjasse lõpuks meelitaski. Iseseisvalt tulevast galeriihoonet kaema tulles tegid naabrid neile maaklerituuri ülejäänud külas, andsid soovitusi hinnaga tingimiseks ning vahendasid majaga seotud perekonnapärimust. Varnja vanausuliste kogukonna jaoks on galeriis toimuv sestsaati justkui teater või tsirkus, mis toob kohale telerist nähtud kuulsusi ja veidras riietuses linnavurlesid. **Kiwa** kureeritud punknäituse avakontserdi ajal lõid galeriist möödunud kohalikud risti ette. Esiotsa saadeti näitusi uudistama ikka lapsed ja lapselapsed, aga võõristusperiood möödus kiiresti. Sugulastele näidati galeriid ikkagi uhkusega! Hooaja lõpus uuritakse nüüd juba ise, millal uuesti uksed avatakse. Oreškin ütleb, et Varnjas valitseb kummaline tolerants, mis jätab väljastpoolt tulijatele ruumi tegutsemiseks. Teisiti väikekülades tema hinnangul ei saakski – kohalike ergutamiseks on vaja välispidist impulssi. Näiteks mõne kodugalerii kujul, mille käivitamine polevat üldse keeruline. „Hakka ainult tegema!" on Kaili ja Rauli lihtne nõuanne.

Raul Oreškin ja Kaili Kase. Foto: Ruudu Rahumaru

VÄIKELINNA TABUDE MURDJA

Keio Soomelt. Foto: Priit Simson / Ekspress Meedia

Rakvere külje all elav **Keio Soomelt** tegutseb Hunt Kriimsilma kombel mitmel rindel. Ta on Rakvere Kooristuudio So-La-Re dirigent, Kohtla-Nõmme valla meeskoori Kaevur abidirigent ning Viru-Nigula vallavalitsuse kultuuri- ja noorsoonõunik. Kooridega teeb Keio parasjagu ettevalmistusi laulupeole minemiseks ning Viru-Nigulas on tal oma osa haldusreformi käigus parema kultuurikorralduse elluviimisel. Muusikafestivalide korraldamisega on Keiol ammu käpp valge, tema rollid on varieerunud nõuandjast peadirigendini ning seda punklaulupeol Rakveres, Ebahariliku Muusika festivalil Aseris, Merepäevadel Kundas ning mõisakontsertidel Lasilas. Oma panuseks kodanikuühiskonda peab Keio aga LGBTI filmifestivali Festheart, mida ta koos kunstnik **Teet Suurega** veab.

Festheart toimus esimest korda 2017. aasta sügisel ning programmis olid filmid gei- ja lesbiarmastuslugudest ning soolisest eneseleidmisest. Festival oli korraldajate sõnul väga edukas vaatamata mõne aktiivse linnakodaniku vastuseisule. Soomelt ütleb selle kohta, et eks väikelinn ole LGBTI-teemadel keskmisest tundlikum, kuid Festhearti üks keskseid ideid oligi näidata mitteheterote eksistentsi võimalikkust just seal, kus see on märksa suurem tabu kui suurtes keskustes. Samas ei pea Soomelt festivali vastaseid vaid pinnuks silmas, kuna just pärast EKRE, ühe Rakvere valimisliidu ja Objektiivi sõnakamat kampaaniat hakkas festivali pangakontole vaikselt toetusi tilkuma. Soomelt soovitab justnimelt neil, kes üritusse umbusuga suhtuvad, kohale tulla ja vaadata, millega tegu on, kusjuures sama kehtib pungipelgurite ja punklaulupeo kohta. Kriitikat jagab Soomelt hoopis Rakvere linnavolikogule, kelle juhtimiskultuur võib tema sõnul olla ebaprofessionaalne ning kultuuripoliitika väga heitlik. Festhearti kaaskorraldaja Teet Suur leiab, et Rakvere linn ei osanud kunagise tööandjana lihtsalt Soometi potentsiaali ära kasutada, ning ütleb, et tegemist on kõige ehtsama sädeinimesega, kes valdab muu hulgas võimet seista väärikalt vastu poriloopimisele. Just Festhearti-suguse üritusega muudab kultuurikorraldaja maailma paremaks paigaks neile, kes seda veel ise teha ei julge.

HAJAKÜLA KUNSTIINNOVAATOR

Olles kasvanud üles perekonnas, kus üks vanematest on füüsik ning teine andnud käe majandusele, on kunstnik **Timo Toots** olnud tehnoloogiaga sina peal juba alates 80ndatest, mil kõik pidi enamasti ise ehitama. Seetõttu leidus Tootside majas isetehtud arvuteid, raadioid, satelliitvastuvõtjaid ja muud rariteetset kraami. Lastetoast saadud inspiratsioon on jäänud Tootsi saatma siiamaani ning üheks selle väljenduseks on Otepää looduspargis asuvas 1928. aastal ehitatud talus paiknev projektiruum MAAJAAM, kus käivad residentuuris eesti- ja välismaised kunstnikud, kes tegutsevad tehnoloogilise kunsti temaatikaga. „Ideeks on võtta pigem linnades arendatav tehnoloogia ning rebida see kontekstist välja, paigutada see sohu või oja kaldale ning vaadelda seda uue nurga alt," kirjeldab Toots 2013. aastal ilmavalgust näinud idee olemust. Kuigi varem on tehtud töid viidud nii linna kui ka jäetud vaatamiseks kohapeale, siis juba juuli lõpus saab MAAJAAMas näha 11 kunstniku näitust „Metsikud bitid", mis laotub laiali talu ümbruses asuval maastikul. Kuna projektiruum asub hajakülas, kus inimeste elupaigad on üksteisest suhteliselt eraldatud, on Timo sõnul füüsilist kogukonda raske moodustada, kuid selle suve üritusega proovitakse end Otepää elanikele rohkem tutvustada. Üks Timo installatsioon „Lennuvalvur" on samas naabrites elevust tekitanud küll: „See on kolmest ruuporist koosnev seadeldis, mille kaudu hõigatakse välja iga ülelendava reisilennuki sihtkoht. Tänu sellele, et heli levib tuulega mõnikord paremini, jõuab see ka naabrite hoovile. Kommentaarid on igati positiivsed!"

Kuna MAAJAAMa soojustatud stuudio on alles talveperioodiks valmimas, veedab Toots seal praegu ainult suved, mis siiski iga aastaga aina pikemaks venivad. „Põhjuseid on mitmeid, kuid tähtsaimateks võib pidada keskkonda, privaatsust ja vabadust. Samuti annab see teistsuguse lähenemise nii kunstiprojektidele kui ka elule laiemalt," ütleb ta.

Timo Toots, laps ja koer. Foto: Gabriela Liivamägi

JAAMAÜLEM, KES RONGI EI OOTA

Meelike (vasakul) koos Karuse viimase jaamaülema tütre Marega. Foto: Heiki Laan

Rongi ei ole Karuse jaam näinud juba 1968. aastast, mil Rapla-Virtsu kitsaröömeline raudteeliin likvideeriti, aga jaamahoone on alles ja elujõuline. Nimelt leidis selle 2003. aastal täiesti juhuslikult / saatuse tahtel põline linnalaps Tallinnast ehk geograaf-filoloog-rätsep **Meelike Naris**. Nüüdseks juba teenekas Karuse noorperenaine tunnistab, et oli nagu paljud teisedki mõelnud maale kolimise peale, aga kujutles, et see juhtub kunagi pensionipõlves: „Nagu ikka inimesed seavad suured mõtted ja unistused väga kaugesse tulevikku." Elul aga olid, nagu öeldakse, teised plaanid.

Lugudearmastus on Meelikese üks silmapaistvaid omadusi, neid on tal palju ja need on suurejoonelised, põimuvad omakorda teiste lugudega ja jõuavad pööraste juhuste või ettemääratuste ning täiesti ootamatute seikluste järel ikka Karusele. „Ju see pidi nii minema," on fraas, mida kuuleb siin tihti! Nii saan teada täiesti ootamatust suusamatkast nullindate alguse Soomaal, äraeksimisest ja kuuvalgel kodutee leidmisest, Hiinas puude istutamisest, mis osutub hoopis AIDSi vastu võitlemiseks Aafrikas… Ja siis, 2003. aastal oli ta tagasi Eestis ja plaanis osta talumaja. Saatuslikuks sai Ober-Hausi reklaam teeservas, mis sedastas: „Müüa 2-kordne eluhoone koos kõrvalehitistega." Nii sai Meelikesest talupidaja asemel jaamaülem. Karuse hakkas muidugi ka perenaise edasist saatust mõjutama, läks ta lisaks kõigile varasematele õpingutele veel ju ka EKAsse muinsuskaitset ja restaureerimist õppima, millest sai omakorda alguse palju muudki.

Esiti renoveeris Meelike jaama enda ja sõprade jõududega, kuid toimunud on ka laiemale huviliste ringile suunatud talguid ning restaureerimis- ja loodusehitusalaseid koolitusi. Nii on näiteks koolituste käigus valminud jaamas rakettahi ja kamin, sauna ette ehitatud savist seintega varjualune koos pitsaahjuga, krohvitud seinu ning kaunistatud ruume trafarettmaalingutega. Kuna ideid on palju ja kõike üksi korraldada ei jõua, sai jaama eluolu edendamiseks loodud koos mõttekaaslastega hiljuti MTÜ Karuse Jõujaam. Muu hulgas kavatsetakse jätkata ühiselt traditsioonilisi ehitusviise ja loodusehitust tutvustavate koolituste korraldamise ja arhitektuuripärandi väärtustamise propageerimisega. Meelike lisab: „See ongi põhimõte ja tulevikuvisioon – teha pikemaid koolitusi, kus saab otsast lõpuni mingis protsessis osaleda ja näha ka juba valminud asju." Lisaks muule pakub jaam ka väiksematele seltskondadele kodumajutust.

Praegune kahe kitse ja kass Mustu omanik tunnistab, et teda ei tõmmanud maale mitte maaelu ise, ta ei tulnud siia mõttega aeda pidada ja kartuleid või loomi kasvatada. „Minu jaoks linnaelu kuidagi ammendus – see elurütm, mis seal tekkis, et nädala sees teed tööd ning nädalavahetusel lased auru välja ja pidutsed. Maal kaob see rutiin ära."

MOOSTE KOHALIKUD MAAILMAKUNSTNIKUD

Mooste Külalisstuudio ehk MoKS sai alguse 2000. aastal, kui **Evelyn Grzinich**, tollal **Müürsepp**, otsis Eestis paika, kus oma kunstiresidentuur püsti panna. Tal oli juba hinge all nii TÜ maaliosakonna kraad kui ka Soomes asuva Loviisa külalisateljee kogemus, kus oligi soov sündinud. Moostesse sattus ta tänu sealt pärit **Maia Möllerile**, kellega koos residentuuripaika otsiti, ning just seal olidki sobivad poollagunenud mõisamajad ees ootamas. Kui paar esimest aastat aitasid Evelyni ülikooliaegsed sõbrad ja tuttavad spontaanset ideed ellu viia, siis 2002. aastal jõudis MoKSi parasjagu Baltikumis tuuritanud helikunstnik **John Grzinich**. Ülejäänu on ajalugu, nagu öeldakse. MoKSi rajamisel ei piisanud ainuüksi sütitavatest ideedest, vaid tarvis oli käed korralikult külge lüüa – ning tööd oli seal palju, kuna nüüdseks puitpõrandate, avarate stuudiotubade, sauna ning keraamika- ja serigraafiatöökojaga endise mõisavalitseja maja korrastegemiseks kulus aastaid.

Sandra Leis. Foto: Mihkel Leis

Evelyn ja John on võtnud algusest peale MoKSi üheks aluspõhimõtteks kohalike kaasamise kunstitegevusse. Esialgu püüti seda teha näitustega, aga tollased taiesed olid külarahva jaoks pigem šokeerivad, siis õpitubadega, aga sinna ka kedagi kohale ei ilmunud. 2003. aastal vajas MoKSi resideeruma tulnud makedoonia kunstnikepaar OPA aga abi oma uunikumi parandamisega. Auto remontimiseks oli tarvis igasuguseid juppe ja ka asjasse mittepuutuvaid asju. Nii hakati mööda küla remondimehi otsima, üks inimene juhatas teiseni ning autoremondist kujunes omamoodi kaasamis-*performance*. Sealt juurduski idee rakendada sellist tegevust ka edasiste residentuuride peal. Värskeim näide on MoKSis resideerunud prantsuse toidukunstnik **Florent Poussin**, kes tegi koostööd kodukohvikuga Tillu Põlvas. Florent kujundas ja valmistas kohvikule spetsiaalse nädalamenüü, kus iga toit oli kui omaette skulptuur, mille detaile aitas luua ka näiteks kohaliku puutöökoja meister.

Evelyn ja John Grzinich. Foto: Kayt Grzinich

KULTUURIKORRALDAJA, KES PANEB KOGUKONNA NAERATAMA

2009. aastal toimus Kose Noortelaval **Mihkel Leisi** eestvedamisel esimest korda pealkirja „Maheda muusika õhtu" kandev kontsert, mille eesmärk oli pakkuda kohalikele väikest muusikalist kultuurielamust. Sellest on kasvanud nüüdseks välja Maheda Muusika festival, kus on au sees keskkonnasõbralikkus ning rahvus- ja pärimuskultuuri esiletõstmine. Lisaks kogutakse raha Kose Gümnaasiumis tegutseva Rokikooli toetuseks, mille kasvandikke igal aastal ka festivalil üles astub. Maheda Muusika festivali projekti ja programmi juhib **Sandra Leis**, Viljandi Kultuuriakadeemia kultuurikorralduse taustaga tütarlaps, kes on ennast Kosel sisse seadnud ning naudib vaikuse, lõõgastava looduse ja tuttavate inimeste tõttu väga väiksemas kohas elamist. „Suuremate linnade kiire elutempo ja müra ei kutsu sinna pikemaks jääma," ütleb ta. Põhjus, miks Sandra sündmust aastaid tagasi korraldama hakkas, oli soov teha oma kodukoha elanike jaoks midagi mõnusat ja toredat. „Kui näen festivali ajal rahulolevate inimeste nägusid ja mõni neist tuleb ka juurde ning ütleb, et ajan õiget asja, siis see teeb tuju heaks küll!" sõnab Sandra. Lisaks peab ta suureks plussiks abivalmit vallaelanike kogukonda, kes igal aastal festivali külastavad ja erinevate vahenditega toetavad. Suurimaks raskuseks on Leisi sõnul muidugi eelarveliselt joone peal püsimine, mille tõttu jäävad mitmed head ideed ellu viimata, kuid sellest hoolimata on Sandra optimistlik ning usub, et järjekindlalt tegutsedes olukord paraneb. Kosel igatahes loovat pinnast on ning nii toimetabki seal mitmeid loome- ja kultuuriinimesi ning vastavaid asutusi, alustades kunstikoolist ning lõpetades laulu- ja tantsuringidega.

KOOL KESET KÜLA

Maapiirkondade koolid on oma väiksusest olenemata olulised kogukonnakeskused ning sealne õpikeskkond meelitab mõnikord linnalapsigi.

Piret Karro

Eesti eksamitulemuste edetabelites troonivad traditsiooniliselt Tartu ja Tallinna eliitkoolid ning maakoolide kasvandikud hakkavad enamasti silma paistma alles kuskil nimekirjade keskpaigas. Kuna valdades asuvaid väikseid koole, kus õpilasi on saja ringis või alla sellegi, rahastab riik n-ö pearaha skeemi alusel proportsionaalselt vähem, võibki jääda mulje, et väiksemate asulate koolid on Eestis nii õpitulemuste kui ka ressursside kohalt vaeslapse rolli jäetud. Maakoolide töötajad, kellega siinse artikli tarvis vestlen, seda nii ei näe.

Grete-Stina Haaristo asus „Noored kooli" programmi kaudu kolm aastat tagasi Tartumaal Peipsi ääres asuva Pala kooli õpetajaks ning valiti nüüd konkursi tulemusel direktoriks. Varem Tartu ja Tallinna põrandaalusel peoskeenel muusikat valinud Haaristo on võtnud maakooli juhtimise oma südameasjaks ning on üdini rahul valikuga Palale kolida. Teine vestluspartner **Kersti Kivirüüt** on aga olnud n-ö süsteemis sees kakskümmend aastat, olles õpetaja Kuuste koolis Tartumaal, samuti noorsootöötaja ja huvijuht, ta on töötanud ka haridusministeeriumis ning otsib praegu õpetajana taas tööd. Kumbki koolmeister vaatab hariduse andmisel edetabelitest suuremat pilti.

AKADEEMILINE EDU *VS.* ÕPIKESKKOND

Idee, kuidas õppimist lahti mõtestada, on muutumas ning ainult akadeemilise edu ümber ei saa kogu õppetööd üles ehitada, ütleb Kivirüüt. Eesti hariduspoliitikat on kujundanud elukestva õppe strateegia[1], kus rõhutatakse loovuse ja ettevõtlikkuse edendamist ning individuaalse ja sotsiaalse arengu toetamist. N-ö äratuupimine pole enam põhiline eesmärk, sest tuleviku tööturul läheb faktiteadmistest rohkem vaja oskust infot analüüsida ja seoseid luua – ning siin pole maakoolid üldse kehvemas seisus, selgitab Kivirüüt. Mitteformaalne õpe on haridusmaastikul pead tõstmas ning just väikestes maakoolides, kus kogukondlik võrgustik on tihe, on neid meetodeid lihtsam rakendada. Kivirüüt leiab, et kui suures tuhandepealises koolis on mingis kindlas suunas hoog sisse lükatud nagu kaubarongil, on seal raske operatiivselt uusi ideid rakendada, aga väikses klassiruumis on võimalik kiiresti muutusi ellu viia, kui tuleb välja, et vana lähenemine ei anna soovitud tulemusi.

KUI ÕPILANE IGAVUSEST LAULAB

Kivirüüt räägib mulle loo, kuidas ta sattus oma õpetajakarjääri alguses õpetama klassi, kuhu kuulus ainult seitse poissi. Kui ta esimest korda õpilaste ees seisis, hüppasid kõik kõurikud *in corpore* aknast välja. Žest tundus hirmutav, aga andis Kivirüüdile tõuke endalt küsida, kuidas lastega paremat kontakti saavutada, kuidas aru saada, kui miski neid õppimast takistab. Näiteks mõnikord küünitab kasvandik tunni ajal oma kingapaelu siduma ning leiab siis, et on vaja teistegi õpilaste paelad kinni siduda. Või hakkab keset tundi saia müüma. Või võtab täiel häälel laulu üles.

Mitteformaalne õpe on haridusmaastikul pead tõstmas ning just väikestes maakoolides, kus kogukondlik võrgustik on tihe, on neid meetodeid lihtsam rakendada.

Esimese korruse aknast välja hüpanud poistele hakkas Kivirüüt korraldama näiteringi ning laulukõri saadeti muusikaõpetaja juurde. Need ei ole pahatahtlikud segamised, vaid võivad lihtsalt olla igavuse väljendus, selgitab Kivirüüt. Mõnda noort aitabki alateadlikult müra tekitamine, et ta keskenduda saaks. „Kui selle ära tabab, siis ei suhtu õpilasse kui mingisse rahvavaenlasesse," naerab ta. Õpetaja pädevusse kuulubki n-ö väärkäitumise põhjal järeldamine, mis mure lapsel on. „See on hea õpilane, kes tekitab jama, siis oskad teda lugeda. Palju raskem on noor, kes tõmbub endasse. Teda on keerulisem aidata," teab ta. Väikekoolides jagub õpetajatel rohkem aega ja mahti individuaalsete vajaduste väljaselgitamiseks. Näiteks Pala põhikoolis on 89 lapse peale koos Haaristoga 19 õpetajat ning Pala vastu on huvi üles näidanud isegi tallinlased, kelle järelkasv vajab lisatähelepanu.

Maakool on just sobiv keskkond nendele lastele, kes vajavad rohkem tuge.

Seda küll mitte ainult kooli enda pärast – Pala kooli juures tegutseb õpilaskodu, kus on kohti mõnekümnele, kelle enda elukoht on kas koolist liiga kaugel või kelle lastekaitse on kodust sinna suunanud. Kusjuures, lapsed ei ole pärit ainult Palalt ega isegi üksnes Tartumaalt, vaid Haaristo on saanud ka näiteks Lasnamäelt telefonikõnesid palvega laps enda õpilaskoju võtta. Haaristo muretseb, et selliseid kooli juures olevaid asutusi jääb Eestis järjest vähemaks, kuna näidakse arvavat, et tegu on vaid öömajaga õpilastele – miks peaks seda haridusele mõeldud rahast toetama? Ent tegelikult on kodune keskkond väga oluline õpilaste hakkamasaamise juures kooliski. Seegi võib olla põhjus, miks eksamitulemused ei ole kõige säravamad, pakub Haaristo, ent maakool on just sobiv keskkond nendele lastele, kes vajavad rohkem tuge.

Samas võib ressurssidest siiski vajaka jääda, kui mõnel õpilasel peaks minema vaja näiteks logopeedi, eripedagoogi või psühholoogi abi. Tugispetsialistidest on puudu mitmel rindel ning psühholoogide nappus on märk laiemast süstemaatilisest probleemist. Näiteks kui suuremates linnades veel leidub koolipsühholooge ja -psühhiaatreid, siis Ida-Virumaal on kättesaadav psühhiaatriline abi lastele peaaegu olematu, on Tallinna Lastehaigla Laste Vaimse Tervise Keskuse juhataja **Anne Kleinberg** öelnud Eesti Päevalehele.[2]

KIUSAMINE VÕIB OLLA ERILISELT PEIDETUD

Haaristo meenutab, et kui ta Palale õpetajaks asus, siis see, et ta koolis üldse kiusamist ei märganud, ei tähendanud, et seda seal ei olnud. „Aga nüüd olen olnud siin juba kolm aastat, ma ei usu, et ma pimedamaks olen jäänud," ütleb Haaristo ning tunnistab, et ka lapsevanemad on välja toonud, et Pala kooli ja üldse väikse kooli pluss on see, et kiusamist pole või kui on, siis sellele saadakse jaole. Eks teinekord lapsed ei teagi, kuidas on õige käituda, ning kiusamisest tuleb igal juhul rääkida, aga igasuguste lolluste tegemine pisikeses kohas on raske, ütleb Haaristo, sest kogukond on väike ja jääd kohe vahele. Teod jõuavad igal juhul täiskasvanuteni ning lapsed julgevad ehk tänu sellele isegi rohkem vahele astuda.

Kivirüüt aga nii optimistlik ei ole. Siin on riskikoht, ütleb ta, sest maakoolile on iseloomulik, et sama seltskond käis koos lasteaias ning kõik teavad üksteist n-ö nullist. Kui laps jõuab kooli, siis suhted on juba välja kujunenud ja võibki jääda märkamatuks mõni juba tekkinud tõrjumismuster. Seega on hea, kui õpilased osalevad tunnis interaktiivsetes mängudes või käivad huviringides, sest nii on võimalik suhetest paremini aru saada – õpetajana klassi ees seistes ei pane tähele, kes on tõrjutud, ütleb Kivirüüt, aga kui õpilastele on antud võimalus omavahel suhelda, paistavad pinged välja. (Ka seetõttu ei pea Kivirüüt vanast tuupimismeetodist erilist lugu.)

ÕPETAJA ON KOGUKONNA LIIGE

Grete-Stina Haaristo usub, et maakoolide õpetajate töökoormus võib olla tunduvalt suurem ka siis, kui n-ö paberil esitatud tundide arv on mõne linnaõpetajaga sama. Näiteks maakohast Tartusse või Viljandisse teatrisse sõit annab mitu lisatundi juurde, samuti ei saa õpetaja töömõtteid koolist lahkudes lauale jätta, vaid näeb õhtul poeski lapsevanemaid, kellega võib midagi arutada olla. Teisest küljest näitab see, kui tugevalt õpetaja kogukonna osa on. Maakoolid ongi mitmes paigas olulised kogukonnakeskused. „Kui Palal poleks kooli, siis polekski siin midagi," ütleb Haaristo.

Tartumaal Palal on kool 89 õpilasele. Foto: Pala kool

Traditsiooniline Vana-Kuuste öömatk 30. aprilli hilisõhtul, mille korraldusest võtab osa terve kogukond. Foto: Mikk Otsar

[1] *Eesti elukestva õppe strateegia 2020. – Haridus- ja Teadusministeerium.*

[2] *Anvelt, K. 2018. Koolipsühholoog: depressioon ja ärevushäired on koolilaste seas igapäevased. – Eesti Päevaleht, 13.03.*

TUNDMATU PLANEET MAA

Meie mõtlemises võib ju maa olla linna antipood, aga praktikas eksisteerivad nad tihedas sümbioosis, kus arusaam urbaansusest justkui parasiteerib füüsilisel kujul ruraalsetel maastikel ja seda osalt tänu linlikus keskkonnas sirgunud ruumiplaneerijatele, kes lähtuvad oma tegevuses planetaarse linnastumise mudelist.

Keiti Kljavin

Grafiti Koikkülas. Foto: Arvo Meeks / Valgamaalane / Scanpix

Ma ei ole maal elanud, ainult suvitanud. Pakkinud auto linnaasju täis, sõitnud mitusada kilomeetrit, lülitanud sisse olemasolevad teenused ja kütnud, jope seljas, mitmeid tunde maja, et siis nädala-kahe pärast tagasi linna sõita. Silmakirjalik, aga mõnus. Ma ei tea, mida tähendab tegelikult pidev elu maal, kui näiteks pole tööd ja ebamugavus ajab Norrasse koristama. Aga võib-olla on need perspektiivid vaid kellegi leiutatud kuvandid paiksusest väljaspool keskuseid, sest see, mida me peame maaks, ei pruugi üldse pädev olla.

Kus ja kuidas lõpeb linn ja algab maa või vastupidi? Mis on nende esmapilgul olemuslikult erinevate keskkondade suhe? Minu teekonda suvilasse iseloomustab mitusada kilomeetrit muutuvat maastikku, mis on kord vähem kui linn ja siis jälle rohkem kui maa, kus tagamaade infrastruktuur ning idee linnalähedasest elust moodustavad ühe ja sama kategooria ühisosa. Kas Peterburi maantee väljasõidu teenusmajanduse logistikaarhitektuur on korraga linna sobimatu tagamaa ja ruraalsuse olemuslik osa… või mitte?

Elu maal on mänginud suurt rolli urbaansuse kui tootmisviisi kujundamisel. Lähiajaloos on see olnud selgelt seotud maapiirkondade füüsilise tegelikkuse ja kollektiviseeritud põllumajanduse produktiivsuse idee teatava läbikukkumisega eelmise riigikorra ajal. Hoolimata sellest, et praegu taolisi suuri maa muutmise programme ei ole, on maa, ruraalne reaalsus siiski märksa kiiremas muutumises kui linn, mis on endiselt inimkeskne kooseksisteerimise vorm, nagu see on alati olnud.[1] Samas, kui ma hakkan jõudma oma maakoju ja saeveskihiiglase ööpäevaringselt valgustatud tehnomaastik mulle mu kohalejõudmisest õhtuhämaruses märku annab, edastab see ühtlasi signaale sellest, millised globaalsed jõud seda rahvast tühjaks voolavat linnatagust territooriumi, perifeeriat moondavad.

LINN VAJAB TOIMETULEKUKS MAAD

Kohapealseist allikaist sõltuvad industriaalsed operatsioonid on hägustanud alati urbaanse ja ruraalse kategooriaid. Nüüdisaegne ruraalsus oma füüsilise kohaloluga pakub meile pinnast, millelt küsida, mis on postindustriaalse ühiskonna kitsa linnakesksuse taga. Viimast väljendab selgelt praegune klammerdumine „targa linna" idee kõikvõimsuse külge, sest just ruraalne peidab endas selle „tarkuse" toimimiseks olemuslikult vajalikku teispoolsust – laiutavat teenindavat infrastruktuuri, mis koosneb logistika- ja andmekeskustest, transpordikoridoridest ning prügimägedest.[2] Näiteks meie mõttelisel tasandil aina „targemaks" muutuv Tallinn toimib suuresti keskusena, mis ei võta arvesse ülejäänud riigi ruraalset olemust. Seda näitab ka hiljutine diskussioon Eesti kaheks tsooniks jaotamisest, et säilitada Tallinna kuldsest ringist väljapoole jäävate piirkondade eurotoetusi, mis aitavad pealinnal samas omaette olla, areneda ja kasvada. Aga mida teeks Tallinn linnriigina, kui (taga)maad (Eestit) ei oleks? Suur osa linna funktsioneerimise alustest asub ju ometi selle ruraalses tagahoovis. Tallinna idee puhul võib küsida, mis saab näiteks Tallinna mereääre praegusest infrastruktuurist, kui see postindustriaalseks ja šikiks tühermaa-elamupargiks muudetakse – missugune ruraalne asustusüksus võtaks praegused Norde Centrumid, sadama infrastruktuuri, laevatehased jms tootmis- ja teeninduskastid enese kaela (et kohaliku omavalitsuse tulubaasi tõsta) ning mis saab kohalikest, kes peavad nautima senise merevaikuse asemel sadama jm toodud lisateenuseid, lisatöökohti ning nendega kaasnevat infrastruktuuri?[3]

Olukorras, kus maal on ruumi rohkem, kus kahanemine ei ole potentsiaal, vaid keeruline ja igapäevaselt inimeste elu mõjutav tegur, millele on vaja leida lahendus, annab iga otsus ruumis kohe tunda. Mis on maa ja linna muutlikel kategooriatel pistmist ruumipädevuse ja arhitektuuriga? Mis roll on siin disainil ja kuidas ületada püsivat linnakeskset vaatepunkti?

PENDELRÄNDAV RUUMISPETSIALIST

Ruumipädevusest kohalikes omavalitsustes on räägitud arhitektide-planeerijate hulgas juba pikka aega. Sealhulgas on haldusreformi tulemusena toimunud justkui ruumipädevate omavalitsustöötajate värbamine olnud soosiv, sest suurema elanike arvuga omavalitsused pakuvad paremaid võimalusi kohalikesse omavalitsustesse arhitektidele ja planeerijatele ametikohtade loomiseks. Küll on aga tõenäoline, et kahanevates piirkondades palkavad väiksema elanike arvuga vallad arhitekti mitme omavalitsuse üleselt, näiteks üks ruumispetsialist 10 000 elanikuga piirkonnas (sest vaid planeeringute mahtu arvestades jääb tööpõld ühele spetsialistile lihtsalt ahtaks). Järelikult lõpetame olenemata ümberjagamise maagiast olukorras, kus spetsialist ei ole tingimata kogukonna liige, mistõttu ei pruugi ruumipädevus alati siduv olla. Tubli spetsialist töötab pendelrändes ja peamiselt suuremates keskustes ning võtab kaasa sealse meelelaadi. Nii nagu mina sõidan igal võimalusel suvilasse, sõidab ka spetsialist linnast maale ruumiasju ajama.

Viimasega ei taha ma väita, et hajali Eestis oleks ainuvõimalik valik igale külale oma arhitekt, vaid soovin pöörata tähelepanu kogu ümberjagamise ja optimeerimise diskussioonis vähe tähelepanu saanud teemale ehk sellele, mis vahe on planeerimistegevustel maal ja linnas.

Väidan, et ruumipädevuse spetsialistid on oma otsustustes linnakesksed. Linnauurimuses ja -teoorias on linnast saanud justkui ainus üksus, mille võimuses on lahendada poliitilisi, majanduslikke ja kliimamuutustega seotud kriise. Teooriavaldkonnas viimasel kümnel aastal kasutatud planetaarse linnastumise alustees väidab, et maailmas pole enam midagi, mis poleks linnaline.[4] Valdkonna alateadvus on kooskõlas väitega, et linnad on inimeksistentsi triumf, ning tihti juhtub, et arhitektide, planeerijate ja disainerite soov muuta või parandada keskkonda päädib edukate linnade praktikatest laenamisega.

MÕTLEMISE RURALISEERIMINE

Kardan, et head praktikad ei avita meid kategooriates, kus urbaanne ja ruraalne eksisteerivad üheaegselt olemusliku tervikuna, st maa ei ole siin ainult sulnis linnulaul, puutumata loodus ja orgaaniline maaviljelus, vaid midagi muud. Nõustun kolleegidega, kes pakuvad välja, et sellest arusaamiseks võiksid kohaliku ruumipädevuse spetsialistid oma mõtlemist ruraliseerida[5] ja arvestada, et (tsiteerides **Monika Krauset**) „me ei ole kunagi olnud urbaansed sellisel määral, kui urbanistid seda arvanud on, kui võtta arvesse näiteks informaalsete sotsiaalsete suhete püsivust, kaasasündinud loomupärasusi (näiteks kas või kange tahtmine seenel käia *à la* **Mikita**), toidu ja elatusallikate probleemi, põhivajadusi ja kompleksseid sõltuvusi, mis võimaldavad meie ellujäämist."[6]

Elu väljaspool Tartut ja Tallinna võib olla nii enamvähem ruraalne kui ka enam-vähem linnaline, kui laenata ruraalse-urbaanse muutlike kategooriate ideed Ühendriikides töötavalt disainerilt **Swarnabh Ghoshilt**.[7] Seetõttu ei veena mind planeerimisspetsialistide soovitused näiteks eristada üldplaneeringus linnalisi ja maalisi piirkondi, eriti olukorras, kus linnadega on haldusreformi tagajärjel ühinenud suurte territooriumitega endised naabervallad.

Miks me arvame, et linnade tagamaale iseloomulik logistikakeskuste esteetika ei ole juba maakeskkonna olemuslik osa? Kardan, et ruumivaldkonna planeerimisvõtted ja -vahendid, mis on aidanud ajalooliselt ruraalsusega suhestuda, ei ole enam lihtsalt pädevad. Arhitektid ei peaks nägema ruraalset kui ala, mis vajab rohkem linnalisi vorme ja struktuure. Pigem peaksid nad võtma omaks tõdemuse, et just linnalisuse olemasolu aluseks on olnud alati ruraalsus, mis varustab meie industrialiseerunud (linnalisi) maastikke väsimatult ja jätkusuutmatult toidu, vee ja energiaga ning tänu millele need saavad üldse eksisteerida.[8]

Linnauurimuses ja -teoorias on linnast saanud justkui ainus üksus, mille võimuses on lahendada poliitilisi, majanduslikke ja kliimamuutustega seotud kriise.

Ruraalne peaks olema kõige tähtsam ja aktiivsem toimija kohaliku ruumipädevuse ja arhitektuurkonna kollektiivses püüdluses liikuda edasi kuskil mujal proovitud trendide või praktikate eeskujust, sageli ka tehnoutoopilistest fantaasiatest, mis kujundavad meie kunagist ja praegust mõtlemist, et jõuda selgemini piiritletud ja terviklikuma tulevikunägemuseni – nii maal kui ka linnas.

[1] *Krivy, M.; KIjavin, K.; Aaloe, A.; Kuldkepp, K. Tallinna arhitektuuribiennaali kuraatorivõistluse võistlustöö selgitav käsikiri.*
[2] Ibid.
[3] Ibid.
[4] *Brenner, N.; Schmid, C. 2012. Planetary urbanization. – Urban Constellations.*
[5] *Krivy, M.; KIjavin, K.; Aaloe, A.; Kuldkepp, K. Tallinna arhitektuuribiennaali kuraatorivõistluse võistlustöö selgitav käsikiri.*
[6] *Krause, M. 2013. The Ruralization of the World. – Public Culture, nr 25/2, lk 233–248.*
[7] *Ghosh, S. 2017. Notes on Rurality or The Theoretical Usefulness of the Not-Urban. – Avery Review, nr 27/11.*
[8] *Roskam, C. 2016. Inventing the Rural: A Brief History of Modern Architecture in the Countryside. – Architectural Design, nr 86/4, lk 14–19.*

Keiti Kljavin on urbanist, Linnalabori juhatuse liige ja urbanistide väljaande U toimetaja. Praegu juhendab ta Eesti Kunstiakadeemia arhitektuuri ja linnaplaneerimise osakonnas urbanistika erialastuudiot ning sisearhitektuuri osakonnas magistrante nende lõputöödes.

PÄRAPÕRGU JA KOHTUMISPAIK

Kunagi üksnes linna või maaga seostunud omadused, nagu anonüümsus ja migratsioon ning talukaubad ja kogukondlikkus, on kohti vahetamas ning enam ei saa rääkida linna ja maa mustvalgest vastandusest.

Liis Serk

Eesti maaelu on olnud juba aastaid – kui mitte aastakümneid – emotsionaalse arutelu teema nii avalikus ruumis kui ka väiksemate kogukondade seas. Anonüümsetest netikommentaatoritest arvamusliidriteni, poliitilistest ringkondadest eraisikuteni – seisukohad maaelu toimimise suhtes kas liidavad või lõhestavad, pärinevad nii ajaloost kui ka isiklikest kogemustest. Enamjaolt kannab selline retoorika paranduslikku missioonitunnetust, kutsudes üles maaelu säilitama, parendama või ümber kujundama. Maaeludebatt ei jää siiski üksnes hoiakute tasandile. Erinevaid toimetulekustrateegiaid – brändimisest ellujäämisnarratiivideni – töötatakse välja nii riiklikul kui ka rohujuuretasandil. Maaeluküsimusest on saanud omalaadne *idée fixe*, mille puhul põrgatatakse üldist laadi probleemidele või tulevikuvisioonidele keskendunud „kuuma kartulit" omavahel edasi-tagasi, teadmata isegi täpselt, mis juhtus, mida teha või kes vastutab. Elust maal, õieti sellest tekkinud ettekujutusest, on saanud samal ajal nii väärtus kui ka konflikt.

MAA JA LINN EI VASTANDU ENAM

Antropoloogia, distsipliin, mille vaatevinklist olen maaeluküsimusele lähenenud, on olnud järjepidevalt seotud ruraalsega. Varajased etnograafid läksid „põllule" ehk välitöödele reeglina väljapoole oma kodumaad ja linnalisi asulaid, kust nad siis omamoodi häälekandjana teiste (ingl *The Other*) – külade ja hõimude – tegemisi kajastasid. Ent pärast kolonisatsiooniaja lõppu tekkis nihe, kus omaenese ühiskondadest said eksootiliste sihtkohtadega samaväärselt huvi pakkuvad keskkonnad. Selle tagajärjel tekkinud n-ö linnaetnograafiad on keskendunud inimeste mobiilsusele ja kosmopoliitsusele, ning ka maakohti käsitlevad uurimused ütlevad pigem lahti ruraalse sidumisest üheplaanilise paikkondlikkuse või muutumatusega.

Kuigi linn ja maa pakuvad endiselt erinevaid kogemusi, võib nende omavaheline vastandus osutuda pealiskaudseks ja koguni eksitavaks.

Automaatne vastandus *urban-rural* ei ole enam pädev. Seni linnadega seostatud nähtused, nagu gentrifikatsioon, anonüümsus ja migratsioon, on ilmunud maapiirkondadesse, suurlinna on aga kolinud külaga assotsieeruv: rohealad, talukaubad, linnaaiad ja kogukondlikkus. Just nagu lapsepõlves, hauguvad külakoerad öö hakul, karjamaal on lehmad ja vestlused külapoes järgivad sarnast trajektoori kui 20 aastat tagasi. Nüüd on sellel pildil aga lisaks orgaanilised tatrapõllud – mis näevad küll rohkem välja nagu umbrohuväljad –, anonüümsed külad ja *pop-up*-kohvikud. Sotsiaalsed praktikad liiguvad koos inimestega, kes paratamatult rändavad. Kuigi linn ja maa pakuvad endiselt erinevaid kogemusi, võib nende omavaheline võrdlemine või binaarsus osutuda pealiskaudseks ja koguni eksitavaks.

Liis Serk on lõpetanud Tallinna Ülikooli antropoloogia magistriõppe ja töötab Eesti Vabaõhumuuseumi maa-arhitektuuri keskuses teadurina.

KOLLEKTIIVNE NOSTALGIA SEOSES ELUGA MAAL

Hiljutistes ruraalsetel teemadel kirjutatud rahvusvahelistes teadusartiklites[1] jäid enim silma märksõnad „uued geograafiad" ehk ruraalne mobiilsus, parasiitlikud linnad, digilõhe ja sellega kaasnev sotsiaalne tõrjutus, innovatsioon, ääremaalisus ja heaolu. Eesti teadus- ja lõputööde autoreid on huvitanud viimastel aastatel ennekõike maakohtade elujõulisuse ja jätkusuutlikkuse probleem, ränne ja demograafilised muutused[2], samuti ka ääremaad, nende kuvand[3] ja seos ettevõtlusega[4].

Ühelt poolt on taolised mõisted lihtsalt sõnad, millega uurijad on teatud nähtuseid nimetanud. Teisalt peegeldavad need kõnekalt praegu maapiirkondades toimuvat, vihjates omamoodi hübriidsele ruraalsusele[5] ning sellele, et maaelu visioon ei põhine traditsioonilisel ühetalupidamisel ja põllumajanduslikul tootmisel. Aga miks ma otsin maaeluprobleemi arutamiseks taolisi, isegi kummastavaid märksõnu? Abstraktsed ja paratamatult arvamustele ja väärtustele tuginevad teemapüstitused, nagu elu maal, ei lase tegeleda konkreetselt koha- või teemapõhiste murede ja iseärasustega. Taoline debatt baseerub kollektiivsel arhetüübil ja nostalgial, mitte käegakatsutaval inimmõõtmelisusel. Kas kollektiivne soovunelm ühetalupidamisest või pastoraalsest idüllist saab olla realistlik maaelu kapital? Miks arutleda teemal „elu võimalikkus maal", kui peaks rääkima ja saab rääkida lagunevatest katustest, digilõhest, innovatsioonist, väikeettevõtjatest?

KOHALIKE ENDI JUTUSTATUD LOOD

Sisuliselt räägivad need märksõnad vajadusest alternatiivsete lugude järele, mis tulenevad paikadest endist, ning nende otsinguist. Toon ühe näite. 2017. aastal ilmunud kogumikus „The Palgrave Handbook of Urban Ethnography" defineerib **Andrea Boscoboinik** ümber linna ja maa suhte. Boscoboinik toob välja, et peaksime ajakohastama mõisted „keskus" ja „perifeeria" ruumist sõltumatuks. Esimene tähendaks sel juhul mobiilset ja paindlikku, teine aga muutumatut ja paindumatut keskkonda. Keskuse defineerivad sealjuures gentrifitseerijad, ütleb Boscoboinik. Need on inimesed, kes liiguvad vabatahtlikult ja isiklike väärtuste ajel. Nende määratletud keskus võib asuda kas linnas või maal. Sellises kontekstis ei ole tuum enam fikseeritud koht, vaid ruum, kus indiviididel on võimalik ennast teostada. Perifeeria on seevastu paik, kust inimesed ei saa lahkuda või mille nad on just sunnitud maha jätma.[6]

Boscoboinik viitab otseselt vastuolule, mis kaasneb linna keskusega võrdsustamisega. Keskus ületab mõistena linnade administratiivseid või ehituslikke piire; linnastumine on aga inimeste elustiil, kommunikatsioon, majanduslikud ettevõtmised ja sotsiaalsete suhete iseloom – ruumist sõltumata[7]. Perifeeria ei tähenda tingimata aga ruraalset ääremaad, vaid paigalseisu ja paindumatust. Nii võib maapiirkondades toimuvale omistada keskuse mõiste ja linnad kui keskkonnad sümboliseerida midagi perifeerset. Nagu ta kirjutab, võib sellises kontekstis pidada isegi vastulinnastumist linliku eluviisi järgmiseks näiteks.[8] See aga, *kuidas* me kohtadest räägime, pole sugugi tähtsusetu. Osutades sellealasele lüngale teadusuuringutes, on sotsioloog **Bianka Plüschke-Altofi** sõnul struktuursete või poliitiliste muutuste kõrval jäänud tagaplaanile maaelu representatsiooni ehk kuvandi ja maine olulisuse väljatoomine[9]. Ometi võib kuvand mõjutada inimeste käitumist – koguni maale kolimise, sealt lahkumise või sinna reisimise otsust.

ELU MAAL LÄHEB EDASI

Minusugusele linnaelanikule on välitööd autoga punktist A punkti B liikumise kõrval ainsaks võimaluseks Eesti maaelu jälgida. Need anonüümsed teed on justkui vaateaknad ümbritsevasse ellu. Soomaal ringi sõites tundusid üksikud hingitsevad talukohad sel iseloomulikult monotoonsel maastikul nii haavatavad. Seda eriti talvel, mil kesk lörtsi ja soppa ilmusid pea kindla intervalli tagant kulunud moega talumajad, kasvu- ja kõrvalhooned, üksikuid värvilaike lisamas nööril lehviv pesu ja värava lähistele pargitud auto. Need majad on tuttavad, isegi isiklikud, ometi võõrad, seotud suhetega, mis on möödujate jaoks nähtamatud.

Paar kuud hiljem taas Viljandimaal ringi seigeldes mõtlen, et olen kaotanud oskuse neid maamaastikke lugeda. Ere aprillipäike joonistab välja nõukogude aja pärandarhitektuuri, põllumajanduslikud silikaatmonstrumid, üksikud A&O kauplused ja eurorahade eest rajatud kergliiklusteed, mis lõppevad kusagil

tühjuses. Üksik jalgrattur väntab vastutuult; poeesisel toimub habemeis meeste „koosolek". Soomaal olemine aga varjutab linnaelanike teooriad. Õues on öösiti pimedast pimedam ja hommikul üles ärgates on toas külm kui hundilaudas. Välikäimla hakkab täis saama, pood on kaugel, levi on lünklik. Maaeluga seotud vaidlused ja teooriad tunduvad eluvõõrad ja struk-

tuursetelt suurtelt „kogudustelt", nagu kohalik omavalitsus, riik või rahvuspark, jõuavad minu mõtted inimeste igapäevaelu, heaolu ja valikute küsimusteni.

Välitööde järel tundub, et Soomaa puhul tõmbabki inimesi sinna just n-ö magneti negatiivne pool – (meta)füüsiliste raskuste ja metsiku sümbioos. Siinseks pärusmaaks ongi seesama ääremaa, pärapõrgu, perifeeria. Kuid Boscoboiniku juurde tagasi tulles on Soomaa ju veel ka keskus ja kohtumispaik. Püsielanike (jättes praegu tähelepanuta probleemi, et kes üldse on püsielanik ja kui palju on Soomaal nn kohalikke) kõrvale on jõudnud elustiilirändlejad, kohavõluotsijad ja suvesoomaalased. Selline Soomaa ei ole lihtsalt üks järjekordne Eesti ääremaa, vaid näide püsi- ja kahekoduomanike, turistide ja uustulnukate kokkupuutepaigast – ükskõik kui harv see kontakt siis Soomaale omase füüsilise kauguse aladel ka poleks. Siin metsades kohtub instagrammer seenekorjajaga. Kohatud inimesed ja räägitud jutud annavad aga põhjust väita, et seal soisel maal keset rabasid elatakse vaatamata kõigele endiselt edasi. Olgu see lohutuseks ja lootuseks. Soomaa ja teiste nn pärapõrgus asuvate keskuste võtmeküsimus on aga see, mis väärtusi, teenuseid, võimalusi inimene otsib ja vajab ning millised on tema võimalused nendeni jõudmiseks. Määravaks saab inimese vabadus.

Isegi vastulinnastumist võib pidada linliku eluviisi järgmiseks näiteks.

Priit Pärna klišeetrükk „Maastik loodusesõpradega", 1980, Eesti Kunstimuuseumi graafikakogu

[1] *Vt Journal of Rural Studies, nr 44, nr 53, nr 54, nr 55.*
[2] *Annist, A. Maaelu muutuv tähendus ja väljaränne. – Eesti inimarengu aruanne 2016/2017.*
[3] *Plüschke-Altof, B. 2017. Images of the Periphery Impeding Rural Development? Discursive Peripheralization of Rural Areas in Post-Socialist Estonia.*
[4] *Põder, A. 2017. The Socio-Economic Determinants of Entrepreneurship in Estonian Rural Municipalities.*
[5] *Lin, G.; Xie, X.; Lv, Z. 2016. Taobao practices, everyday life and emerging hybrid rurality in contemporary China. – Journal of Rural Studies, nr 47, lk 514–523.*
[6] *Boscoboinik, A. 2017. Becoming Cities, Losing Paradise? Gentrification in the Swiss Alps. – The Palgrave Handbook of Urban Ethnography, lk 526.*
[7] *Pardo, I.; Prato, G. 2017. Introduction: Urban Ethnography Matters – Analytical Strength, Theoretical Value and Significance to Society. – The Palgrave Handbook of Urban Ethnography, lk 16.*
[8] *Boscoboinik, A. 2017. Becoming Cities, Losing Paradise? Gentrification in the Swiss Alps. – The Palgrave Handbook of Urban Ethnography, lk 524.*
[9] *Plüschke-Altof, B. 2017. Images of the Periphery Impeding Rural Development? Discursive Peripheralization of Rural Areas in Post-Socialist Estonia, lk 21.*

KAS KOLHOOSIDE JA SOVHOOSIDE KESKUSHOONETEL ON TULEVIKKU?

Kunagi terve küla kokku toonud kolhooside keskushooned seisavad praegu paljuski muust kogukonnast hüljatuna maa-asulate südames. Nõukogudeaegse kõrgetasemelise modernistliku ehitusstiili näited vajavad lagunemise vältimiseks riigi ja kohalike tuge.

Kirjutas ja pildistas **Laura Ingerpuu**

Põdrangu sovhoosi kontor-klubi Sääsel, arhitekt Mara Metsal, sisearhitekt Maia Laul, ehitati aastatel 1976–1977

Jakov Sverdlovi nimelise (hiljem Tsooru) kolhoosi keskushoone, arhitekt Toomas Rein, ehitati aastatel 1969–1977

Kolhoosikorra kaotamisest on möödas üle veerandsajandi, kuid seda aega meenutav füüsiline keskkond püsib maapiirkondades ja väikeasulates senimaani. Ühe olulisima osa kolhoosiaja ehituspärandist moodustavad kolhooside ja sovhooside keskushooned, millest nii mõnedki on nõukogudeaegse maa-arhitektuuri tippteosed. Keskushooned, mis täitsid kolhoosiasulas sageli ka kultuurimaja rolli ning mida nimetati seetõttu kontor-klubideks, ei olnud omal ajal tähtsad üksnes erilise arhitektuuri pärast, vaid ka piirkonna sotsiaalse ja kultuurilise elu keskpunktina. Nende ehitiste kõrghetk möödus koos kolhoosikorra kaotamisega, kuid vaatamata sellele on need Eesti ehituspärandi ning ajaloo nähtav ja märkimisväärne osa, mida ei tohiks eirata ega unustada.

Peamine põhjus, miks neid Eesti maakohtades asuvaid hooneid märgata tasuks, on nende ainulaadsus – erilise välis- ja sisekujunduse ning nende omavahelise kokkusobivusega on need tõelised kunstiteosed. Kui praeguseks on 1990. aastate mentaliteet, et kõik, mis pärineb nõukogude ajast, on ühtviisi hukkamõistu väärt, valdavalt kadumas, pole paljude jaoks siiski päriselt mõistetav, mida väärtuslikku on pakkuda pooleldi lagunenud ja tihtipeale alakasutatud kolhoosikeskustel. Üldjuhul võtavad inimesed kolhoosiaegsete hoonete hindamisel aluseks nende funktsionaalsuse ja tehnilise seisukorra. Kui ehitis seisab aga kasutuseta ja laguneb, nähakse seda kui ümbruskonda risustavat objekti, mis tuleks kiiremas korras lammutada.

EESTLASTE ISEPÄISUSE SÜMBOLID

Nüüdseks on paljud kolhooside ja sovhooside kontor-klubid paraku niivõrd halvas seisukorras, et nende taaskasutamiseks puudub perspektiiv. Mitmed neist on aga nõukogudeaegse kõrgetasemelise modernistliku ja postmodernistliku ehitusstiili näited, mille loojateks olid andekad eesti arhitektid. Nii mõneski tehniliselt kehvas seisukorras keskushoones on säilinud täiesti autentsel kujul uhked seinamaalid või põnevad ajastuomased valgustid ning mööbel, nagu Põdrangu linnukasvatuse sovhoosi kontor-klubi saalis asuv abstraktne sgrafiito või Linda kolhoosikeskuse ruumides endiselt leiduvad valgustid ja mööbel.

Lisaks sellele kõnelevad need hooned midagi tähtsat meie enda ajaloost ja eestlaste isepäisusest. Kui ajaperioodile iseloomulik arhitektuur jätab külmaks, ei tasuks siiski unustada, et nõukogude aja oludes, kus tegutseti reeglina vaid standardprojektide järgi, oli selliste unikaalsete arhitektuurilahenduste alusel ehitamine suur võit. Vaatamata sellele, et Nõukogude Eesti ehitustööstuse juhtorganid olid kiitnud heaks kolhooside ja sovhooside keskushoonete rajamise eriprojekti järgi[1], oli peamine siiski tüüpprojektide kasutamine. Seega kerkisid maakohtadesse ainupärased kontor-klubid ennekõike just kolhoosiesimeeste julguse tõttu eirata kehtivaid norme ja nõudeid ning tänu ambitsioonile ehitada midagi teistest erinevat, mida aitasid teha noored ja andekad eesti arhitektid. Seetõttu annavad keskushooned ka tunnistust ühe ajastu grotesksusest, kus põllumajanduslikud suurmajandid suutsid valitsevas kontrolliõhkkonnas küllaltki iseseisvalt tegutseda[2]. Mida rikkam või auahnem oli kolhoos või sovhoos, seda tähelepanuäratavam keskushoone lasti ehitada, mistõttu püstitati ka kõige kaugematesse maanurkadesse mõnikord markantseid ehitisi, nagu Jakov Sverdlovi nimelise (hiljem Tsooru) kolhoosi keskushoone Eestimaa äärealal.

Unustada ei saa ka seda, mis rolli mängisid need ehitised piirkondade sotsiaalses ja kultuurilises elus. Tegemist oli komplekshoonetega, kuhu olid koondatud nii põllumajandusliku suurmajandi administratsiooni kontoriruumid, klubiruumid kui ka mitmed muud asutused, nagu raamatukogu, hoiukassa, söökla, kino jne. Tol perioodil olid levinud ka kutseliste teatrite külalisetendused maal, milleks kasutati samuti kontor-klubide saale. Selleks et mitmed funktsioonid ühe katuse alla koondada, projekteeriti keskushooned võimalikult suurte mahtude ning maksimaalse mahutavusega saalidega. Kohalikud külastasid neid ühiskondliku ja kultuurilise funktsiooni tõttu igapäevaselt ning sel põhjusel olid need omal ajal kogukonnas tähtsad ja väärtustatud. Tegemist oli küll maapiirkondade elanikele vägivaldselt pealesurutud süsteemi ja elukorralduse tulemusel kerkinud ehitistega, kuid reaalsuses ei omanud need kohalike silmis poliitilist või ideoloogilist tähendust ega negatiivset varjundit, mistõttu ei tohiks neid hukka mõista ka praegu.

Kui ehitis seisab kasutuseta ja laguneb, nähakse seda kui ümbruskonda risustavat objekti, mis tuleks kiiremas korras lammutada.

Laura Ingerpuu on Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise osakonna doktorant. Tema uurimistöö fookuses on 20. sajandi ehituspärand, spetsiifilisemalt nõukogudeaegne arhitektuur ja kolhoosikeskused. Laura töötab nõunikuna Muinsuskaitseametis ning on ICOMOSi 20. sajandi kultuuripärandi rahvusvahelise teaduskomitee liige.

Noorema põlvkonna inimesed ei pruugi seostada ennast kohaliku nõukogudeaegse kultuuripärandiga, mistõttu on kadunud otsene side pärandi ja seda „omava" kogukonna vahel.

Laeva sovhoosi keskushoone Laeval, arhitekt Toomas Rein, valmis aastal 1978

Kurtna Linnukasvatuse Katsejaama peahoone, arhitekt Valve Pormeister, ehitati aastatel 1965–1966

Põlva kolhoosi keskus Mammastel, arhitekt Vilen Künnapu, ehitati 1970. aastate alguses

KAS KAITSE ALLA, LAGUNEMA VÕI ERAKÄTESSE?

Kolhoosikorra kaotamine mõjus laastavalt nii nõukogude perioodil väljakujunenud maaelule kui ka sel ajal püstitatud ehitistele. Sellest hoolimata leidub mitmeid endiseid keskushooneid, mis on jätkuvalt ühiskondlikus kasutuses ja hästi korda tehtud. Mõni mittekohalik ei saa arugi, et tegemist on kunagise kolhoosi või sovhoosi kontor-klubiga – näiteks Eduard Vilde nimelise kolhoosi administratiivhoone Pajustis, mida kasutatakse Vinni vallamajana, või Audru kolhoosi haldushoone, kus tegutseb mitu avalikku asutust. Ka eraomanike kätesse jõudnud hoonete hulgast saab tuua häid näiteid, nagu Kalevipoja-nimelise kolhoosi keskushoone, mis on kasutusel elumajana, või Kurtna Linnukasvatuse Katsejaama peahoone, kus tegutseb peo- ja puhkekeskus. Paraku leidub aga rohkelt neid, mis on kehvas tehnilises seisus, hüljatud ja lagunenud või juba päriselt lammutatud, näiteks alakasutatud Põdrangu sovhoosi kontor-klubi, varemetes Laeva sovhoosi keskushoone või nüüdseks lammutatud Ahja kolhoosi kontorihoone.

Vaatamata sellele, et keskushoonete taaskasutamise ja korrashoiu tagamise eesmärgil on renoveerimis- ja ümberehitustööd üldjuhul tervitatavad, võib tulemuseks olla paraku hoone algupärase sise- ja välisilme kadumine või moondumine. Selleks et säilitada silmapaistvaid ehitisi võimalikult originaalilähedaselt ning hoida alal kolhoosiaegse ehituskunsti parimaid näiteid, on vajalik riikliku kaitse kehtestamine. Praeguseks on kantud ehitismälestiste nimekirja kolm – Kurtna Linnukasvatuse Katsejaama peahoone, Saare KEKi haldushoone ning Rapla KEKi haldushoone –, kui arvestada ka kolhoosidevaheliste ehituskontorite haldushooneid. Kaitse alla võtmine ei taga hoone püsivat kasutamist ja igavesti säilimist, kuid tõstab selle ülejäänud ehitiste kõrval kõrgendatud tähelepanu alla[3], mistõttu ei ole selle ebasobiv ümberehitamine või lammutamine pahatahtliku või mitteteadliku omaniku soovil niisama lihtne.

Kuna riiklik kaitse on mõttekas kehtestada vaid ehitusstiili ja ajastu tähtsamate näidete puhul, lasub hoonete tegelik püsimajäämine omanike ja kohaliku kogukonna õlgadel. Kuigi avalikule sektorile kuuluvad hooned on üldjuhul kasutusel valla-, kooli- või kultuurimajana, sõltub nende tehniline olukord ja edasine staatus omavalitsuse rahalisest võimekusest ja piirkonna elujõulisusest, mis ei ole väiksemates ja kaugemates asulates eriti hea. Eravalduses keskushoonete tulevik on aga seotud omaniku isikliku rahakoti suuruse, initsiatiivi ja ettevõtlikkusega.

TARVIS ON KOGUKONNA SEKKUMIST

Tegelikkuses peaks piirkonna kultuuriväärtusega objekti, rajatise või paiga alalhoidmise ja taaskasutamise suhtes tundma aga huvi ning kohustust eelkõige kohalik kogukond – nii need, kelle ajast pärand pärineb, kui ka nende järeltulijad. Kohaliku kogukonna vastutust kultuuripärandi hoidmisel rõhutavad ka mitmed rahvusvahelised dokumendid ja raportid. Näiteks 1994. aastal avaldatud autentsust käsitlev Nara dokument deklareerib, et „vastutust kultuuripärandi ja selle korraldamise eest kannab eelkõige kultuurikogukond, kes on selle loonud ja kavandanud ning kes seejärel selle eest hoolt kannab"[4]. Kolhoosiarhitektuuri puhul oleks selleks kultuuriliseks üksuseks kolhoosis-sovhoosis töötanud ning keskusasulas elanud inimesed ja nende järeltulijad.

Eesti maapiirkondade reaalsus on aga see, et pärast põllumajanduslike suurmajandite likvideerimist algas maapiirkondade ja väikeasulate elanikkonna kiire kahanemine ning vana põhjal ei kujunenud välja uut samasugust kogukonda. 1990. aastate alguse neoliberaalne põllumajanduspoliitika mitte ainult ei vähendanud põllumajandussektori olulisust ega pannud alust maaelanikkonna sotsiaalse ebavõrdsuse kujunemisele, vaid hävitas ka kolhoosikeskustel põhinenud sotsiaalse üksuse ning tekitas uue ebavõrdses sotsiaalmajanduslikus olukorras maaelanikkonna, kellel puudus ühtsustunne ja kogukondlik jõud[5].

Praeguseks on maapiirkondades ja väikeasulates olukord küll kogukonna mõistes paranenud, kuid üldine areng toimub jätkuvalt maa-asulate elanikkonna vähenemise ja vananemise suunas, mille tulemusena tõmmatakse kohalikke institutsioone järjest koomale, neid suletakse ning hooneid jäetakse kasutusest välja. Seega ei ole ka juba laguneva endise kolhoosi või sovhoosi keskushoone säilitamine nappide rahaliste ja inimressurssidega piirkonna elanike jaoks muude eluliselt tähtsate küsimuste lahendamise kõrval kindlasti prioriteetne. Noorema põlvkonna inimesed, kes on hilisemal ajal maale elama kolinud, ei pruugi seostada ennast kohaliku nõukogudeaegse kultuuripärandiga ja seetõttu on kadunud otsene side pärandi ning seda „omava" kogukonna vahel.

TEADLIKKUS PÄÄSTAKS

Lisaks majanduslikule ja sotsiaalsele arengule ohustab nende unikaalsete hoonete tulevikku ka levinud seisukoht, et uus hoone on parem kui vana ning kui on vähegi ressursse, siis on perspektiivikam uue ja modernse hoone ehitamine kui vana renoveerimine. Ja nii võivad erilised hooned kaduda lihtsalt taolise ühekülgse mõtlemise tõttu. Paraku ei toeta keskushoonete eelistamist uusehitistele ka nende massiivsed või eripärased mahud, viletsad nõukogudeaegsed ehitusmaterjalid ja tihtipeale kehv ehituskvaliteet. Paradoksaalselt on aga just napid rahalised vahendid taganud aastate jooksul nii mõnegi keskushoone säilimise, sageli ka suhteliselt algupärasel kujul, kuna pole olnud piisavalt ressursse ümberehitustöödeks või uue hoone püstitamiseks.

Tõenäosus, et tulevikus siiski taastatakse ja võetakse uuesti kasutusele juba praktiliselt varemeks muutunud keskushooneid, mille tehniline olukord aasta-aastalt järjest halveneb, on ilmselt siiski kaduvväike. Küll aga oleks mõnes maakohas unikaalsete arhitektuuripärlite säilitamisel abiks parem teadlikkus oma kogukonnas paiknevate kolhoosiaegsete hoonete väärtusest ja ajaloost. Koos teadlikkusega tekib ka nendest erakordsetest maa-arhitektuuri teostest hoolimine.

[1] *Viirma, V. 1983. Keskusehooned ja klubid ainuprojektide järgi. – Sotsialistlik Põllumajandus, nr 22, lk 28.*

[2] *Kalm, M. 2007. The Oasis of Industrialised Countryside in Soviet Estonia. – Industry and Modernism. Companies, Architecture and Identity in the Nordic and Baltic Countries during the High-Industrial Period, lk 352–371.*

[3] *Jänes, L.; Talk, T. 2015. Arhitektuuri lähipärand / Lähisajandi arhitektuuripärand. – Sirp, 09.01.*

[4] *The Nara Document on Authenticity. – ICOMOS, 1994.*

[5] *Annist, A. 2011. Otsides kogukonda sotsialismijärgses keskuskülas.*

AADU ASI, VOLDEMAR KARTUL, SOTSIALISTLIKU PÕLLUMAJAND

Sotsialistlik Põllumajandus on ajakiri, mis ilmus ENSVs aastatel 1949–1989. Kui selle varasemad numbrid keskendusid enam statistikale ja tehnoloogia arengu tutvustamisele, siis uuemates jagub ruumi ka meestele ja naistele nende kuivade numbrite taga. Vaatame neile unustatud kangelastele lähemalt silma!

Ave Taavet

„Mõtteid on palju. Päev otsa istud traktoris ja mõtled. Aga olgu seekord – töö ootab." Ja lähebki tüüakas pahklike kätega mees, selg sirge ja uued kirsasaapad jalas, oma masinate juurde. „Proovige kolmkümmend kuus aastat traktori kabiinis mitte niisama loksuda, vaid ka ennast teostada, ja siis saate teada elu hinna."[1]

KUTSUMUS

Kangelaseks ei õpita kutsekeskkoolis. Kangelaseks sünnitakse. Ja seda rõhutasid pea kõik Sotsialistliku Põllumajanduse kangelased, et olgu palk, korter, kolhoosikeskuse hüved ja muud maised viljad kui tahes ahvatlevad, oma tööd teevad nad alati ja eelkõige *kutsumusest*: „Mind pole kombainile kunagi raha meelitanud, vaid kutsumus. Seda tunnet võiks võrrelda sellega, mida tunneb meremees kaldalt merd vaadates."[2]

Selle sisemise sunni tunnustamine annab ka vastuse küsimusele, mis kangelased nad üldse sellised on. Nad on kangelased tänu oma loomutäiusele, maksimeerides mingit inimlikku potentsiaali[3]. Nende funktsionaalsus – oskus teha midagi paremini kui keegi teine – muudab nad eriliseks ja kättesaamatuks.

Püüded tulevast kangelast ettemääratud teelt kõrvale kallutada on asjatud: „See ema, kes sunnib oma last õppima klaverimängu, kuigi lapse huviks on loomad, teeb oma lapsele karuteene. Ta võib olla kindel, et ta lapsest ei saa kunagi kuulsat pianisti, kuulsaks lüpsjaks aga võib see laps saada."[4] Aega võib võtta ka kangelase enesetunnetuse arenemine – annete ja ambitsioonide kooskõla leidmine: „Olen ennast alati pidanud inimeseks, kes elab vaikset ja tagasihoidlikku maameheelu ja kelle mõtted on hallilt igapäevased. Ma ei ole ka kunagi arvanud, et suudan elus rohkem korda saata, kui see on keskmisele kodanikule jõukohane. […] siis küpses veendumus, et siin annab midagi korda saata. Tahe ennast proovida oli kangem kui esialgne tõrge."[5]

INIMENE JA MASIN

Üks enam-vähem kõiki persoonilugusid, intervjuusid, olustikukirjeldusi ja probleemipüstitusi läbiv jõujoon Sotsialistlikus Põllumajanduses on „Inimene ja Masin". Meister ja tööriist. Spetsialist ja instrument. Siin pole põllumajandus mitte mineviku, vaid tuleviku valdkond. 80ndate teises pooles on pea igas numbris pühendatud mõni lugu küberneetika arengule, arvutite kasutamisele põllumajanduses ja automatiseeritud andmetöötlusele. Rääkimata sellest, kuidas laseriga otra aretada. *This is the future*.

Aegumatus teoses „Nukra nõia rännutee" kirjutas **Vassili Aksjonov** ühe oma tegelase tutvustuseks: „Samal ajal kükitas üsna lähedal, roostes seintega konkus Nikolai Soloveikin, lahja nagu hunt, ja teritas meislit. Ta teritas seda nii jumalale kui ka rahvale tarbetut tööriista vaid selleks, et tõestada iseendale oma tugevat iseloomu."[6] Nii nagu meisel on Nikolai Soloveikinile mehelikkuse, sellest tuleneva sotsiaalse staatuse ja identiteedi materialiseerunud sümbol, on ka enamikule Sotsialistliku Põllumajanduse kangelastest tööriist eelkõige sümboolne kapital. Traktorist veedab traktoriga, kombainer kombainiga või lüpsja lüpsimasinaga suurema osa oma päevast. Igatahes enam kui pere rüpes. Niisiis võib arvata, et see suhe on isiklik ja tihe. Tuntakse üksteise tujusid, töövõtteid ning iga viimast kui juuksekarva ja mutrikest.

Teisalt on oluline rõhutada, et täiuslik on siin vaid meistri ja masina sümbioos, masin ise on sageli täiusest kaugel. Oli vähe intervjuusid, kus meister poleks rõhutanud masina putitamisele kulunud töötundide hulka. Aega, mis läks tehase praakide väljasõelumisele, kollektiivse vara hooletumate peremeeste tegematajätmise klattimisele või lihtsalt masina „tuunimisele". Ent see aeg saab vääriliselt tasustatud: „Uut Nivat ma ei igatse, kuna praegune on üksipulgi kokku pandud, tehase praak kõrvaldatud ja oma käe järgi kohandatud-täiustatud. Kombainiroolis olles unustan ma kõik muu peale lainetava vilja ja vilja sisseahmiva kombaini oma mitmekülgsete helidega. See on kui üks suur nootideta muusika, mis juba poisikesepõlvest meeles mõlgub. Mees, kes ei õpi mõistma kombaini hääli, kauaks kombainile ei jää."[7]

„Proovige kolmkümmend kuus aastat traktori kabiinis mitte niisama loksuda, vaid ka ennast teostada, ja siis saate teada elu hinna."

Siin näeme ka, kuidas see, mis tööriista juures vajaka jääb, sunnib meie kangelast mõtte- ja füüsilisele tööle ning leidlikkusele. Heakvaliteediline ja tihe ebatäiuslikkus virgutab inimese teadvust ja stimuleerib keskendumisvõimet[8]. Parandatult ja kohandatult saab tööriistast meistrimehe abimees ja lahutamatu kaaslane. Kes oleks Kalevipoeg ilma mõõgata, Herakles ilma nuiata, kombainer ilma kombainita?

ISA JA POEG

Pea kõik lood rõhutasid traditsioonide ja järjepidevuse, eelistatavalt perekondliku, olulist rolli kutseoskuste omandamisel, edasiandmisel ja lihvimisel. Isa on pojale parim õpetaja. Poeg on isale parim õpilane: „Üritame seda, et mehhanisaatorist isa pärandaks oma ameti pojale. Isa jälgedes astujaid on meil juba tublisti ja neid peaks iga aasta juurde tooma."[9]

Võib vaid kujutleda, kuidas ametisaladused põlvest põlve edasi kandusid. Ehk on tänapäevagi Eesti maaelus traktoristide dünastiaid, kombainerite suguvõsasid ja lüpsjate tsunfte? Igaühel oma knihvid ja nõksud, mida õpetatakse edasi vaid veresugulastele.

Teisalt on juba tõusmas probleemiks laste võõrandumine loodusest ja maaelust: „Kui kodus pole koera ega kassi, kui ei peeta ka muid koduloomi, võõrdub laps paratamatult loomadest. Lehm hakkab talle paistma inetu puhkiva ja rumalalt mäletseva elukana, kes ei väärt targa tehnikasajandi lapse tähelepanu."[10] Ega selle vastu muu aitagi kui vahetu kokkupuude loomadega: „Maalastele on tarvis eraldi näidata mitte lõvi ja elevanti, vaid lehma ja hobust."[11]

Jah, enamik Sotsialistliku Põllumajanduse kangelastest rõhutas oma õpiaastate olulisust, kui meistri või isa käe all esimest korda lauta või põllule, heinamaale või sepikotta satuti. Just neil formatiivsetel aastatel leidis kangelane oma identiteedi.

Ave Taavet on vabakutseline animaator ja karikaturist. Vahel kirjutab ta ka sellest, mis puudutab. Ta on lõpetanud TÜs etnoloogia ja EKAs animatsiooni eriala. Joonistamise kõrval on tema armastuseks reisimine, kirjandus ja elu veidrad pisiasjad.

Ajakirja Sotsialistlik Põllumajandus 1982. a veebruari esikaas

MEES JA NAINE

Soodiskursusest nõukogude ajal on neil lehekülgedel varemgi kirjutatud[12] ja üldiselt jääb Sotsialistliku Põllumajanduse numbrite põhjal üle vaid eeskõnelejaga nõustuda. Oli lugusid naistest meestetööl (traktoristid-kombainerid), mis ei ole nõukogude „üheõigusliku naise" poliitika kontekstis ka üllatav. Hoopis innovaatilisemalt mõjusid aga kirjutised, kus püüti mehi seni peamiselt naistele reserveeritud töökohtadele suunata. Julgustati käsitööd tegema, korve punuma ja, eelkõige, laudas lüpsikut kätte võtma: „Tänapäeva suurfarm on ajakohane ja moodsa tehnikaga. Lüpsiplats on sobiv koht mehele ja pakub täit rakendust ta mõistusele."[13]

Kõikvõimalike eneseuhkuse küsimuste kõrval oli siin aga päevakorral ka palgalõhe, mis põllumajanduse erinevates sektorites siiski tunda andis. „Olen lugenud, et lüpsjad saavad roppu raha. Mina küll pole saanud," nendib **Aleksander Kõrgesaar** nukralt probleemartiklis „Miks laut mehi ei tõmba?"[14].

Kui töökohtade lõikes esines veel teatavaid anomaaliaid, siis koduses sfääris olid ametid selgelt ja üheselt jaotunud. Sõna on **Lembit Laugil**: „[…] kui juhtub veel mõni rike, oled õhtuks must kui mooramaamees. Sammud kodu poole ja mõtled: küll on hea, et sind ees ootab naisterahvaks kehastunud puhtuseputukas."[15] Naised, need väikesed „puhtuseputukad", näisid elavat pea iga traktoristi-kombaineri tagalas. Laual auramas kartulid ja kotlet, lapsekari seelikusabas ja käed valmis mehe kirsasid jalast tirima.

„Kombaineril peavad olema kärmed ja täpsed liigutused ja hea reaktsioon. Tal tuleb päeva vältel käia lugematuid kordi trepist üles-alla. Samuti peab kombaineril olema kodus hea naine, kes hommikul õigel ajal ta äratab ja paneb valmis puhta särgi."[16] Naine, kodu ja lapsed, mida enamiku persoonilugude lõpus mainitakse, on kangelaste nulltasand. See on maailmakord, mida pole rikutud, mille säilitamise eest ollakse valmis võitlema ja mille nimel sooritatakse oma argiseid kangelastegusid.

MINEVIKU VARJUD

Igal vähegi realistlikul kangelasel on ka oma pahupool, mis toob ta publikule lähemale. Enamasti on tegu nn

VALDUR TELLISKIVI – USE UNUSTATUD KANGELASED

Sotsialistliku Põllumajanduse maagiline mõõde avaldub fotožanris „ülikondades mehed viljapõldude keskel"

(Originaalpildiallkiri) Peeter Pärg: „Väidetakse, et traktoristiamet on monotoonne. Mina seda ei ütleks… Minu meelest on autojuhiamet üksluisem."

(Originaalpildiallkiri) Tänapäeva suurfarm on ajakohane ja moodsa tehnikaga. Lüpsiplats on sobiv koht mehele ja pakub täit rakendust ta mõistusele. Gunnar Otspere töötab Sommerlingi sovhoosi platsilüpsiga suurfarmis. A. Kriisi foto

mineviku varjudega, mingi tumeda saladuse, probleemi või pahega, mis on praeguseks (kangelaseks saamise hetkeks) juba ületatud.

Sotsialistliku Põllumajanduse 80ndate numbrites oli selliseks paheks pahatihti joomine, millest saadi jagu karskuse ja spordiga. Ometi heidavad lüpsimeistrid ja esitraktoristidki vahel mõtliku pilgu seljataha, tuldud teele, ohkavad ja nendivad, et viinakurat on nüüdseks selitatud. „Olin kõva suitsumees ja võtsin ka viina. Jätsin maha mõlemad. Muidugi mitte korraga, vaid enne ühe ja siis teise," toob positiivse näite elust enesest **Adolf Raudsepp**[17].

Kangelane, kes ei ületa takistusi, ei olegi nagu õige kangelane. Ja 80ndate põllumajanduse kangelaseks saadi muu hulgas võitluses viinapisikuga.

MAAGILINE MÕÕDE

„Kas teil on juhust olnud mõtiskleda selle üle, et sotsialistlik kunst läheneb oma olemuselt maagiale. Et see meenutab muistsete meistrite rituaalset ja kultuslikku maalikunsti. Joonistad kaljule piisoni ja õhtuks on sul praad," kirjutas **Dovlatov** sotsialistliku kunsti maagilisest mõõtmest[18]. Sotsialistliku Põllumajanduse numbrid on neid „joonistatud piisoneid" täis[19]. Visuaal on suunatud helge ja edumeelse tuleviku kujutamisele.

Kõige silmatorkavamalt avaldub Sotsialistliku Põllumajanduse maagiline mõõde aga fotožanris, mida ma nimetaksin tinglikult „ülikondades meesteks viljapõldude keskel". Võim kohtub oma tulemiga, kinnitab ennast. Vaim saab lihaks.

Natšalnikud, esimehed ja direktorid kummargil, küpsed viljapead hellalt sõrmede vahelt läbi libisemas. Tunnustamas head tööd ja samas nentimas, et pikk tee on veel minna. Nende ümarad vormid, seitlisse kammitud juuksed ja hästi istuvad ülikonnad annavad tunnistust, et nemad ei kuulu sinna põllule sel moel nagu lihtsad töölised – kombainerid ja traktoristid. Kuid ega kuulunud ju jumalapoegki siinpoolsesse maailma. Ta tuli lihtsalt sõnumit tooma.

Üks amet, milles on samuti säilinud teatav maagiline mõõde, on sepa oma: „Mina pean seppa võluriks. See on võrratu vaatepilt, kui näed õiget seppa töötamas. Seal on sädemeid, ja kuidas ta metalli voolib – nagu plastiliini."[20] Masinaajastulgi on selles ametis suur osa isikuomadustel ja meistrioskustel. Sepp on väike demiurg, kes loob eimillestki midagi, müütiline mõõde kohtub nõukogude argipäevaga: „Richard Maasikas avab väikese laoruumi ukse ja võtab midagi riiulilt. Kui ta oma suure kämbla avab, lebab tema peopesal kunstipärane kirves. […] Algselt oli ju inimesel kivikirves, millega sai piiki ja vibu teha. Kirvega saab maja üles raiuda või laeva teha. Aga meil siin maksis kirves kaua aega 70 kopikat."[21]

„Olen lugenud, et lüpsjad saavad roppu raha. Mina küll pole saanud," nendib Aleksander Kõrgesaar nukralt probleemartiklis „Miks laut mehi ei tõmba?"

KANGELASE EEMALDUMINE

Sellised olid Sotsialistliku Põllumajanduse kangelased. Kuldsete viljapõldude keskel, uue Moskvitši avatud uksele nõjatumas, mõtlikult üle sinetavate kapsapeade kaugusesse vaatamas. Ei olnud täiuslikud nemad ega ka nende masinad. Ent ometi oli nende maameeste kujutamises midagi sooja ja lähedast. Nad olid inimlikud kangelased. Mitte looduse alistajad ja jõgede ümberpöörajad, vaid meistrid, kes „tundsid asja". Ent mis saab kangelasest pärast lavalt lahkumist? Sotsialistliku Põllumajanduse kangelased ei lange lahinguis ega jää neid ka mälestama uhked hauasambad. Kui kangelane lahkub lavalt, naaseb ta looduse ja pereelu rüppe. Rahu- ja rõõmsameelselt. Ehk leiab mõne meeldiva hobi või kõrvaltegevuse:

„Ka Risti alevist pärit Johannes Tanner peab pensionäripõlve. Oma pakkude ja kändudega veedab ta meelepäraselt päevi ning teenib veidike ka pensionilisa. Huvi käsitöö vastu tekkis tal traktoristina, kui ta maaparandusobjektidel pani tähele huvitavaid kände ja juurikaid, millest midagi teha annaks. Kuid siis oli ajanappus see, mis tal oma mõtteid teostada ei lasknud. Nüüd on Johannes Tanneril omaehitatud maja ärklikorrusel kändudest ja pakkudest tehtud järide ja lauakestega sisustatud tuba."[22]

Kangelane, kes ei ületa takistusi, ei olegi nagu õige kangelane. Ja 80ndate põllumajanduse kangelaseks saadi muu hulgas võitluses viinapisikuga.

[1] Pao, B. 1987. Aksel Luht – eestööline. – SP, nr 9, lk 7.
[2] Karjane, I. 1984. Portree + intervjuu: Jaan Arenberg. – SP, nr 14, lk 5.
[3] Prints, K. 2011. Kumb on sinu kangelane: Homeros või Tuhkatriinu. Intervjuu Tarmo Jüristoga. – Eesti Ekspress, 11.08.
[4] Lomp, K. 1984. Portree + intervjuu: Adolf Raudsepp. – SP, nr 18, lk 17.
[5] Lomp, K. 1984. Portree + intervjuu: Aadu Asi. – SP, nr 23, lk 4.
[6] Aksjonov, V. 1994. Nukra nõia rännutee. – Loomingu Raamatukogu, lk 39.
[7] Karjane, I. 1984. Portree + intervjuu: Jaan Arenberg. – SP, nr 14, lk 4.
[8] Murakami, H. 2008. Kafka mererannas, lk 137.
[9] Lomp, K. 1984. Portree + intervjuu: Aadu Asi. – SP, nr 23, lk 4.
[10] Lomp, K. 1984. Portree + intervjuu: Adolf Raudsepp. – SP, nr 18, lk 17.
[11] Telliskivi, V. 1981. Noor mehhanisaator II. Tööaastad ja esimene töökoht. – SP, nr 12, lk 45.
[12] Ventsel, A. 2018. Sulatusahjude lõõsast arvuti taha ehk Kui võimalik on pehme mehelikkus Eestis. – Müürileht, 03.04.
[13] Pitk, M. 1986. Mehed lüpsiplatsil. – SP, nr 8, lk 27.
[14] Kõrgesaar, A. 1989. Lugeja kirjutab: Miks laut mehi ei tõmba? – SP, nr 11, lk 24.
[15] Savisikk, H. 1984. Portree + intervjuu: Lembit Laug. – SP, nr 17, lk 41.
[16] Simson, A. 1983. Mehhaniseerimine: Kombaineri töö. – SP, nr 14, lk 17.
[17] Lomp, K. 1984. Portree + intervjuu: Adolf Raudsepp. – SP, nr 18, lk 17.
[18] Dovlatov, S. 2006. Tsoon, lk 114.
[19] Loomulikult leidub ka ohtralt pilte tegelikest lehmadest ja muudest pudulojustest. Kusjuures, fotograaf on alati kaameraga väljale läinud, et konkreetne lehm, kellest artiklis juttu tehakse, üles pildistada. Umbes ruutmeetrisuuruse kasti Sotsialistliku Põllumajanduse numbrite peale leidsin vaid ühest lehma stock photo kasutamise juhu.
[20] Pitk, M. 1987. Meeste käsitöö. Kas taaselustame? – SP, nr 22, lk 48.
[21] Pao, B. 1989. Kuhu on kõik sepad, sellid ja õpipoisid jäänud? – SP, nr 1, lk 19–20.
[22] Pitk, M. 1982. Mis saab meeste käsitööst? – SP, nr 4, lk 41.

MIS SIIS SAAB, KUI TSIVILISATSIOONIL PEAKS PAUK ÄRA KÄIMA?

Uurime, milline on Eesti ökokogukondade nägu, millega seal täpsemalt tegeletakse ning kuidas pakuvad nad alternatiivi tarbimisühiskonna individualismile.

Küsisid **Kerttu Sarapuu** ja **Rando Tooming**, illustreeris **Vahram Muradyan**

Keskkonnatingimuste halvenemise kõrval oleme tunnistajaks traditsiooniliste kogukondade lagunemisele ja urbanismi võidukäigule. Piduriteta kiirrong on jõudmas kuristiku veerele, tarbimiskoomas reisijad selles jätkavad aga oodide loomist pillavale eluviisile. Inimesi ja loomi kimbutavad üha enam keskkonna saastatusest tulenevad haigused, ent ikkagi ülistatakse rõkkavalt suurfarmide tootlikkust ning tööstuslikku põllumajandust. Metsi raiutakse kogu maailmas nii päeval kui ka öösel. Sõltuvusele fossiilsetest kütustest ei näi kellelgi olevat tahtmist piiri panna.

Kõlab siiski ka teistsuguseid hääli, mis hoiatavad: amokijooksuga sarnanev elustiil vajab kiiremas korras muutmist, et hoida ära (või vähemalt leevendada) terendavat ökoloogilist katastroofi.

Vastukaaluks astub areenile üha enam kogukondi, kus koostöö ja osalusdemokraatia näikse tõepoolest toimivat. Kogukondlik elamisviis pole inimsoole võõras, oleme sellest linnade ülikiire arengu tõttu lihtsalt järsult eemaldunud. Ökokogukond kujutab endast teadlikult kujundatud maapiirkonnas paiknevat või linnakogukonda, mille eesmärk on olla jätkusuutlik nii sotsiaalses, kultuurilises, majanduslikus kui ka ökoloogilises plaanis.[1] Selliseid kogukondi võib vaadelda katselaboritena, kus sepitsetakse teistsuguseid elamis- ja kooseksisteerimise mudeleid.

Distantsilt võib tunduda, et taolises eluviisis on protestimaigulist soovi tavaühiskonnast eralduda ja vastuvoolu ujuda, aga kas see on ka päriselt nii?

Teemadel, milline on aastal 2018 Eestis tegutsevate ökokogukondade nägu, mis elu inimesed neis elavad, milliseid väärtusi ja eesmärke need kannavad ning kas ka ülejäänutel oleks neilt midagi kasulikku õppida, arutlevad kohalike ökokogukondade liikmed **Ave Oit** (Lilleoru, Rae vald), **Paul Nurme** (Mauri Põliskodude küla, Misso vald), **Riinu Lepa** (Väike Jalajälg, Raplamaa) ja **Kalev Raudsepp** (Parmu Ökoküla MTÜ, Valgamaa).

Mis oli esmane ajend ja millised olid eeskujud ökokogukonna loomisel?

Ave Oit: 1992. aastal hakkas **Ingvar Villido** õpetama, kuidas iseend paremini tundma õppida. Ta oli saanud kingituseks Lilleoru-nimelise kinnistu ja plaanis sinna oma kodu rajada. Ingvar kutsus inimesi appi kohta korrastama. Regulaarselt käis neid talgutel paar-kolmkümmend. Pisut hiljem kinkis Ingvar selle maa vahepeal loodud MTÜ Lilleorule. Osalisi lisandus järjest rohkem. Paljudel neist tekkis huvi kohale lähemale kolida. Esimesse ühismajja asus elama neli-viis inimest, siis ehitati järgmine ja veel hiljem kolmas kogukondlik maja. Umbes 2004. aasta paiku õnnestus saada veel üks kinnistu, kuhu alustasime eramajadega küla rajamist. Hakkasime uurima, kas maailmas leidub veel selliseid keskuseid. Ilmnes, et neid on Euroopast Indiani. Käisime vaatamas Skandinaavia ökokülasid ning saime teada, et eksisteerib Euroopa ökokülade võrgustik. See oli lilleorulaste loomulik kulgemine ökokogukonna loomiseni.

Paul Nurme: Mauri Põliskodude küla kontseptsioon põhineb **Vladimir Megre** raamatusarjal „Venemaa helisevad seedrid". Põlvkondade järjepidevusel toimival ja ise hakkama saaval väikemajapidamisel. Peame oluliseks isikliku vastutuse võtmist iseendas ja ühiskonnas toimuva eest. Meie külaelanike eesmärk on rajada loodusega ühes rütmis hingavaid, isemajandavaid ja võimalikult energiatõhusaid ehk sõltumatuid väikemajapidamisi.

Riinu Lepa: 2012. aastani käisime niisama koos, et kogukondlikku elu ette valmistada. Kohapeal sai alustatud 2014. aastal. Osa meie inimestest on käinud Euroopa ökokülades ja sealt inspiratsiooni saanud. Ühtegi eeskuju me konkreetselt ei järgi. Kaua tegutsenud kogukondade, nagu Findhorn, Tamera, Damanhur, Sieben Linden ja veel mõni, kohta oleme hankinud teavet interneti vahendusel.

Kalev Raudsepp: 2000. aastal jõudsin ligi kolmekümneaastase tiiru järel sünnikodusse tagasi ja alustasin siin loomakasvatusega. Keskkond tervikuna pani mind asjade olemuse üle mõtisklema ja nii jõudsingi kogukonnateemani välja.

Kuidas te oma kohani jõudsite ja mis on olnud kõige suurem väljakutse?

A.O.: Juriidilised väljakutsed ja ostuhind ei heidutanud. Leidus inimeste head tahet ja tehti kingitusi. Tegemist oli sõja järel tühjalt seisma jäänud talukohaga. Majast ei olnud midagi alles, aias kasvasid vanad puud ja rinnuni võsa. Kraavide rajamised, ala võsast puhastamine ja uute hoonete ehitamine ongi olnud suurim väljakutse. 1990. aastate esimesel poolel kasutasime peavarjuna vanadest plekktahvlitest tehtud katusealust. Lõkkel valmistasime süüa. Lilleoru ülesehitamise protsess on koosnenud meeletult paljudest õlg õla kõrval tegutsemistest. Paralleelselt toimusid iseenda tundmaõppimise praktikad toetavas looduskeskkonnas – tagantjärele vaadates oli see väga põnev, hariv ja rikastav aeg.

P.N.: Koha valisin tegelikult emotsioonide ajel. 2012. aastal küla rajamiseks õiget paika otsima hakates otsustasin Lõuna-Eesti kasuks just maastiku ja metsade pärast. Siin elades olen avastanud, et tegu on pärandist tiine piirkonnaga.

R.L.: Otsisime minimaalse olemasoleva infrastruktuuriga paika, et kohe sisse kolida. Ühel hetkel jõudis meieni info, et riik pani vahepeal erivajadustega inimeste hooldekoduna kasutusel olnud Mõisamaa mõisakompleksi enampakkumisele. Tundus väga sobiv, sest hoones leidus avaramaid ja väiksemaid ruume. Saime sisse kolida ja koolitama hakata. Väljakutse oli ja on koha suurus. Siin elas varem ligi seitsekümmend inimest. Kogukondlasi oli alustades kõigest kümme. Nüüd elab kogukonnas viisteist täiskasvanut ja üheksa last, kuid meid on selle kompleksi jaoks endiselt liiga vähe.

K.R.: Kohavalikul minu jaoks küsimust ei olnud, sest kodukoht on lihtsalt nii võimas paik. Terve see ettevõtmine on olnud üks suur väljakutse. Meie kogukonna toimetamispaik on suuresti Koiva-Mustjõe maastikukaitseala. Tegutseme Parmu Ökoküla MTÜ nime all sellistes ümbruskonna külades nagu Tsirgumäe, Sooblase, Hargla, Taheva ja Laanemetsa.

Mis eristab teie kogukonda traditsioonilisest külast?

A.O.: Traditsioonilises Eesti külaelus on olnud palju rohkem inimestevahelist läbikäimist ja koos tegutsemist. Praegu on paljud külad linnas töötavate inimeste magalad. Lilleorut eristab tavalisest külakogukonnast just see, kuidas me ühiselt selle organismi eest hoolt kanname.

P.N.: Soovime esivanemate omadega sarnaseid traditsioonilisi talusid luua. Meie kontseptsioon ei näe ette ühiselamist kommuunis, vaid koos toimetamist ühiste huvide ja eesmärkide nimel. Meil on igal perel tulevikus oma põliskodu. Vajadusel abistatakse ka teisi ehitamisel või muudes töödes. Enda vajadustest ülejäävat plaanime hakata müüma väljaspool kogukonda.

R.L.: Mõisamaal elatakse üksteisele tunduvalt lähemal kui traditsioonilises külas. Kõigil on küll oma erapind, aga jagame kööki, sauna, õueala ja teisi avalikke ruume. Mõned meist ka elutuba ja duširuumi. Omame seda kohta ühiselt. Kõik, mis puudutab majade hooldamist või aiapidamist, tähendab automaatselt ka kogukondlikke otsuseid, planeerimist ja kokkuleppeid. Nagu traditsioonilises külas, on ka meil talgud ja tähistamised. Lisaks pöörame suurt tähelepanu sellele, kuidas sujub inimestevaheline koostöö, kuidas lahendada erimeelsusi ja kuidas rakendada erinevaid arvamusi ühise edasiliikumise taha. Kasutame grupimetoodikana teadlikult sotsiokraatiat[2], mis pakub meie tegutsemisele raamistikku. Kõiki küsimusi arutatakse seni, kuni jõutakse otsuse ja lahenduseni, millega kõik kogukonna liikmed nõustuvad.

K.R.: Eesti harjumuslik küla oligi traditsiooniline kogukond. Me ei tahaks sellest märgatavalt eristuda, pigem just selle mudeliga samastuda. Nii me ei loogi uut küla, vaid proovime sulanduda vaikselt juba olemasolevatesse.

Ökokogukond näib kõrvalseisjale vastuvoolu ujumisena. Kuidas sel suunal käegakatsutavat mõju mõõta?

P.N.: Hoopis tavaühiskond ujub arukusele vastupidises suunas. Poliittehnoloogiliste trikkidega pööratakse progressi loosungite all looduses asjad pea peale, välismaiste korporatsioonide huvid seatakse kohalike elanike omadest ettepoole. See ei ole aruka ühiskonna tunnusmärk. Näiteks inimeste koondumine linnadesse on tõsine oht nii julgeolekule kui ka riigi iseseisvale hakkamasaamisele. Või võtame näiteks toidu. Õigemini selle puudumise. Poodidest saab vaid toidunimelisi ja -maitselisi tooteid, mis kuidagi täisväärtusliku toidu mõiste alla ei sobi. Meie eesmärk on oma toitu ise kasvatada. Mahedalt ja soovitatavalt põlissortidest, kui see on võimalik.

Kogukondlik elamisviis pole inimsoole võõras, oleme sellest linnade ülikiire arengu tõttu lihtsalt järsult eemaldunud.

A.O.: Lilleoru on esmajoones õppekeskus, millega on praegu seotud üle 120 inimese. Kõik on ühiselt selle omanikud, kuid ei ela tingimata kohapeal. Koos lastega elab Lilleorus kuuskümmend inimest. Ühed töötavad siin, teised käivad tööl linnas ja kolmandad teevad kaugtööd. Meil kasutatakse palju looduslähedasi lahendusi, mida väljastpoolt kohapeal uurimas käiakse. Kutsume inimesi appi talgutele ja teeme töötubasid. Koolitamise kaudu on need sillad vägagi olemas.

R.L.: Jälgime hoolega iseenda ökoloogilise jalajälje suurust: kui palju kasutame ressursse *versus* palju ise toodame, millist energiat ja vett kasutame. Üks põhieesmärk on olla tasakaalus loodusega, aga olulised on ka sotsiaalsed mõõdikud – kui hästi suudame koostööd teha ja otsuseid vastu võtta, et kõik tunneks ennast kaasatu ja õnnelikuna. Koolitame oma kogemustele tuginedes erinevaid täiskasvanute gruppe, näiteks koostöös tervikliku eluviisi õppeasutusega Gaia Akadeemia. Lisaks on meil kogukonnakool, kus meie enda lapsed saavad juba tasakaalustatuma hariduse, milles on suur roll loodusel, aga ka sotsiaalsel küljel, koostööl ja kogukonna tähtsusel.

K.R.: Otseselt kogukondade tegevuse mõju vaevalt et mõõta saab. Kui aga aja möödudes ilmub ikka jätkuvalt välja neid, kes tahavad kogukonnaga ühineda, ja siin elavad inimesed arvavad, et nii on neilegi hea, siis ongi kõik korras.

Millises faasis olete oma kogukonnaga praegu?

A.O.: Ehitame parasjagu uut peamaja, õppekeskust (Teadlikkuse Rakendamise Kool), mis saab valmis sel aastal. Algne peamaja on ehitatud ainult kahekümnele. Seoses uue maja valmimisega korraldame sel suvel Lilleorus viiesajale inimesele mõeldud rahvusvahelise ökokogukondade konverentsi „Teadlike kogukondade tarkus", mis keskendub erinevate jätkusuutliku arengu teemadele koos maailmatasemel esinejatega. Laiem visioon ja eesmärk on suunatud kogu Eestile: mis rolli inimene selles kõiges mängib, millised on meie väärtused ja huvid?

P.N.: Praegu planeerime küla territooriumit. Õpime permakultuuri[3] aluseid ja teeme esimesi katseid oma

Kerttu Sarapuu on vabakutseline kirjutaja ja jurist, loodus- ja mägimatkaja, tervikliku, teadliku ning jätkusuutliku elustiili huviline.

Rando Tooming tegutseb kirjutaja, turundaja ja massöörina. Praktiseerib joogat ja tantrat. Huvitub mehaanilistest masinatest, puust laevadest ja terariistadest.

toidu kasvatamisel. Kohapeal elab kaks leibkonda. Ülejäänud käivad erinevatest Eestimaa nurkadest, et istutada oma maa peale puid, taimi, teha peenraid, rajada kasvuhooneid. Juba sel suvel korraldame talgud näiteks *walipini* ehitamiseks. See on maasisene kasvuhoone, mis võimaldab kasvatada toitu ka külmematel perioodidel.

R.L.: Loome elu- ja töökohti, et tagada kooli toimimine. Ehitame koolituskeskuse külalistele majutuskohti. Suvel toimub suur koolitus „Rising Together" („Ärkame koos"), mis on suunatud kogukonnas elamise ja enda juhtimise õppimisele. Selle koolituse läbimine nelja aasta eest oli meile endile väga tugevaks tõukeks, et kogukonna loomisega edasi minna.

K.R.: Küla kulgeb moodustumise järgus. Siia tulnud perede jaoks on suured teemad oma elu paika seadmine ja koha leidmine kogukonnas. Tegeleme kogukondlikule tulundusühistule aluse panemisega, et tulevikus oleks võimalik ettevõtte abiga tööd saada ja ehk tulugi teenida.

Mis on teie kogukonnas toimivad lahendused, mida võiks ka mujal edukalt juurutada?

A.O.: Iseenda tundmise ja juhtimise õpe – kes ma ise inimesena olen ja kuidas saan oma elu teadlikumalt elada? Vundamendiks võiks olla enda parimaid omadusi oskuslikult kasutav inimene – vähem konfliktne, rahulikum, tasakaalukam. Ka inimestevaheline koostöö, permakultuuri ja loodusravi kompetents, erinevad ökoehituse lahendused, biopuhastid (*reovee puhastaja, mis kasutab reoainete eemaldamiseks looduslikke-bioloogilisi protsesse* – toim.) ning mitmed inimesi ühendavad rituaalsed koosolemised. Meil on hea ühisrahastuse ja korjanduste korraldamise kogemus, näiteks majaehituseks ja raamatute kirjastamiseks.

P.N.: Meie põhiline sõnum on vastutustunne nii iseenda kui ka kogu ümbritseva suhtes. Suhete ja pere loomine on üks nurgakivisid, mille teadlik planeerimine on edu alus.

R.L.: Permakultuuri saab praktiseerida igal pool nii linnas kui ka maal. Toitu on võimalik kasvatada ringluse põhimõttel ilma prügi ja jääkideta kas või rõdul. Eetiline ja väärtuspõhine sotsiaalne ettevõtlus. Samuti kõikvõimalikud iseendaga kontakti leidmise meetodid nagu 5 rütmi tants, meditatsioon, Foorum[4] ja südameringid. Ökoküladest väljakasvanud tõhus juhtimismeetod sotsiokraatia on juba paljudes organisatsioonides ja ettevõtetes kasutusel.

K.R.: Oleme keskendunud majanduslikult lihaveisekasvatusele ja töötame palju hobustega – see on keskkonnasõbralikum kui masinate kasutamine. Lisaks hobustega töötamisele hoiame alles põlvkondade mälu.

Miks te just sellisesse kooselu vormi koonduda otsustasite?

A.O.: Lilleorus valitseb rahu ja harmoonia. Kuna oli soov linnast ära kolida, oli see loomulik valik. Lõplikult seadsin ennast siin perega sisse kolm aastat tagasi. Lilleoru koosneb mitmest osast. Kõigepealt ühised MTÜ Lilleorule kuuluvad avatud alad koos pargi ja kogukonnamajadega kooskäimiseks, söömiseks ja elamiseks. Lisaks vaiksem nii-öelda retriidikeskus ja eramaju koondav Taevasmaa küla.

P.N.: Nimetagem seda pigem koos toimetamise vormiks. Praegune ühiskond ei ole jätkusuutlik. Toetuste ja muude „abide" tulemusel on inimesed muutumas saamatuteks ning abituteks olenditeks, kes otsivad lahendusi vaid väljastpoolt iseennast. Kogukonnas rakendame oma isiklikku potentsiaali millekski, millest tõuseb kasu nii meile endile kui ka kogu ühiskonnale.

R.L.: Ökoloogilisest elamisviisist oleme veel kaugel. Suurim väljakutse on vanad hooned säästlikumaks ja jätkusuutlikumaks muuta. Teadvustame, et mitte ökoloogiline aspekt üksi, vaid ka kõik teised on võrdselt tähtsad. Kui hakkame arendama ainult ühte külge, siis see on nagu taburet, millel on üks jalg, aga teised puuduvad või lonkavad.

K.R.: Räägime kogukonnaga praegu kodanikukaitsest kriisioludes ja tegeleme vähehaaval sellealaste ettevalmistustega. Riigi tasandil on meil kodanikukaitse praktiliselt olematu. See võib, muide, olla ka üks põhjus, miks inimesed tahavad kogukondadesse koonduda ja ühiselt tegutseda.

Suurbritannias määrati hiljuti ametisse üksindusminister. Millist leevendust võiksid kogukonnad ühiskonna uuele väljakutsele pakkuda?

A.O.: Tean päris paljusid inimesi, kes on kogukondadesse kolinud, sest nende ümber pole enam lähedaste ringi ega sotsiaalset võrgustikku. Lapsed kasvasid suureks, abikaasad lahutasid. Ühiselamise vorm on samas väga praktiline. Inimeste lähedus on meie baasvajadus ning ökokogukonnad pakuvad väga rikast sotsiaalset keskkonda.

P.N.: Meie põliskodu kontseptsioon näebki ette erinevate põlvkondade koondumist. See annab kasvavale generatsioonile võimaluse aktiivselt vanavanematega suhelda, õpetab austama oma perekonda ja sugupuud. Perekonna planeerimine on väga vastutusrikas ülesanne ja lapsed ei peaks tulema tänu juhusele, vaid armastusele.

R.L.: Üksildus ja üksindus on kaks väga erinevat asja. See, mis ühiskonnas levib, on üksildustunne – sisemine millestki puuduse tundmine. Üksindus on aga küps arusaam, et igaüks kogebki iseennast ja oma elu üksinda. Selles ei ole midagi hirmuäratavat. Ökokogukonnad saavad õpetada, mismoodi transformeerida üksildus üksinduseks ehk see puuduv tunne-vajadus sisemiseks rahuloluks ja rõõmuks. Meie kultuuriruumis võiks olla rohkem sellealast dialoogi.

K.R.: Ega muud leevendust polegi kui koos olla ja koos tegutseda. Kindlasti on kogukonnas selles mõttes teise inimese poole pöördumine hulga lihtsam. Me tunneme üksteist ja mingil määral meie huvid kattuvad.

Riigi tasandil on kodanikukaitse praktiliselt olematu, mis võib olla ka üheks põhjuseks, miks inimesed tahavad kogukondadesse koonduda.

Üksildus ja üksindus on kaks väga erinevat asja. See, mis ühiskonnas levib, on üksildustunne – sisemine millestki puuduse tundmine.

Kas kogukonna liikmed peaksid elatama end ära tegevusest, mida viljeletakse kohapeal?

A.O.: Lilleoru puhul pole õigustatud, et kõik kogukonna liikmed sinna elama kolivad. Sõltub, kus keegi oma potentsiaali kõige paremini rakendada saab. Näiteks pakume teenuseid väljaspool kogukonna piire, aga kontor asub kohapeal.

P.N.: Esimeses etapis ei saa hakkama ilma palgatöö või ettevõtluseta. Peame kõigepealt maa välja ostma. Terendab teisigi kulutusi, mida me ei ole veel võimelised tasuma kohapeal kasvatatud/tekitatud toodete eest saadavast tasust. Pikemas perspektiivis eeldame äraelamist kogukonnas loodavast. Kuid ettevõtlus on praegu kahtlemata ainuke võimalus maapiirkondades hakkama saada.

R.L.: Meil on inimesi, kes teevad hea meelega oma päevatööd kogukonnas, ja ka neid, kellele meeldib väljaspool tööl käia. Meie inimesed töötavad õpetajatena kogukonnakoolis. Juhime ja majandame oma koolituskeskust. Meil on 30 hektarit haritavat mahepõllumaad, käivitasime tooršokolaadi tootmise, tegeleme ka mesindusega.

K.R.: Oleme saanud päris hästi toimima iganädalased talgud oma kogukonna sees. Alustame peatselt laste individuaalõppega, mis võib areneda ka erakooliks. Meie inimesed on juba küllalt kogenud, et olla juhendajateks uutele maale elama kolida tahtjatele.

Milline on teie nägemus oma kogukonnast viie aasta pärast?

A.O.: Uus maja on lõpuni välja ehitatud. Toimuvad uued tegevused, siin käib veel rohkem külastajaid. Kohapeal või lähiümbruses elab suurem arv kogukonnaga seotud inimesi.

P.N.: Loodame, et külas elab alaliselt vähemalt kuus leibkonda, kellel on oma majapidamised. Käib aktiivne toidu kasvatamine. Selleks ajaks tahame käima saada oma külakooli, kuna see on meie küla tuleviku tagatis.

R.L.: Kindlasti elab siin rohkem inimesi, vähemalt 30 täiskasvanut ja lapsed. Kool on end sisse töötanud, rohkem on omaloodud ettevõtteid ja töökohti, ka enda osakaal energia ja toidu tootmisel on suurem.

K.R.: Kogukond võiks kasvada nii suureks, et muutuks täielikult isetoimivaks. Eriti just seoses toiduga varustamisega. Mingite arvutuste järgi nii 150 inimest. Praegu toimetab siin viisteist täiskasvanut ja kahekümne ringis lapsi. Viis-kuus inimest loodab lähemas tulevikus kogukonnaga liituda.

[1] *2006. aastal toimus Eestis esimene ökokogukondade kokkutulek ja asutati MTÜ Eesti Ökokogukondade Ühendus, mis on ka rahvusvahelise ökokogukondade võrgustiku (Global Ecovillage Network ehk GEN) liige. Täpset aega, mil loodi esimene ökokogukond, on raske määratleda, kuna paljud praegused GENi liikmed (ligi 10 000) on asutatud enne selle mõiste kasutuselevõttu. Juba 60ndatel loodi mitmeid spirituaalsetel alustel projekte erinevates maailma nurkades, nagu Findhorn Šotimaal, The Farm USAs, Sarvodaya Sri Lankal ja NAAMi liikumine Burkina Fasos. Suurim impulss tuli india filosoofilt ja pühakult Sri Aurobindolt ja tema prantsuse koostöopartnerilt Mirra Alfassalt (the Mother), kes rajasid oma ühisel visioonil 1968. aastal kuulsa Auroville'i ökokogukonna Indias. Idee kogukonnast läheb aga loomulikult veelgi kaugemale. (Allikas:* gen-europe.org*)*

[2] *Sotsiokraatia on valitsemisvorm, kus indiviidid kasutavad nõusolekul põhinevat otsuste langetamise meetodit ja organisatsiooni struktuur tugineb küberneetilistele printsiipidele. Sotsiokraatlik lähenemine on kasutusel paljudes erinevates avalikes, mittetulunduslikes ja eraorganisatsioonides.*

[3] *Permakultuur ehk jätkuloomine on inimasustuse ja põllumajanduse kavandamise viis, mis jäljendab looduses leiduvaid mustreid. See põhineb pigem asjade omavahelisel suhestumisel ja ökoloogial kui rangetel bioloogilistel kaalutlustel, mis on tänapäeva põllumajanduse aluseks.*

[4] *Foorum on meetod ja tööriist, mis on kasutusel paljudes ökokogukondades üle maailma. Meetod võimaldab igal isikul astuda turvaliselt hoitud ruumis (ringis) üles teda sügavalt puudutava teemaga ning väljendada end autentselt ja läbipaistvalt. Enda sellisel viisil avamine teistele ringis osalejatele aitab luua sügavama kontakti ja usalduse.*

UUS TEHNOLOOGIA TOOB EESTISSE AASTARINGSE TOIDUKASVATUSE

Taimede kasvatamine hüljatud kortermajades või kuiva pinnase viljakaks muutmine on vaid mõned lahendused, mida tehnoloogial on pakkuda põllumajanduse efektiivsemaks ja keskkonnasäästlikumaks muutmiseks.

Kadri Kaarna, Kristjan Lepp

Vertikaalne farm. Foto: Pixabay kasutaja Bright Agrotech (CC0)

Järgmise kümne aasta jooksul saab üleilmseks põhiküsimuseks see, kuidas toita ära aina kasvav inimkond. ÜRO Toidu- ja Põllumajandusorganisatsiooni andmetel toodetakse maailmas piisavalt toitu, et katta ära kõigi inimeste vajadused, aga sellest hoolimata on üks miljard rahvastikust pidevas alatoitumuses. See tähendab, et valitseb toiduvarude ebamõistlik jaotumine ja raiskamine. Selleks et globaalset toidukriisi ära hoida, on põllumajanduses võtmetähtsusega tehnoloogiline revolutsioon.

Üldine jõukuse tõus on toonud endaga kaasa suurenenud nõudluse kvaliteetse toidu järele. Üha kiirenev linnastumine tõstab jätkuvalt toidukaupade hinda ja kasvatab ökoloogilist jalajälge. Samal ajal seisab põllumajandus tulevikku vaadates silmitsi murekohtadega, milleks on muldade vaesestumine ja erosioon, saagikuse vähenemine, kemikaalidest põhjustatud keskkonnasaaste, laienev lihatööstus ja kliimamuutused.

Suures plaanis ei ole võimalik võtta kasutusele üha uusi põllumaid, vaid tähtis on juba haritava maa veelgi tõhusam rakendamine. Vaja on tõsta saagikust ruutmeetri kohta, toota sõltumata aastaajast ja looduslikest tingimustest, arvestada kogu tootmisprotsessi mõju keskkonnale ning vähendada ökoloogilist jalajälge.

Siinkohal tuleb appi uuenduslik tehnoloogia. Juba suudetakse võidelda loodusjõududega ja muuta kõrbealasid taas viljakateks muldadeks. Targad taimelambid parandavad vilja omadusi, võttes arvesse liigi eripära ja kasvufaase. Viimastel aastatel on muutunud üha aktuaalsemaks vertikaalpõllumajandus, mis võiks tänapäevase tehnoloogia oskusliku rakendamise korral aidata tumedates toonides kirjeldatud tulevikuväljavaateid märksa helgemas valguses näha.

VERTIKAALPÕLLUMAJANDUS TOOB TOIDU KASVATAMISE TARBIJALE LÄHEMALE

Vertikaalpõllumajandus kujutab endast taimede kasvatamist kõrghoonetes või vertikaalsetel pindadel. See suurendab toidu saagikust ühe maapinnaühiku kohta nii palju kordi, kui on võimalik kas mööda seina või korruste kaupa kõrgustesse tõusta.

Eestis on kasutusel miljon hektarit põllumajandusmaad. See moodustab ühe viiendiku kogu Eesti maismaast. Maailma keskmine põllumajandusmaa osakaal on 40% maismaa pindalast. See tähendab, et Eestis on haritavat maad teistega võrreldes keskmiselt poole vähem ja seetõttu sõltub eestlaste toidulaud suuresti impordist. Vertikaalne põllumajandus aitab muuta toidutootmise lokaalseks ja võimaldab toidukasvatamist isegi linnades vahetult lõpptarbijate lähedal.

Vertikaalse põllumajanduse puhul peab kasutama ära juba olemasolevaid ehituskonstruktsioone, kuna ainult toidu kasvatamise otstarbel uute ehitiste rajamine tõstab märgatavalt hinda. Selleks sobivad maapiirkondadesse tühjana seisma jäänud kortermajad. Vertikaalpõllumajanduse pilootprojekti raames saaks kasutada näiteks Ida-Virumaal Kohtla-Järvel asuvat riigile kuuluvat hüljatud kinnisvara, mis tekitab omavalitsusele praegu ainult kulusid.

Vanade kortermajade farmideks muutmine nõuab erineva tehnoloogia koos kasutamist. Mitmel pool Euroopas on asendatud muld taimekasvatuses veekeskkonnaga. Selliste süsteemide hulka kuuluvad näiteks akvapoonika (kalad toodavad taimedele toitaineid) ja hüdropoonika (taimekasvatus ilma mullata). Mõlemad matkivad looduslikke protsesse ja loomulikku aineringet ning võimaldavad mahetootmist ja permakultuuri viljelemist. Veekeskkonna rakendamine taimekasvatuses ei ole tegelikult midagi uut, sest see on olnud kasutusel juba tuhandeid aastaid tagasi.

Vertikaalse farmi loomiseks tuleb varustada tühi kortermaja taimelampide, jätkusuutliku soojus- ja elektriallika ning akvapoonika või hüdropoonika seadmetega. Nii saab kasvatada kemikaalivaba orgaanilist toitu pikema perioodi vältel, kui see on Eestis võimalik põllul. Toit on kodumaine, tänu värskusele maitsvam ning selgelt keskkonnasõbralikuma tootmisprotsessiga.

TARGAD VALGUSALLIKAD PARANDAVAD TAIME OMADUSI

Aastaringselt toidu kasvatamiseks on vaja luua taimele sobivad kasvutingimused. Arvestada tuleb nii valguse, temperatuuri, kasvupinnase kui ka õhukvaliteediga. Looduslikus keskkonnas valib taim elutegevuseks kas varjulisema koha või lühema pikkusega päeva, et päikesevalgust endale sobivalt ära kasutada. Samamoodi on vaja taimeliigile individuaalselt läheneda tehisvalgust valides.

Eesti iduettevõte Laava Tech arendab taimelampe koos tarkvaraga, milles on eelseadistatud näiteks tomatile, sibulale ja lehtsalatile vajalik valguse intensiivsus, lainepikkus ja kestus. Sellise tarkvaraga ühendatud LED-lambid ei valgusta taime ainult liigi eripärasid, vaid ka kasvufaase arvesse võttes, sest valgusvajadus võib olla võrsumise ja viljakandmise ajal erinev. Need targad lambid suurendavad saagikust võrreldes tavaliste LED-taimelampidega kuni 15%.

AUTONOOMNE ENERGIALAHENDUS

Üheks globaalse toidukriisi tekkepõhjuseks peetakse põllumajanduse ja toidulogistika sõltumist fossiilsetest kütustest. Põhiline väljakutse on lahutada toidutarne hinnad nafta hinna kõikumisest. Selleks on vaja rakendada põllumajanduses taastuvatel allikatel põhinevaid elektritootmislahendusi ja saavutada vähemalt osaline autonoomsus.

Farmides kasutatakse energiat põhiliselt veega varustamiseks, lautade ja aitade kütteks ning valgustamiseks, külvi- ja saagikoristusmasinate töös hoidmiseks, saaduste kuivatamiseks, säilitamiseks, töötlemiseks, pakendamiseks, ladustamiseks ja transpordiks.

Kohaliku jätkusuutliku energiaallika kasutamine võib suurendada tulusid ja parandada elektri kättesaadavust, kujundada rohelist mainet, vähendada kasvuhoonegaaside teket ja aidata saavutada kestliku arengu eesmärke. Taastuvad neist on päikese-, tuule-, hüdro-, geotermaal- ja biomassienergia. Põllumajanduses on levinud biokütuste kasutamine, mida toodetakse taimsetest jäätmetest, reoveest või sõnnikust. Uudne algatus on biogaasi tootmine piimajäätmetest.

Möödunud aastal lisandus maailmas rohkem päikeseenergia tootmisvõimsusi kui erinevate fossiilkütuste uusi võimsusi kokku. Kasv on eksponentsiaalne isegi meie kodumaal – viimase aastaga kahekordistus Eestis päikesepaneelidega toodetud elektri hulk.

Eestis on mitmeid uuenduslike päikeselahenduste pakkujaid. Roofit.solar valmistab kogu maailmas ainulaadset valtsplekk-materjali, millest tehtud katused kaitsevad hoonet nii vihma kui ka lume eest ning toodavad lisaks elektrit. Sellest materjalist katused sobivad nii elumajadele kui ka abihoonetele ja tallidelelautadele, samuti miljööväärtuslikesse piirkondadesse, kuhu tavalisi päikesepaneele paigaldada ei lubata. Elektrit tootvast valtsplekist katuse elektriline efektiivsus on sama kui tavaliste päikesepaneelide puhul, aga selle paigaldamine on odavam kui eraldi katusematerjali ja paneelide soetamine.

Teise uudse kodumaise lahendusena on farmeritele abiks tervislikku sisekliimat säilitav päikeseenergial töötav ventilatsioonisüsteem Sol Navitas. See hoiab õhku ruumis aastaringselt kuiva ja värskena ilma täiendava energiaallikata. Seetõttu sobib süsteem ruumidesse, mis on mõeldud viljade kuivatamiseks ja säilitamiseks, hoides nii elektrikulusid madalana.

MULLAVILJAKUSE TÕHUSAIM TAASTAJA

Efektiivne moodus viljatu pinnase elustamiseks on uudne nanotehnoloogiline lahendus, mis suudab muuta isegi liivase kõrbemaastiku viljakaks mullaks. Üldiselt võtab kõrbe põllumaaks muutmine aega 15–20 aastat. NanoClay tehnoloogia saab selle tehtud seitsme tunniga ja tulemus püsib viis aastat.

Selleks segatakse omavahel savi ja vesi ning segu piserdatakse pinnasesse, kus niisked nanoosakesed ümbritsevad iga liivatera. Selle tulemusel saab liivast justkui märg käsn, mis hoiab niiskust ja toitaineid. Tänu sellele on põllumaa kastmiseks vaja vähem vett ja taimed saavad kätte rohkem toitaineid, mis suurendab omakorda märgatavalt saagikust.

Sellise tehnoloogia rakendamine võib olla talunikule võõras. Mõte kontrollitud kliimaga minikeskkonnast, kus sagivad putukad, on sobilik temperatuur, looduslikult toitev vesi ja kasvu soodustav valgus, kõlab hästi, kuid selle saavutamiseks on tarvis tootjate hoiaku põhimõttelist nihet.

Saagikuse kujundamine ning protsesside juhtimine teaduse ja tarkvaraga ei tundu loomupärane. Paradigma muutmiseks vajame silda uue ja vana vahele, et hüpe tehnoloogiamerre poleks põllumehe jaoks liialt hirmutav. Uus pakutav tehnoloogia peab olema kergelt mõistetav, tulemuslik ning majanduslikult kasulik.

Eestis on mitmeid programme, mis toetavad uute jätkusuutlike ideede ja alustavate ettevõtete arengut. Roheinnovatsiooni edendaja MTÜ Cleantech ForEst koostöös Teaduspark Tehnopoliga on koondanud kõik Eesti rohetehnoloogia ideekonkursid, mentorprogrammid ja ärikiirendid ühele platvormile nimega The Green Mile. Rohkem infot: *cleantechforest.ee*

ClimateLaunchpad on ülemaailme roheideede konkurss, mille tarbeks korraldatakse Eestis kohalikele rohetehnoloogia algatustele kahekuuline ettevalmistav mentorprogramm. Taotluste esitamise tähtaeg on 9. juuni 2018.

Kadri Kaarna töötab Cleantech ForEstis, mis toetab rohevaldkonna iduettevõtteid rahastuse ja mentorprogrammidega. Kadri on töötanud varem keemikuna päikeseenergeetika vallas, analüüsinud joogivee ja toidu kvaliteeti ning osalenud mahetoidukaubanduses, lisaks on ta pühendanud mitu viimast aastat jäätmete vähendamisele.

Kristjan Lepp töötab loodusainete õpetajana ning viib koolidesse sellega jätkusuutliku arengu põhimõtteid. Aktiivne ühiskonnaliige, keda innustavad kõige enam suured visioonid ning maailmaparandamine.

MAAELU KROONIKA

Rõuges pesitseva ja toimetava Tõnis Tootseni päevikusissekannetes kohtab nii hundikutsikaid, konnakoori, punaseid kärbseseeni kui ka sõjaväekoptereid. See on taust inimese ja looduse vahekorra üle mõtisklemiseks.

Kirjutas **Tõnis Tootsen**, illustreeris **Sigrit Villido**

12.02.17

Ojakese jääkaanel pikalt pikutada ja inimajaloo kohal hõljuda, ilma et mulin kaasa viiks… See on tunne, et maailm eksisteerib „ühes tükis"; subjektsuse ja objektsuse lepitumine sama mündi tilinal pöörlevateks poolteks. Selline elurõõmus ühtsustunne keset langevat lund. Need on need kristallkirkad hetked, mil tunned, et nöör, millega meid on maa ja taeva vahele tõmmatud, on tegelikult juustest punutud ja neid karvu katkeb iga päev. Siis vaatad, et iga riie on pits, iga asi munakoorest, kõik põleb kogu aeg – kahest otsast. Hallinnas on sama laine peale saamine märksa raskem. Vahest seetõttu, et seal on nii palju inimtekkelist ja -näolist? Kõik on mõtestatud ja funktsionaalne, asfaldile tõmmatud joonteni välja. Niiviisi „üles haritud" maa hoiab ka jalutaja mõttemootoreid pidevalt rakkes, aga metsas vahetuvad need kultuursed impulsid „kultuuritute" vastu. Ega kultuuritut asjata „metsikuks" sõimata.

16.03.17

Sain tuttavaks sakslase Ingoga, kes on Rõuges elanud poolteist aastat. Eestisse kolis umbes kümne aasta eest, räägib ilusti-kenasti meite keelt ja on siinsest elust väga sillas. Alguses elas Tartus ja pidi kreepsu saama, kui keegi ühel õhtul mootorsaega puid saagis. Järgmise päeva lõpus võttis julguse kokku ja tegi ise ka mürglit: „Kurat, kui tema võib, võin mina kah!" Saksamaal pidi nii olema, et kui pärast seitset õhtul vähe lärmad, on kohe vilkurid platsis. Ei tea, palju ta liialdas, aga igatahes kirjeldas ta sealset eluolu hirmuühiskonnana, kus on nii palju seadusi, et lõpuks keegi ei julgegi enam midagi teha, sest alati on õhus võimalus, et rikud mingit reeglit. Ja eriti nautis ta seda, et siin on maamaks alla 10 euro – Saksamaal pidi maaelu muu hulgas see välja suretama, et seal tuleb ikka 1000 välja käia. „Eestis on võimalik maal elada!" oli ta õnn ja rõõm ise, kuigi siin vaidleks ilmselt paljud vastu. Et jah, naudib siin sellist Metsiku Lääne tunnet – kui tahad paljalt metsajärve ujuma minna, siis lähed, ja kedagi ei koti.

25.05.17

Sellega on nii, et kui metsa enam poleks, realiseeruksid teatud osad minu psüühilisest maastikust edaspidi ainult unes. Ja küllap nad ajapikku ka kiduks ja kärbuks. See on nagu lähedase kaotamisega: kaob tükk sind ennast, teie ühisosa; nagu kahe võtmega tuumalukk, mida ei saa enam koos avada. Ilma kodumetsata ei pääseks ma enam teatud kohtadesse iseendas; kohtadesse, mis võimaldavad puhkust inimkeelest ja -kultuurist ning kus vulisevad hoopis teistsugused keeled ja olemisviisid. Ma väga kardan, et seda väärtust märgatakse üha vähem ja ta rudimenteerub RMK matkamajakeseks (loe: allutatakse kultuurile, kodustatakse). Rail Balticu ja metsanduspoliitika ümber toimuv ei süsti minusse palju usku, et meie parimad pojad on aru saanud, et metsal on muid väärtusi ja funktsioone peale nende, mida inimene suudab sõnastada ja ekspluateerida; et hea-parema kättesaamiseks EI tasuks (oma kesklinnas asuvast) kodust kaugel põhjavett ära solkida; et raha EI sünni süüa. *The tree which moves some to tears of joy is in the eyes of others only a green thing which stands in the way*, eksole. Aga noh, kuni on lapsi, kes on oma käega seemneid mulda pannud ja jälginud, kuidas nad elule tärkavad, ning oma taimekeste pärast südant valutanud, seniks on lootust. Tead, ma panin lasteaias ühe söödud viinamarja seemne mulda ja see kasvas kesklinnakorteris üha suuremates pottides selliseks jurakaks, et on siiamaani alles. Kuigi nüüd juba üsna põdurakene – ja see teeb haiget. Ja jumal tänatud, et teeb. On väga tähtis, et iga mõttetult murtud oks ja trööbatud raielank ning metsa alla tekkinud prügiauk tekitaks füüsilist valu ja vastikust. Ainult selline side õigustaks „loodus-" või „metsarahva" nime. Ühe Fred Jüssi kõrval tuigub tuhat joodikut, nende seas on Jüssi, khm, pelk promill – kumb me siis oleme, metsa- või joogirahvas? Pudelid, metallpotid, pakendid, suusajupid – radadel, kus olen teist inimest kohanud kaks korda elus! Kes neid sinna viib!?

25.09.17

Lendasin üle lenksu, nii et kett ja piduritross maas. Põsel üksainus kriips! No ja mõned sinikad. Nii et tegelikult õnnetuvõitu päeva kõige õnnelikum sündmus – ikkagi 270 kraadi, püstasendist selili! Kõrvast verd ei voolanud, küll aga mulda. Viimane aeg vetruvatest kontidest niiviisi rõõmu tunda, varsti enam ei saa. Jõgi andis silma alla külma kivi ja liipasin veel ringigi. Kärbseseeni otsima. Noh, et kui ei saa heaga, siis kurjaga – moel või teisel ma hukka pean saama! Ning! Lõpuks leidsingi, mis vaja – ühel kõrvalisel rajakesel kaks ringi rubiine. Ühes kohustusliku kaarnaga, kes sealsamas kuivanud puu ladvas rogises ja vaatas, kuidas ma ta leiba kotti korjan. Kristlasele kuradi, indiaanlasele jällegi loojajumala enda kehastus – vali siis. Oktoobri lõpus lähen mõneks päevaks miskile messile raamatukest müütama. Seks ajaks saaks tõmmis valmis. Oleks tore pilt – ostjad kolmandas ja müüja neljandas dimensioonis. Kriminaalne seisusevahe. Ei, tegelikult mõtlen, et kui paar nädalat iga hommik teelusikatäis sisse võtta, võiks päeval olla päris hää-huvitav minek + organismile kena puhastus. Põdrad söövad neid, et ussidest lahti saada. Muuseas, Venemaal on *настойка мухомора* ikka täitsa kultuuriline nähtus – päris mitmes margis apteegist saada. Muud midagi, tahtsin lennulusti jagada.

23.03.18

Nädalakese eest läksin öösel tiigi purdele seisma ja vaevu olin seal jõudnud vähe kollata, et kas jää ikka kannab, kui võsast ragistas välja kaks kitse. Natuke nuuskisid, mina muidugi kivikuju, aga üsna julgelt ajasid omi asju edasi, viieteist meetri kaugusel. Millal nad magavad!? Hommikul, keskpäeval, öösel – igal ajal näha.

26.03.18

Üldiselt siin elu keeb, kitsi on kõrini. Üks talleke kihutas veel enne õhtuseid uudiseid mööda, asfaltteel, kapjade klõbinal, poole meetri kauguselt, oleks mu peaaegu pikali jooksnud. Ja eile piiras mu metsas sisse seitsmepealine kari hundikutsikaid. Korraks oli ikka väga kõhe. Ja kohe olidki hundikutsikad – enne kui üks neist haugatas. Tasapisi, sinna-tänna helistades ja telefoninumbreid lumme kirjutades, sai selgeks, et hoopis kasvandusest minema jalutanud kelgukoerad. Võtsid sappa nagu takjad – kuidagi väga sujuvalt hääletasid mu karja juhiks –, nii et polnudki suur kunst nad tagasi koju toimetada.

08.05.18

Paradiisi esik. Ei mingeid parme ega põdrakärbseid. Isegi sääsebeebid alles otsivad oma verejanu. Kirsipuud õitevahus, okste vahel sumin. Liblikad laperdavad värskete lehtede magusas lõhnas, sekka kulusuitsu. Eile öösel tegi pisem konnakoor juba tiigi peal proovi – õige varajased. Lasid koos ööbikuga. See helimaastik tuleks kah purki püüda – mõnus klappidega sooja teha, kui jää jälle laulab. Toomingatel palju lehti väljas, aga ei puutu veel üksteise vastu, pole väga kuuldagi. Nüüd on ainult päevade küsimus, millal need väikesed rohelised purjed tuult püüdma hakkavad, kõvema kohinaga. Pärast pikka talve saab see mühin korraks linnulaulust armsamakski. Just olid puud paljad ja sai kasepungi korjamas käidud! Kohvi ja pudru maitse värskes õhus ja lehesahinas, oi-oi. Ses magusalt lõhnavas supis möiratas täna vaid üks, aga see-eest kümnetonnine maitsevääratus – üle tiigi kihutas lahingukopter, nii et vesi virvendas. „Siil". Aga meenutades, et sauna kõrval kasvavate vanade pärnade tüved on paksult mürsukilde täis, siis vahest sobivad siia pilti ka kopter ja lapilised kolonnid. Ja naabrimees, kes pistis mutiaukudesse karbiidi, valas masinaõli peale ja pani sellele keemiale tule otsa. Ise kuulutas põlevi silmi: „Teeme neile Süüriat!" Vaatan (ülejäänud) sõdurite manöövreid umbes sama skeptilise pilguga – roomikutes kõriseb motoorne rahutus. Kas mutid lüüakse taanduma või vikerdab toosama õli varsti tiigis, seda näitab aeg. Annaks, et me seda paradiisi esikut põrguks ei küta.

Tõnis Tootsen on vabakutseline kirjanik ja toimetaja.

Sigrit Villido on leidnud endale sobilikud väljundid vabakutselise grimeerija ja illustreerijana ning proovib vaikselt kätt ka tätoveerimisega.

ÜLES VARGAMÄGEDELE

Kui vahepeal nägime vaid maanoorte linna migreerumise tendentsi, on viimasel ajal pildil ka vastupidised juhtumid, kus linnalapsed lähevad oma Vargamägesid otsima. Kas sealt aga seda kurikuulsat armastust leiab?

Annika Heinsalu

Minu kaks väga head sõpra – nimetagem neid Silleks ja Mikuks –, kes elasid pikka aega Tallinna kesklinnas, otsustasid pärast abiellumist ootamatult oma kodu maale rajada. Nõnda nad läksidki täitsa paksude Vändra metsade taha sohu. Kui mind nende uut kodukanti vaatama kutsuti, ütlesin ümbrust silmitsedes kohe, et seal algavad nende Vargamäe-päevad. Ning seda üsna otseses mõttes – juba esimesel nädalal võeti ette kraavide kaevamine, süvendamine ja puhastamine. Tõsi, küll (esialgu) mitte põllumaade tarbeks, vaid pigem kodutee paranduseks, kuna linnaautodega ei pääsenud kuidagi kilomeetrite pikkusest porimülkast läbi. Julged noored, sest ega Vargamäe Andres näiteks jõudnudki Krõõda viimse teekonna auks külateed vankri paremaks läbimiseks siluda.

Andresliku pealehakkamise kõrval on Sille ja Mikk, need isehakanud vargamäelased, pisut ka Pearu tüüpi asjaajajad. Eesmärgi kiirema saavutamise tarbeks kutsuti kohale kogu linnaseltskond – koos ju lõbusam rassida ja pärast saab ka sauna (kõige selle juurde kuuluvaga). Oli küll raske, ent seltskond rügas esimestel kordadel heal meelel tööd teha, linnakatel ju põnev ja eksootiline. Ometi märkasime üsna pea, et juba õige mitmes nädalavahetus järjest sai veedetud sõpradele kraave kaevates, kive veeretades ja teab mis kõike veel, ning tajusime, et meis ikka ei ole sellist Vargamäearmastust, nagu see oli Andresel ning nagu paistab olevat ka Sillel ja Mikul. Esimene eufooria oli raugenud. Kuid ega Sillel ja Mikul ju piisagi lihtsalt eufooriast, mis tahes-tahtmata üsna kiiresti hääbub. Seal peab olema midagi muud. Kuid mis?

TÕDE JA LEPING

Mäe Andrest sidus Vargamäega leping. N-ö leping elu ja surma peale (vt nt „Tõe ja õiguse" I osa XII peatükist), milles Andres muidugi mõista kaotajaks jääda ei tahtnud. Andres teadis, et Vargamäe põllud ja maad ei tagane iial lepingust, ning uhkus ja jonnakus ei lasknud seda teha ka temal. Veelgi enam, Andres tajus, et tema Vargamäe on salajases ühenduses Jumalaga, ja seda niisugusel määral, et Andrese leping Vargamäega oli ühtlasi leping Jumalaga. Ning Jumalaga sõlmitud lepingule tuleb kindlaks jääda. Ka Mikk ja Sille sõlmisid oma kodukohta soetades lepingu, ehkki ega pank vist päris Jumala mõõtu välja anna (või annab?). Ent pangagagi sõlmitud leping on miski, millest naljalt taganeda ei saa.

Võib-olla on niisugused lepingud tõesti piisavad selleks, et hakata armastama Vargamägesid. Andres ju enda oma armastas, armastas läbi töö ja vaeva, mis omakorda armastust kasvatas. Kuna oli sõlmitud n-ö igavene leping, ei olnud tööst ja vaevast pääsu. Vast on Miku ja Sille puhul lugu sarnane, sest tihti kuulen neile mõeldes oma peas Andrest ütlemas… Küllap teate isegi, mida.

KUI ARMASTUST EI TULE

Aga nagu me teame, siis armastust ei tule Vargamäele. Töö tapab ja vaev ei tasu ennast ära. Ei tahtnud ju ükski Andrese lastest Vargamäele jääda, lepingut üle võtta, kogu nähtud vaeva õigustada ja õilistada. Nii unistasid Liisi ja Oru Joosep Vargamäelt lahkumisest, kuna mujal tundus kõik palju helgem. Kui läks Liisi, siis ei tahtnud enam ka õde Maret Vargamäele jääda ja ootas õnnetuna, mil talle kosja tullakse ja ta Vargamäelt minema viiakse. Indrekki läks linna, tagasi vaatamata. Indrekuid tean ma hästi, kasvasin isegi maal põldude vahel, kuid pärast keskkooli lahkusin Tallinnasse, samuti tagasi vaatamata. Minusuguseid on palju – enamik noori, kes maapiirkondades üles kasvavad, lähevad ära linna. Sealsed võimalused ahvatlevad ning kõikvõimalikud mugavused lihtsustavad elu. Eks nõnda oli ka Andrese ajal (või täpsemalt öeldes Indreku ajal). Indrek ei olnud see, kes, kooliharidus taskus, Vargamäele jäädavalt tagasi oleks läinud. Mina ka ei ole.

Aga samas näeme ja kuuleme, et ega Sille ja Mikk ainsad ole, kel suund vastupidine – kes linnast ära lähevad ning metsade ja põldude äärde oma Vargamägesid rajavad. Olgu, tänapäeva maaelu on võrreldes Andrese-aegsega midagi sootumaks muud, neil päevil on töötegemine erinevatel põhjustel tunduvalt kergem. Lisaks kuuleme, kuidas koole ja lasteaedu kinni pannakse, töökohti järjest vähemaks jääb, palgad kuidagi tõusta ei taha, kaubavalik poes on vilets ja kallis… Loetelu saaks pikalt jätkata. Jääbki mulje, et Vargamäeeluks peab tänapäeval rahakott kivina kaelas rippuma. Aga kui ripubki, siis julgen väita, et niisuguseid tõdejaõiguslikke Vargamägesid enam naljalt ei rajata. Paljud ehitavad suvekodu linnaelule vahelduseks ja puhkuseks või siis n-ö euro-Vargamäe, kus oma hoovi ümber kõiksugu keelumärgid püstitatakse. Sellise vargamäeandreseliku rassimise, nagu seda teevad Sille ja Mikk, võtavad ette vähesed. Paistab, et ollakse teadlikud, et sellist elu ei saa kuidagi ilma kannatuste ja vaevata.

Sille ja Miku vaeval ning kannatusel on olnud senini positiivne tulem. Käin aeg-ajalt neid külastamas ning iga kord näen, kui palju on elu neil seal paranenud. Aga seda läbi võitluse maa ja loodusjõududega. Elatakse looduse taktis, püütakse maad endale allutada, unistatakse, tehakse tööd järgnevatele põlvedele. Mõneti on Sille ja Mikk Andrese laadi unistajad, kes usuvad, et maal elamine annab justkui suurema võimaluse oma elusaatust ise juhtida. Kas pole romantiline mõelda, kuidas tehtud töö kasvab enese külge nõnda, et hakkad uskuma, et seeläbi kirjutad ise oma saatuse? Muidugi on hea tunne, kui on võimalik ise midagi suurt oma kätega ära teha ja, veel enam, kui seda saab edasi anda oma lastele. Nii võib lausa uskuma hakata, et mõni asi siin ilmas on püsiv.

Ent paraku tuli ka Andresel lõpuks tunnistada, et Vargamägi on temast üle. Tema tahtejõud võis olla raudne, kuid see ei arvestanud teiste (inimeste, looduse, Jumala) soovidega. Tema tahe oli niivõrd tähtis, et alles üsna eakana tajus ta, et mitte temal ei saa olla plaane Vargamäega, vaid kogu see aeg on Vargamäel olnud plaanid temaga. Lõpuks tuli lihtsalt leppida, et maa on üle ning allutab inimese. Ka Sillel ja Mikul on olnud intsidente, mis nende plaane raputavad ja kahtlema panevad – kõike ikkagi pole võimalik juhtida. Nad võisid ju olla kindlustatud varaste vastu ja loota seaduslikule abile, kuid kui vargad on talus rüüstamas käinud ja nad tööriistadest paljaks teinud, saab kodu edasine majandamine ikkagi kõvasti kannatada. Ühel sügisel lõigati nad sootuks maailmast ära – suured tormid olid röövinud elektri ning teele langenud puud muutnud väljapääsu läbimatuks. Need on esialgu küll väiksed märgid, kuid küllap siiski meeldetuletuseks, et hoiduda liigsest andreselikust tahtest. See aga säästab Sillet ja Mikku mässamisest, mis annab vast piisavalt lootust, et nende Vargamäel võib armastust leida.

VARGAMÄE VANGID

On selge, et igaühele selline elu ei sobigi. Ei sobinud ju ka Krõõdale. Vargamäed kipuvad nende elanikke justkui vangis hoidma. Kas Krõõta just vangiks pidada, kuid vabadust ja rõõmu polnud tal pea üldse. Eks ole ju praegugi Vargamägede elanikke, kes oma kirstu kaanel nutmas käivad. Päevast päeva üks ja sama asi, võimaluste vähesus ning ajapuudus muutuvad lõpuks nüristavaks ja näib, et polegi muud pääsu kui suruda need tundmused alla ja vastu pidada. Sille ja Mikk paistavad välja väga vaprad, aga olen sealjuures märganud, et mõlemal on olemas oma n-ö nutukirst. Usun, et selleta olekski väga raske.

Kas pole romantiline mõelda, kuidas tehtud töö kasvab enese külge nõnda, et hakkad uskuma, et seeläbi kirjutad ise oma saatuse?

Tegelikult ootab riik üha rohkem selliseid noori, kes oma Vargamägesid rajada tahaksid, kuigi nende vastuvõtt maakohtades pole just eriti soe. Sille ja Miku lähiküla elanikud olevat olnud vägagi skeptilised. Kuidas peaksid mingid linnavurled maaeluga hakkama saama? Äkki rajavad siia rahulikku kohta mõne lärmaka puhkekeskuse – kellele niisugust jama veel vaja! Mis tulevad siia oma rahaga uhkustama! Võib-olla on see tänapäevane versioon Andrese ja Pearu läbisaamisest. Vahest peabki Vargamäe-eluga kaasas käima vähemalt üks kiusakas ja kade Pearu, kellega lihtsalt tuleb kuidagi hakkama saada.

Siiski, iga kord kui ma sõidan Vändramaa paksude metsade taha sohu, võtavad mind vastu rõõmsad ja õnnelikud sõbrad. Mulle tundub, et hoopis teistmoodi rõõmsad kui linnas olles. Ja siis märkangi end küsimas, kas tõesti on võimalik Vargamäe-eluga õndsaks saada. Tundub, et see on tehtav, kui teada, kellega rinda pistetakse. Küllap tuleb arvestada ja leppida, et igal Vargamäel on omad krutskid. Tahaksin isegi veidi romantilisel kombel loota, et suur töö nende järgnevatele põlvedele edasi kandub. Aga eks seda näitab juba aeg.

Kaader 2019. aastal valmivast mängufilmist „Tõde ja õigus" (režissöör Tanel Toom)

Annika Heinsalu naudib sõnadekunsti, eriti 19. ja 20. sajandi vahetuse kirjandust. Igapäevaselt süstib teistesse Tammsaare-armastust. Aeg-ajalt juhtub, et kirjutab isegi midagi.

OTSIDA SURMA SÕNADE VAHELT

Luges **Andra Teede**

Katrin Väli luulekogu „Sugulane” ei ole kerge lugeda. See ei ole üks neist raamatutest, mis tahab sind lõbustada, sulle vastu tulla, su vastu kena olla. See ei kubise nutikatest keelenditest ega peolauas tsiteeritavatest kujunditest. „Sugulane” on küllaltki keeruline ja tume, raske ja aeglane raamat, mis nõuab täit tähelepanu ja laseb lugejal heinakuhja seest nii paremaid palu kui ka helgemat poolt otsida. Need palad ja pooled on olemas küll, nad paistavad läbi ja jäävad meelde, aga, ma kardan, palju kergem oleks enne tulemuseni jõudmist loobuda.

Minu kõige suurem probleem selle raamatuga on, et ma ei saa aru, kuhu autor minna tahab, kes ta on. Hea küll, Väli mainib **Maarja Kangrot** ja **Andres Ehinit**, stiililine ja koolkonnaline suund on enam-vähem selge. Ma ise tooks mängu veel **Elo Viidingu**, kelle 2016. aasta „Teadvuselooja” mööda muuseume rändav morn feminism „Sugulasega” kokku kõlab. Või siis varasema **Kätlin Kaldmaa**, eriti tema 2009. aasta kogu „Nägemata ilmad”, kus romantilisest unistajast, üksikemast ja ühiskonnas kahtlejast luuletaja „kella kahe paiku / postimajast linna poole kõndides” unistusi endast läbi laseb.

Ega kõik naisautorid ei peagi feminismi ja romantika vahel valima.

Kui Viiding ja Kaldmaa on aga mõlemad väga selgete teemade ja identiteetidega autorid, nagu seda on ka Ehin ja Kangro, siis „Sugulases” ei ole Välil ei erilist feminismi ega ka romantikat. See on muidugi okei, ega kõik naisautorid peagi kohe kas üht või teist äärmust valima. Naise elust luuletab Väli küll, näiteks üheks parimaks kohaks „Sugulases” julgeksin pidada lõiku poeemist „Kaheksa viimast lehekülge” (lk 32), mis jõuab täitsa ilusti meie luuletajate sotsiaalkriitiliste tippudeni ja kuulutab, et „võtan omaks olen naine / juustest kleidini / ja teksastesse rõivastatud väljast / pipragaasiballooniga ja kumminuiaga / vahepeal teen natuke peenikest häält / et minus ei kaheldaks” (lk 33). Mõned read selle tsitaadi ees ja taga on veel nutikad ning toetavad saavutatud mõttetippu, aga kahjuks vajutakse mõne hetke pärast jälle väga laialivalguvasse teadvusevoolu, kus „keelte maismaa raputab nelivihaseid pirne”, „kruus kruus ütlevad lahkuvad kured alkomeetrisse” ning „oma laienenud laste tuules / põetan nüüd kõiki kasse”.

„Sugulane” peidab endas luuletusi, mis mulle veel pikaks ajaks meelde jäävad, millesarnaseid ma ei olegi kunagi lugenud.

NAISED JA KASSID

Kassid väärivad siin üldse omaette arutluskäiku, ja ma kardan, et see paneb küllaltki palju hagu alla klišeedele, mis – halvas mõttes – poetessidest levivad. Väli võtab kassid teemana ette nii mõneski tekstis, kõige rohkem ilmselt luuletuses „Kassid” (lk 6), kus minategelane kirjeldab tööle minnes nähtud musta kassi, kel „nina peal valge kriips”, kes istub „kuulikindla klaasi taga”. Kas kasside pärast või mitte, allegooria jääb ülekirjeldamise tõttu luuletuses minu meelest siiski nõrgaks.

Aga kasside kõrval nimetatakse igasuguseid teisigi elusolendeid kaladest ja lindudest sisalikeni, seetõttu on vahepeal tunne, et autor on rakendanud teatavat loovkirjutamise taktikat, olles valinud välja mõne objekti ja siis sellest luuletanud. Sellised mängud võivad täitsa kasulikud ja toredad olla, teatrikoolis tehakse ka harjutust, et näitlejahakatis läheb lavale, juhendaja ütleb talle mõne täiesti suvalise märksõna alates automootoritest kuni markide kogumiseni ning ajukrambist ülesaamise treenimiseks peab tudeng siis antud teemal improvisatsioonilist monoloogi pidama hakkama. Väli on valinud oma teemadeks juba mainitud kassid ja kalad (lk 17), siis veel juuksed (lk 51), filmid (lk 19), kammipii ja nõela (lk 9), „väikese fajansist jaapani nuku” (lk 24) ja tiidu-nimelise „vana paksu naise” (lk 42), kes veel erandlikult värsis kirjutatud ja riimidega „kole-pole-ole” palistatud loo pälvis. Ma ei tea, kas need riimid on mõeldud irooniliselt, aga kui võrrelda nende lihtsust ja lapselikkust ülejäänud raamatu võõrsõnadest ja keerulistest keelenditest koosneva tekstiga, tekib selline tunne küll.

LÜHIDUSE VÕLU

Kui tulla tagasi tugevate tekstide juurde, siis need on siin eranditult lühikesed, isegi kõige lühemad luuletused kogu raamatus. Ma kardan, et Väli suurim viga „Sugulases” ongi liigne lobisemine, ja mul on tegelikult raske aru saada, miks toimetaja ei ole märganud autori tugevust napisõnalisuses ja teose koostamisel vastavaid soovitusi andnud.

KATRIN VÄLI „SUGULANE”
TOIMETANUD PIRET BRISTOL, KUJUNDANUD MARI PREKUP
EESTI KEELE SIHTASUTUS, 2018 / 59 LK

Luuletus „Palun ema” (lk 27), mis sisukorra järgi peaks kuuluma tsüklisse „Suur vana pada” (lk 24), on nii kriipivalt ilus, ajatu ja oma üldistuses nutmaajavalt realistlik, et ta peaks olema terve raamatu nimitekst. Samas, äkki omal varjatud kombel ongi.

„Palun ema” on mõnes mõttes kõik, mida „Sugulane” tervikuna ei ole. See on napisõnaline, ainult 11-realine luuletus, see on väga selge ja lihtne, ei tee suuri sõnu, veidraid käänakuid ega suvalisi seoseid lihtsalt tegemise pärast. See on luuletus vanast emast, kes ei söö ja kes ilmselt ei kuula oma hoolitseva tütre soovitusi, et „palun söö liha ema / palun su numbrid / palun su liiga peenikeseks jäänud käed”. Peaaegu kõik read algavadki palvega, milles sisaldub nagu eos teadmine, et neile ei vastata. „Palun ema su vererõhk / ema su veri / ja vesi palun ema vesi,” lõppeb palve, ja kuigi seda ei öelda välja, on luuletuse järel tunda kõige lõppemist, nii eluringi kui ka aja. Inimene, kes ei söö, ei ela, ja inimene, kes on vana, peab surema, ja Väli tabab seda valusat tõsiasja ilma pateetika või tobedate tseremooniateta.

AJAST JA SURMAST

Surmast oskab Väli üldse väga ilusalt rääkida. Tsükli „Suur vana pada” lõpetab luuletus „Kuldne taldrik”, mis kahjuks küll ka kasse mainib, kuid mille read „inimese rahulik eluvanadus / nagu kuldne ratas / mis veereb ilmaruumis allapoole” (lk 28) on suurepärased. Ka luuletused „Ma olen vana” (lk 48) või teose viimane ehk „Jagame seda” (lk 59) puudutavad ajatu ja ajaliku kohtumise teemat ning näitavad Välit nukrast-ilusast küljest, võrreldes lindu pimeduses seisva kirikuga ja mängides kirjatööst mustaks läinud käte kujundiga.

Kogu surmateema võtab aga kõige paremini kokku „Väga lihtne luuletus” (lk 47), mis on pühendatud rootsi lauljale **Karin Dreijerile**. Pühendusi on siin raamatus muidugi veel, aga ma ei omistaks neile eriti suurt tähtsust. Küll aga on Väli luulemina suutnud siin jälle nappide sõnade, väheste kujunditega kirja panna veel ühe lähenemise elu lõpule. Seekord ise lahkuja rollis olles ja niimoodi näiteks ema-luuletusega kaunisse dialoogi astudes sõnab ta: „Sa sulged mu silmad / sa pesed mu puhtaks / ma loodan et sa teed seda / sa tõmbad mu jäsemed sirgu.” Järgnevad veel mõned soovid puudri ja muu sättimise koha pealt ning siis: „Sa paned mu ahju ja teed tule / sa paned mu kenasse urni / ma loodan et sa teed seda / sa kaevad mulle kadaka alla väikese augu / jääme hüvasti.”

Nii et head ja väga head on siin raamatus küll. „Sugulane” peidab endas luuletusi, mis mulle veel pikaks ajaks meelde jäävad, millesarnaseid ma ei olegi kunagi lugenud. Aga kahjuks on võti siin sõnal „peidab”, sest luulekogus on palju massi, mis tõmbab tähelepanu oluliselt ja mis natuke Väli liha ja luuni tungivat tumedust pehmendab. Kui oleks mindud ühte selget teed, tehtud „Sugulasest” üks väike ja tihe surmaraamat, oleks tegemist väga hea teosega.

Andra Teede on luuletaja, kriitik, stsenarist ja dramaturg.

ELITAARNE SÜLDIKIRJANDUS

Luges **Mudlum**

Janar Ala teine raamat on natuke vähem süvakultuuri tundmisele üles ehitatud kui esimene üllitis, flirdib mõõdukamalt tsitaatide ja tuntud ning tundmatute filosoofide nimedega. Mõned leitmotiivid on ühest raamatust[1] teise kandunud ja see on sümpaatne – kes ei tahaks siis taaskohtuda Janari tikitud vestiga… Ma ei ole nii pühendunud feisspuuklane, et oskaksin osutada, kas kõik jutulõimed on sealt alguse saanud, aga üht-teist tuttavat tuli lugedes ette küll. Selline *déjà-vu* – kuskil on juba olnud… Ah küllap Janari seinalt lugesin. Teisalt on säärane elust enesest kirjutamine tänapäeval üsna trendikas. Näed poes, tänaval, tanumal mõnda seika ja kasvatad sellest loo. Või siis ei kasvata ka, jätad lihtsalt niisama, täpselt nagu oli, keevitad ainult natuke nihkeid külge. (Muuseas, üsna sarnasest vaimust on kantud ka teine hiljaaegu ilmunud teos, **Urmo Jaanimäe** „Televisiooni mõju", millegipärast seda raamatut AKs ei tutvustatud, aga mingit korruptiivset kompensatsiooni peab ju endine kultuuriajakirjanik oma tänamatu töö eest saama.)

Hea, lihtne, aus nali absurdi garneeringuga on selline kaval toit, et maitseb hea, aga pärast võib halb hakata.

Ammustel aegadel oleks elu humoorikalt ja tähelepanelikult vaatleval kodanikul kindlasti ajakirjas Pikker mõnus pesa olnud. Tänapäeval selliseid kohti enam ripakil pole, nii on härra Ala pidanud oma andevankri Postimehe kultuurilisa taha rakendama. Ka sellest valdkonnast on raamatusse üht-teist sisse imbunud. Kes see muidu nii palju teatris ja kunstinäitustel käiks, kui töö ei sunniks takka. Ühesõnaga, autor võtab ainet kõige lähemast ümbrusest. Kuna lähem ümbrus on kaunikesti totter, siis sünnivad läbielamistest grotesksed lookesed. (Eesti Vikipeedia andmetel purustab grotesk reaalse maailma struktuuri ja loob uue, ühtaegu soerdliku ja tõese.)

Ala kirjutab lihtsalt ja lõbusalt. See pole sugugi enesestmõistetav oskus, sest eks me kõik tea, et elu on hoopis raske ja tõsine, kuidas siis sellest ometi kergel toonil rääkida? Kohati tundub, et veidi ainevalikut teisendades saaks suurepärase lastekirjaniku. Näiteks kui jutus „Peremees ja kana" Sven Sesteri nimi ära jätta, sest mida laps ka Sesterist teab. No siis peab ettelugev lapsevanem seletama, et näe, kana on see, kes muneb meile mune, ja vahel on ta liha supi sees, aga Sester muneb kuldmune valitsuses ja mõlemad on rahvamajandusele ühteviisi vajalikud, ainult et kanu on palju ja Sesterit ainult üks. Või kuidagi sedasi.

MUISTENDI SÜND

Omaelulooliste seikade ülestähendamise kõrval jagab Ala meiega ka koduloolist pärimust. Midagi, mida on kuskilt kuuldud, enamasti maasugulastelt, enamasti meestelt, need lood on ikka iseäranis jaburad. Tavalised asjad ju kellelegi meelde ei jää ja pole põhjust neid edasi rääkida. Suurema pühendumusega võiks Ala raamatutest kirjutada kas või uurimistöö „Muistendi sünd". Sellesse valda paigutaksin lood hammastega lauda tõstvast mehest, raamatuid lugevast suusasaabastega mehest, naervast mehest, kelle võileib jäi koju, nokamütsi tagurpidi kandvast mehest ja muidugi mkldak[2]-mehest.

Hea aeg eluvaatluseks tundub olevat olnud Viru tänava raamatupoes töötamine – mida muud seal ikka teha kui igaval ajal suurtest akendest välja passida ja kõike tähele panna. Ega tegelikult ei teagi, et paned tähele, aga aastate pärast ujub ajust pinnale mingi uskumatu kräpp, mis kunagi silme eest läbi käinud, näiteks see, et keegi situb päise päeva ajal Musumäele. Ja siis kui juba pähe on kerkinud, ära sealt enam ei saa. Kirjutadki üles. Kindlasti mõni lugeja kehitab õlgu nagu Janari hea kolleeg kaupluses.

Lühikeste ja väga lühikeste palade kõrvale on uude raamatusse tekkinud ka pikemaid, väikese jutu mõõtu tekste. Muuhulgas on need ka kas head või väga head. Isikliku suhte tõttu kasside ja vanade inimestega läks mulle eriti korda jutuke „Pole hinge". Kohe hakkas peas keerlema mõte, et peaks eesti kirjandusest kassiteemalise kogumiku kokku panema. Jumala hitt oleks. Loomad ju inimestele meeldivad. (NB! Ma ikka edenen oma kriitikakunstis, suudan asetada teosed laiemale horisondile, tõmmata paralleele ehk suskan siinkohal vahele, et hiljuti, täitsa värske raamat veel, pole aastatki vist, ilmus **Juhan Voolaiu** „Läbilööjalammas ja marukoer", kõik jutud puha loomadest, lustlikud, kuskil ühtegi arvustust selle kohta pole küll näinud. Miks?) Pealkiri oleks „Eesti kirjanike kassijutud", selline lihtne ja lakooniline. Kaanel oleks eriti tavalise kassi pilt. Ahaa, pildid. Jaa, Janar on oma fesarilõimedest lisaks tekstile ka pilte nokkinud, samamoodi osutavad need tüüpsituatsioonidele, millelegi väga tavalisele, lihtsalt jupp elust, ei ole kompat ega teravust, õieti midagi ei ole, aga pildiallkiri on intertekstuaalne. Kahjuks sööb trükikvaliteet selle vähesegi info suuresti ära ja ehk ei ole sest ka lugu, sest kogu raamatu kujundus on rõhutatult, semiootiliselt kodukootud nagu purgihernesupp, mille kohta autori meelehaiguses vaevlev ema ütleb, et hea supi oled keetnud. Maitsev supp.

EKSISTENTSIAALNE ÄNGIHUUMOR

Vot, ja mis tuleb välja. On, jah, naljakas raamat, Tauno Kangro jeebelinäitusest lugedes ma ikka naersin nii, et silmad märjad. Aga hea, lihtne, aus nali absurdi garneeringuga on selline kaval toit, et maitseb hea, aga pärast võib halb hakata. Et hakkab nagu sees keerama veitsa. Sest kuigi raamatus on Sven Sester, Aivar Kuusmaa, Raoul Kurvitz, Varro Vooglaid ja Gojko Mitić sõbralikult kõrvu Deleuze'i, Prousti ja Arvo Pärdiga, lisaks punt markantsemaid Luua mehi, siis kuidagi on selline tunne, et ei ole siin mingit narratiivi, mida massidele müüa. Jube kahju, hea raamat, aga liiga elitaarne, kuigi räägib süldist, sigadest ja sitast. Ei sellest saa raamatut, mida üle ilma tõlgitaks. Esiteks, keegi ei tõlgi lühijutte. Teiseks, keegi ei tea, kes on Sester, hakka neile veel seletama. Kolmandaks, eesti rahvast jääb kuidagi niru mulje. Selline blaseerunud. Nagu vaataksid elu kõrvalt, mitte ei elaks seda.

Tähelepanelik autor osutab muidugi võimalikule arengule, tuues eesrindlikult välja, et ka Arvo Pärt oli varasemal ajal modernist ja dodekafoonik, alles hiljem leidis pühaliku tintinnabuli keele. Jääb lootus, et Tauno Kangro ja Janar Ala veel kasvavad oma kunstis, kindlasti kirjutab Janar kord ehtsa romaani eesti rahva kannatustest, hästi paksu, paljude tegelastega, miks mitte oma kodusest Luua kandist. Praegu jääb mulje, et Ala kirjutab vähestele friikidele, kes kitsalt spetsiifilist eksistentsiaalset ängihuumorit naudivad. Lausa sihuke mulje, et ta ei tahagi väga kuulsaks kirjanikuks saada. Ja kõiki preemiaid. Selline mittepingutamise ja mittetõsiseltvõtmise mekk on man.

Aga kui nüüd tõgamisele rangemad toonid peale keerata, siis edaspidi ootaks Alalt tõesti pikemaid tekstikonstruktsioone. Need olid selle kogumiku toekaimad palad. Kõik ka piisavalt eriilmelised, eimillegagi tavalist „novelli" meenutavad. Kui Janar veel natuke vaeva näeks, siis oleks tal lausa selline eesti **Becketti** kvaliteet. Mõne asja saaks ju kohe lavale kanda – mõtle, kui X teater esitaks Janar Ala tükki „Mees ja naine käivad teatris". Nagu peegel, mis peegeldub peeglis.[3]

[1] *Janar Ala „Ekraanirituaalid", Jumalikud Ilmutused, 2014.*
[2] *Mees, kellel läks duši all kõvaks.*
[3] *„Spiegel im Spiegel" ehk „Peegel peeglis" on ühtlasi ka üks Arvo Pärdi pala.*

JANAR ALA „OMA RAHVA LOOD"
TOIMETANUD ANTI SAAR, KUJUNDANUD JAANUS KOOV
J. ALA, 2018 / 172 LK

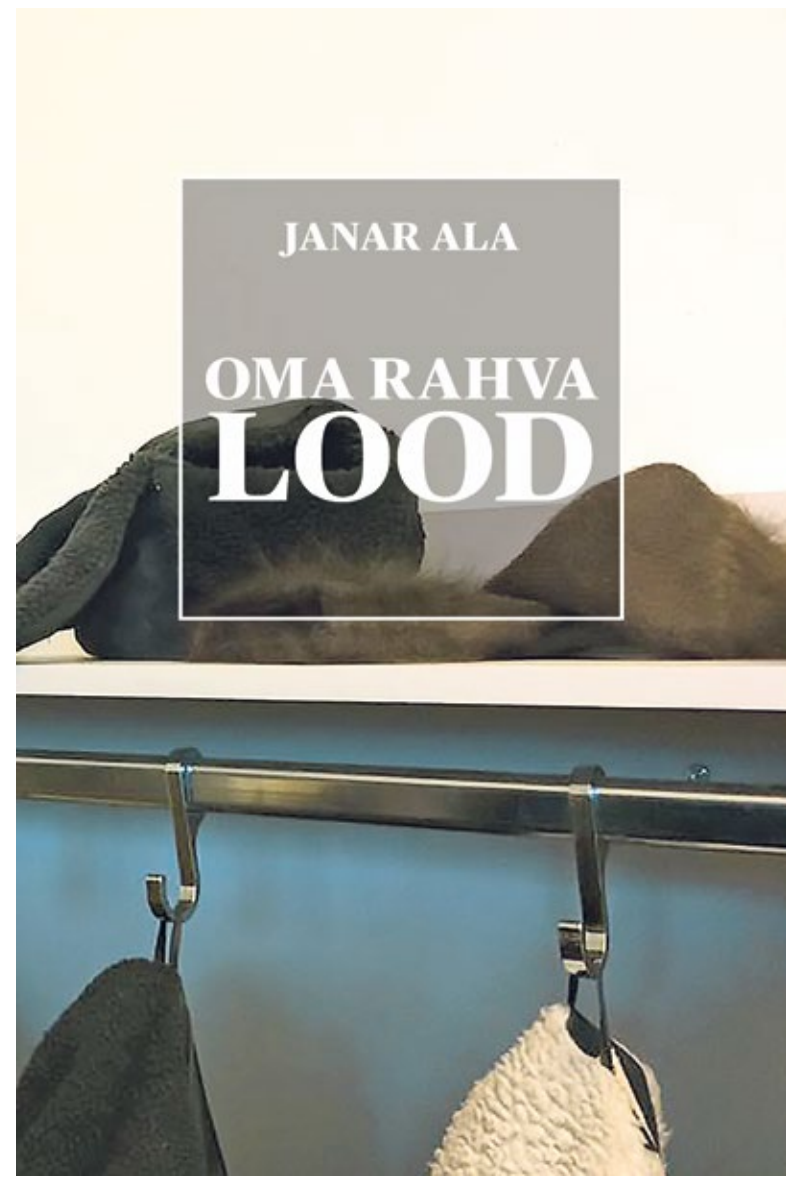

Mudlum on persoon, kes loeb vabatahtlikult läbi peaaegu kõik raamatuarvustused.

www.forgottenheritage.eu

Andmekogu sisaldab Euroopas pärast 1945. aastat, eelkõige 1960.–1970. aastatel, tegutsenud avangardkunstnike töid. Praegu leiab sellest Poola, Horvaatia, Eesti ja Belgia kunstnike teoseid, kuid tulevikus peaks sinna lisanduma ka teistest riikidest pärit materjali. Projekti raames on kättesaadavaks tehtud ligi 8000 teavikut, sealhulgas kunstiteosed, fotodokumendid ja tekstid näiteks sellistelt kunstnikelt nagu Leo Copers, Filip Francis, Teresa Gierzyńska, Tomislav Gotovac, Zofia ja Oskar Hansen, Barbara Kozłowska, Bernd Lohaus, Antun Maračić, Jolanta Marcolla, Vlado Martek, Raul Meel, Jacques Louis Nyst, Jüri Okas, Anu Põder, Ludmiła Popiel, Sirje Runge, Edita Schubert, Goran Trbuljak, Tõnis Vint ja Marthe Wéry.

Andmekogus sisalduv materjal, mis on pärit kunstnike eraarhiividest ning Poola, Horvaatia, Eesti ja Belgia mäluasutuste kogudest, on kokku korjatud Arton Foundationi, Office for Photography ühenduse, Eesti Kunstimuuseumi ja LUCA kunstikõrgkooli töögruppide aastatepikkuse tegevuse tulemusena.

Loov Euroopa EESTI KUNSTIMUUSEUM LUCA SCHOOL OF ARTS UZF

UUS EESTI DISAIN

PIIBE TOMP JA TOKU

Kuigi Eestis on jalatsitööstus rõivadisainiga võrreldes selgelt vähemuses, ei takista see suurelt mõtlemast. Selle üheks kinnituseks on Võrumaal sündinud kaubamärk TOKU.

Mariliis Mõttus

Peeter Juhkam. Foto: erakogu

Võrumaal Kirumpää külas tegutseva jalatsivabriku Ritico, mida tuntakse selliste kaubamärkide järgi nagu TOKU ja OmaKing, ajalugu ulatub jalatsivalmistamise traditsiooni poolest tagasi 1927. aastasse. Nimelt elas toona Vastseliinas **Peeter Juhkami** nimeline kingsepp, kelle valmistatud jalanõudes liikus ringi suur osa selle kandi rahvast. Veel keerulistel 1940ndatelgi jagus Juhkamile kliente nii palju, et appi tuli võtta paar õpipoissi, kes klientide tellimusi täita aitasid, kuid keda kogenud kingsepa pilk ikka saatmas oli, et kõik korrektselt tehtud saaks. Kingsepatööd tegi Peeter elu lõpuni. 30 aastat pärast tema surma puhus vanaisa pärandile taas hinge sisse Peetri lapselaps **Rait Tillmann** ning nii Ritico ja OmaKing 1993. aastal ilmavalgust nägidki. Võrumaa patriotism peegeldub ka Ritico toodetest, mille mudelid Sänna, Säre, Villa, Halla ning Toku sealsete külade nimesid kannavad.

Kui OmaKinga nägu kujundasid mõni aeg tagasi veel tagasihoidlikuma välimusega sandaalid või vildist ja lambavillast sussid, millest valmis ka sussirevolutsiooniks ristitud kontorikollektsioon, siis 2017. aastal saabus barrikaadidele OmaKinga uus kaubamärk TOKU. Tõuke TOKU sünniks andis klientide tagasiside, milles kiideti jalanõude mugavust, kuid sooviti ka moodsamat välimust. Ning aga palun – Peetri lapselapselaps **Liis Tillmann** pani TOKU brändi loomiseks kokku tiimi, millega liitus teiste seas kingadisainer **Piibe Tomp**. Tema käe alt jõudiski tänavatele ja festivalidele esimene skandinaavialiku joonega kollektsioon „Urban" ning 2018. aasta kevadel-suvel vahetasid samas sarjas musta ja valge välja juba vaarika-, sidruni- ning mündivärvi sandaalid. Kuna TOKU eesmärk on olnud algusest peale mõelda suurelt, otsustati ka kingad ristida hoopis suuremate linnade, nagu Berliin, London ja Helsingi, järgi, olles saanud inspiratsiooni just neist kohtadest või meenutades nende olemust. Ja juba nopib TOKU tiim oma töö vilju ka Eestist väljaspool. Kui kingad jaanuari alguses sisustusmessil Formex põhjamaalastele letti löödi, tundsid nende vastu suurt huvi ka kaugemate riikide, nagu Jaapan, esindajad.

Piibel, kes astus Eesti Kunstiakadeemiasse sooviga õppida nahakunsti, ei olnud toona otsest unistust süveneda just kingadisaini, kuid pisikuga nakatus ta pärast antud valdkonnale keskendunud kursuse läbimist. Edasi tulid praktika jalanõudisaineri **Sille Sikmanni** juures, kes on tuntud ka meeste kingabrändi Scheckmann loojana, ja Taanis toimunud Ecco jalatsikursused, nii et kooli lõpuks oli Piibe läbinud juba seitse koolitust, mis on Eesti puhul, kus jalatsidisaini ei õpetata, päris suur arv. Iga uue kingaprojektiga kasvas aina ka tahe tegeleda jalatsitega. „Mulle meeldib uskuda, et kui miski siiralt meeldib ja oled õigel teel, pakub maailm sulle võimalusi. Sinu teha on lihtsalt, kas haarata neist kinni või mitte," ütleb Piibe. Seekord veeretas elu ta ette TOKU ning selle väljakutse võttis ta vastu ühelt poolt rõõmuga, teisalt aga kerge hirmuga, kuna kaasnev vastutus oli suur. Selleks et OmaKinga olemus enda jaoks lahti mõtestada, kolis Piibe alguses suisa Võrru, et näha, kuidas töö käib ning millised on tehnoloogilised võimalused, töömeetodid ja varasemad mudelid, ning kõike seda võtab Piibe disainimisel pidevalt arvesse, lisades ka omapoolset nägemust.

Igapäevaselt peab Piibe end TOKU disainides konservatiivsema ja kantavama joone esindajaks, kuid koolis käies ja erinevatel kursustel osaledes on ka pöörasemaid asju tehtud, mängitud nii mitmesuguste vormilahenduste kui ka materjalidega. „Usun, et need kõige hullumeelsemad kavandid ja teostused on alles tulemas," arvab ta.

Kui uurida Piibelt, kust ta oma loomingu jaoks ideid ammutab, sõnab ta, et inspiratsiooni leiab ta kõigest ümbritsevast, olgu selleks inimesed, filmid, jutuajamised, reisimine või kogemused üleüldiselt. „See on mingite asjade kogum, mis saab vajalikul hetkel ehk tähtajal, kui miski peab valmima, vormi, mille tulem sõltub suuresti minu oskustest ja kujutlusvõimest," ütleb ta, lisades, et kõige aluseks on muidugi klient, kelle vajadustega tuleb arvestada. Piibe ise pingsalt ja teadlikult moetrende ei jälgi, aga mõõdukalt hoiab ikka silma peal, ja kindlasti mõjutab see ka mingil määral loomingut nii nagu kõik muu, mis meid ümbritseb.

TOKU tulevikuplaanide kohta julgeb Piibe öelda, et kindlasti täiustatakse juba olemasolevaid ning luuakse juurde kinnine mudel, mis on mõeldud ka meestele. Arenduses on kaasatud tihedalt ka kliendid, kelle tagasisidet arvestades tooteid paremaks tehakse ja uusi luuakse. Piibe sõnul püüdleb TOKU loodussäästlikkuse poole ning tahab olla keskkonnasõbralik nii tootmise kui ka materjalide vallas, aga omajagu on sellel rindel veel ära teha. Samuti ütleb Piibe, et nad tahavad julgustada inimesi vähem tarbima: „Mõtle enne ostu, kas sul on ikka seda tarvis, ja kui ostad, siis tea, et üritame oma tooteid pidevalt täiustada, et nende eluiga pikeneks."

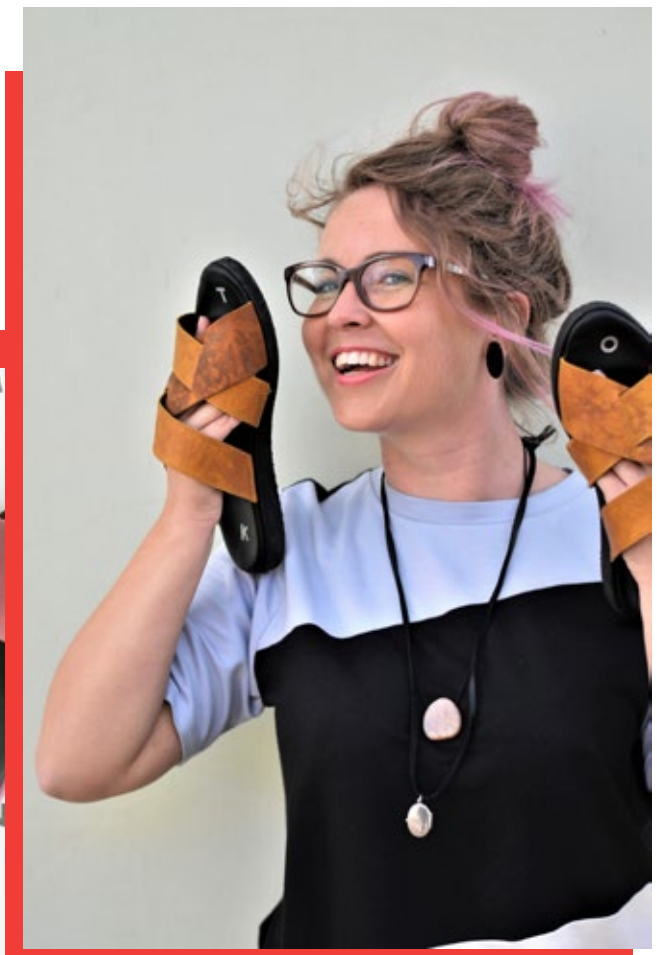

Piibe Tomp. Foto: Merle Vaab

TOKU kevad-suvine kollektsioon. Foto: Krista Kattel

UUS EESTI BIIT

KIRKE KARJA

Foto: Renee Altrov

2014. aastal Noore Jazzitalendi auhinnaga pärjatud Kirke Karja on helilooja ja pianist, kelle muusika võtab tumedaid kurve ning loob filmilikke atmosfääre, hoidmata kinni žanre defineerivatest kiirusepiirangutest.

Küsis **Mariliis Mõttus**

Mis sind džässi juures paelub?
Sõna „džäss" on tänapäeval nii lai mõiste ning selle alla koondub palju erinevat muusikat. Mind köidavad nii nüüdisaegsemad julged elektroonilised eksperimendid kui ka traditsiooniline *ragtime*. Eks see sõltub paljuski sellest, mille järele parasjagu isu on: kas avastada midagi uut, nostalgitseda pisut või teha lihtsalt mingi materjali kallal tööd ja kaevuda tõeliselt millessegi konkreetsesse.

Kuna tegelen iga päev väga erinevate ajastute ja stiilidega, on mul mugavam võtta sõna muusika kui terviku teemal. Üldpildis paeluvad mind värskus ning klišeede puudumine. Ühtlasi on minu jaoks oluline, et muusika ei üritaks olla miski, mis see tegelikult pole. Kui see mõjub minu jaoks võltsilt, ei mängi žanr rolli ja lähen ikkagi kontserdilt minema või vahetan plaati. Muidugi toimib see mudel ka vastupidi: kui muusika on ehe, on mul ükskõik, olgu see siis renessanss- või nüüdismuusika või hoopis industriaalrokk, ma tahan kontserdi lõpuni kuulata!

Oled kunagi öelnud, et sa ei jää inspiratsiooni ootama. Kuidas ja millistes olukordades su muusika sünnib? Kui palju aega veedad harjutades?
Kui alustasin 11 aastat tagasi muusika kirjutamisega, olin inspiratsioonist muidugi rohkem sõltuv. Viimastel aastatel on aga olnud sageli tegemist konkreetsete tähtaegadega, millest tuleb kinni pidada. See on õpetanud ka lihtsalt maha istuma ja tööle hakkama.

Inspiratsioon tuleb sageli siis, kui olen töötamisega alustanud. Siis tekib väga palju erinevaid variante ja mõtteid, kuidas komposit-siooni võiks edasi arendada. Üritan need kõik kirja panna ning seetõttu on mul mitmetest paladest ka väga erinevaid versioone.

Töötamine uue teose kirjutamise kallal muutub aga keerukaks siis, kui pea on täis muid mõtteid või peab jooksvalt mingite teiste ülesannetega tegelema. Olen viimasel ajal väga sageli oma telefoni lihtsalt välja lülitanud, sest tehnoloogiline võidukäik on tänapäeval keskendumise suurim vaenlane.

Umbes kahekümnendate eluaastateni harjutasin väga palju, aga nüüd on tekkinud rohkelt muid kohustusi ja pole võimalik ennast regulaarselt nii hõlpsalt vormis hoida, kui tahaks. Tallinnas olles harjutan võimalusel iga päev paar tundi, aga seda on keeruline teha reisides. Kui oleksin näiteks saksofonist või laulja, oleks olukord lihtne. Pianistina pean aga leidma võimaluse kasutada kellegi teise instrumenti ning see ei õnnestu alati.

Pane kõrv peale:
soundcloud.com/kirke-karja

Su muusika on üsnagi tumeda alatooniga. On sul mingid kindlad meeleolud või suundumused, mida sa sellega edasi annad?
See tumedus on ja ei ole teadlik valik. Teadlik niivõrd, et ma ei ürita kirjutada ega esitada midagi sellist, mis mulle endale siiras ei tundu. Ilmselt mängib siin rolli minu üldine maitse seoses erinevate kultuurinähtustega. Mulle sobib irooniline, süsimusta huumorit täis, psühholoogiliselt pingestatud ja/või kõrvetavalt valus kunst. Eks kõik elus tarbitu on oma jälje jätnud.

Sa oled öelnud, et kuni 20. eluaastani kuulasid sa ainult akadeemilist muusikat, kuid mingil hetkel hakkasid oma maitset teadlikult nihutama ning ka popmuusikat kuulama. Kuidas on see su loomingule kasuks tulnud?
Ma mäletan seda intervjuud, kus ma niimoodi ütlesin. Aga nüüd, viis aastat hiljem olen seda ringi veelgi rohkem laiendada üritanud ning proovin olla teadlikult kursis nii paljude erinevate stiilidega kui võimalik. Minu jaoks täiesti tundmatud kultuurinähtused on muutunud veelgi huvitavamaks kui need, mille üle arutlemine on täielik mugavustsoon. Eks see on väikestviisi hobi või harjumus oma teadmisi regulaarselt värskendada.

Aga kui rääkida peavoolumuusikast, siis mulle tegelikult väga meeldib õppida nende artistide lavalisest energiast. Käisin eelmisel aastal näiteks Rammsteini vaatamas ning pärast seda kontserti kadus mul lavanärv peaaegu täielikult ära. Vähemalt ei pea ma samal ajal pilli mängima ning jälgima, et pürotehnika mu kulme ja jalgu põlema ei paneks.

Ega igasugune muusika ei olegi kasuks tulnud. Paljud asjad, mida olen sattunud kuulama, on mitmeks päevaks motivatsioonitaseme mitu pügalat madalamale kukutanud. No näiteks see, et mõned on pannud mingil kummalisel kombel kokku popivabriku, toodavad imalat ja kohutavalt igavat ühetaolist kommertsjama ning see päriselt meeldibki inimestele. Me kujundame enda maitset söögi, autode, filmide, riiete ja raamatute suhtes, aga muusika puhul on n-ö kõigesöömine sagedamini normaalne ja lubatud. Probleem on selles, et koolides ei õpetata inimestele, mil viisil üldse erinevaid stiile kuulata ning kuidas muusika toimib tegelikult tõhusa manipuleerimisvahendina, mida tõestavad mitmesugused muusikasemiootilised uurimused.

MELOMAANI ANKEET

EIKI NESTOR

Jätkame oma eelmises numbris alguse saanud melomaaniankeediga ning anname seekord sõna riigikogu esimehele, harrastus-DJle ning tulihingelisele Zappa fännile Eiki Nestorile.

Esimene plaat: The Mothers Of Inventioni LP „Weasels Ripped My Flesh" (1970) ehk siis Frank Zappa.

Muusikat hakkasin koguma…: Ma arvan, et aastal 1973, sest varem polnud mul plaadimängijat.

Muusikas oluline: Hea muusika paneb sind tardunult kuulama või keha hakkab ise kaasa liikuma.

Muusikas ebaoluline: Raha.

Mida ostan: Vinüüle. Eesti artiste ka CDI, kui vinüüli pole tehtud. Zappalt ostan kõike, mille iganes kätte saan – vinüülidest filmideni. Stiilidest on vast kõige sagedasem džäss. Ja kõik see, mis nooruspõlves kättesaamatuse tõttu ostmata jäi.

Kõige rariteetsem/veidram plaat: Nüüd saab ju oma plaadikogu internetis hinnata, et mis üks või teine asi turul maksab. Kui see on rariteetsus, siis on selleks Anthony „Rebop" Kwaku Baah' 1971. aastal Rootsis välja antud LP. Stiiliks Aafrika juurtega *fusion*. Ghanast Rootsi pagenud trummar. Discogsis 37 omanikku ja 316 soovijat. Keegi müüb seda seal praegu ja soovib 2650 eurot. Nii palju ta vist küll ei saa.

Viis klassikut: Frank Zappa, Jimi Hendrix, Stanley Clarke, Cream, Led Zeppelin, The Rolling Stones, Weather Report, Prince, James Brown, Chick Corea. Vabandust, ei saanud vähemaga hakkama.

Viis hetkekummitajat: Zappa kummitab üle 50 aasta juba. Praegu veel Kamasi Washington, John Scofieldi viimane plaat, The Rolling Stonesi viimane bluusiplaat ja Cory Henry, kelle plaati mul küll pole, aga Anne Erm tõi nad Jazzkaarele.

Alt üles vaatan…: Kõigile muusikutele, kes teevad muusikat, mis neile endale meeldib. Näiteks Kadri Voorand või Jaan Pehk. Liiatigi saab neile ka siin kohapeal alt üles vaadata.

***Guilty pleasure*:** Stiilidest on keeruline mulle meelt mööda olla popil ja kantril. Aga Bee Gees on äge. Boney M. näiteks mitte.

Foto: Erik Peinar

Minu signatuurlugu: Frank Zappa „Peaches En Regalia". Selle loo algust ümisen ma iga päev kümme korda.

Lemmikplaadifirmad: On üks plaadifirma, kelle väljaantust on vast üle poole mul ostetud, ja see on muidugi Pudru Kuul. Ju see siis ongi lemmik.

Lõppsõna: Muusika on loomulik osa inimese elust. Ja põnev on avastada uusi artiste, nagu Stephen Bruner või R. L. Burnside. Ah et küsite, kes see Burnside on? Kes on näinud filmi „Holy Motors", teab selles kohta, kus kirikus mängitakse akordionitel üht lugu. Selle autor ongi too Dallase jota ja bluusimees, kes sai kuulsaks alles aastaid pärast oma surma. Loo originaal on muuseas palju ägedam. *Peace!*

Foto: Moritz Baum

Chris Carter – Chemistry Lessons Volume I
(Mute, 2018)

Kuulas Aleksander Puumets

Chris Carter suurt tutvustust ei vaja – tegemist on industriaalmuusika ühe pioneeriga, kes on viimase nelja aastakümne jooksul erinevate projektide raames hulganisti muusikat loonud, kattes mitmeid elektroonikažanre. Pärast 17 aastat leidis ta, et on aeg anda välja uus sooloalbum. Materjal on tugev – plaadil on veidi retrohõngu, mille eest vastutavad modulaarsed süntesaatorid, mida siin ohtralt kasutatud on, ning arvatavasti on tegemist taotlusliku helilise nostalgitsemisega. Kuid retro ja nostalgia on siin vaid varjud, sest muusika on kompositsiooni poolest pigem uudne ja vägagi nüüdisaegne. Lugusid on palju ning kuigi žanriliselt on siin võimalik liikuda *ambient*'ist *techno*'ni, on need koherentsed, omavahel sobituvad ning üpriski lühikesed. Liiga lühikesed. Just siis kui hakkad tõsiselt helimaastikku sisse vajuma, olgu see siis rohkem *ambient*'i *touch*'iga või hoopis tempokam lugu, saab see ootamatult otsa. Vajumine kaob ning asendub raske kukkumisega otse vastu maad. Tunnen, et plaadile kui tervikule oleks tulnud kasuks lugude arvu kärpimine ning tugevamate palade edasiarendamine, et neist saaksid teosed, mis seisavad Chris Carteri suures diskograafias kõige kõrgemate saavutuste kõrval. Sellest hoolimata on tegemist väga hea n-ö vinjettide koguga, mis jääb pikaks ajaks meelde.

Sleep – The Sciences
(Third Man Records, 2018)

Kuulas Kristjan Karron

Viiskümmend aastat pärast Black Sabbathi loomist pole nendelt neljalt Birminghami poisilt tulnud inspiratsioon raskemuusika valdkonnas ikka veel otsa saanud vaatamata sellele, et Sleepi kahekümnendal aprillil ilmunud uus album „The Sciences" seda kullakaevandust aplalt tühjendab. Plaadi puhul on tegemist Nikola Tesla maavärinamasina musikaalse ekvivalendiga, kuna albumil leiduv helisein oleks justkui mõeldud kõlareid ning neid majutavaid hooneid hävitama. Sellised *stoner metal*'i gigandid nagu Sleep ei saa endale muidugi vähemat lubadagi ning pärast artisti Sunn O))) meenutavat lühikest (oksüümoron missugune) avapala heidab grupp ennast taolisesse transsi tekitavasse hevimülkasse, et kuulaja ei suuda sellest enne plaadi lõppu väljuda. Ning miks ta peakski.

Seekord on bänd läinud oma lähenemisel veidi konservatiivsemat teed kui eelmise albumi ühe, ent tunnipikkuse lauluga, ning keskmine pala kestab siin igati seeditavalt kümne minuti kanti. Siiski on albumi parim üllitis „Antarcticans Thawed" kaunis näide kõigest, mis on Sleepi ning *stoner metal*'i puhul meeldiv: liustikuline tempo, haukuvalt psühhedeelsed vokaalid ja täiesti vastupandamatult kaasahaarav hevi pillitöö, kus kõik kolm instrumenti materdavad kuulajat täielikus titanomahhialikus kaoses. Ent kõigest sellest hoolimata on tegemist niivõrd lihtsalt ligipääsetava albumiga, mille igaüks võiks oma plaadimängijas vähemalt korra käima panna.

VIHJE

18. augustil astub Sveta Baaris üles 25 aastat tegutsenud legendaarne mehhiko elektro-industriaalduo Hocico. México tänavatel füüsilist ning mentaalset vägivalda kannatanud sõbrad Racso Agroyam ja Erk Aicrag asutasid Hocico, mis tähendab mehhiko slängis „inetust", 1993. aastal, et see aitaks kaotada nende elust vägivalla ja viha.

James Wolfgang Rassakas – Lõuna-Rakvere Underground Vol. I
(Lejal Genes, 2018)

Kuulas Triin Niinemets

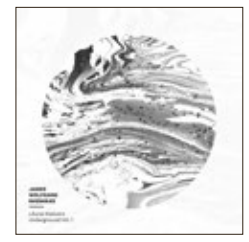

Aprillis ilmus plaadifirma Lejal Genes alt räppari ja produtsendi Rassaka uus album „Lõuna-Rakvere Underground Vol. I". Tegu on muusiku kolmanda LPga ja Rassakale omaselt on ta ka seekord enda artistinime pisut modifitseerinud ning albumi otsast lõpuni ise produtseerinud. Biitidest, mis reeglina riime raamivad, võiks antud kontekstis eraldiseisva plaadi välja anda. Lood on ebaharilikult tempokad (u 120 BPM) ja pakuvad mõningatel juhtudel tavapärasele kaasaõõtsumise praktikale lisaks võimalust päriselt tantsida.

Tekstid on suuresti (enese)iroonilised, vaimukad, tatti pritsimata teravad ja pajatavad elust enesest, nii nagu see on. Seda enam ei pinguta Rassakas liialt riimide ettekandmisega ja osalt on tulemus parimas mõttes nii muuseas tehtud *flow*'ga. „Looduse kroonjuveel", albumi esimene singel, on ehk terviku kõige käredam ja tekstitihedam pala. Öise *ambient*'i maiguga atmosfääri loob „Raisku läinud sõõrik" – lugu, milles on sügavust, pinget ja helidevahelist õhku. Oma tumedama astumise poolest nõuab esiletõstmist „Mart Laari esimene valitsus" ja kindlasti ka „53 x põhiline". Viimane on otsekui kuulaja võimalike mõtete manifestatsioon ja helikeeleline austusavaldus 2000ndate alguse Lejal Genesi „Higha Collectioni" albumite elektroonilisemale saundile.

„Lõuna-Rakvere Underground Vol. I" on läbinisti päevakajaline kuulamine. Värske, aus ja isikupärane, täpselt James Wolfgang Rassaka nägu.

Nikolajev – Retta 12"
(Päästevest, 2018)

Kuulas Tanel Matsalu

Värske eestimaine alternatiivmuusika plaadifirma Päästevest on andnud välja enda esimese kaheteisttollise vinüülplaadi, mis pärineb kodumaise *techno* ühe olulisima esindaja Nikolajevi sulest. Aktiivselt tegeva DJ, promootori ja produtsendina on tal olnud suur roll *lo-fi*-tantsumuusika edendamisel Eesti *underground*-skeenes. Nikolajevi looming on saavutatud suuresti improvisatsiooniliste *live*-jämmidega – tulemuseks on toore kõlaga täielikult lihvimata pärlid. Tema käekiri tulebki esile kõige paremini just *live*-artistina ning tema etteasted on täidetud alati meeletu koguse energiaga.

Plaadi kaks lugu erinevad üksteisest nagu öö ja päev. „Retta" tantsuversioon on *electro* tunnetusega jõuline *techno banger*, mis on ehitatud üles järjekindlalt edasirühkivale trummibiidile. Pealetungivalt lisandub sellele *acid*'lik bassigruuv, kuskil undavad vilisevalt signaalilaadsed süntesaatorihelid, mis hõljuvad kord eespool, siis jällegi rohkem tagaplaanil. Kõik see kokku moodustab tantsupõranda jaoks vastupandamatu meistritöö.

B-poolel leiduv helitaust on aga karmim. See kuri, närviline ja tume *noise*'i-eksperiment ei ole kindlasti nõrganärvilistele ning toob kuulajani abstraktse moonutatud heliveidruse, mille üle näiteks Low Jack või Ron Morelli uhked oleksid. See näitab ühtlasi, et tegemist ei ole järjekordse tavalise *techno*-plaadiga.

Taavi Tulev – • •
(2018)

Kuulas Berk Vaher

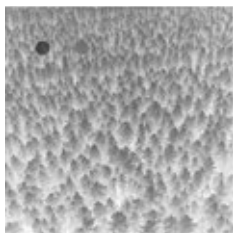

„ • • " minimalistliku sündi-*ambient*'i kõlad on klaarid, ent samas tulvil bladerunnerlikku eleegilisust. Avapala „720-300" tekitab tunde tasapisi kuskil tilgutite all ärkamisest, aga selles on rohkem elusoleku konstateerimist kui posttraumaatilist masendust. Kehamasin töötab ja kui esiti on teadvuses mingi lausa ürgaegne okeaaniline avarus, hakkavad „Mentalis" siiski ka neuronid sebima. Aga kuskil on ometi *glitch*, plaati pöörates virvendab „123456" kui kiirkeritav „Miami Vice'i" videokassett, kus pole enam aru saada, kas sama kaader on luupima jäänud või on tavatempos märkamatud kordused nüüd nii ligistikku üksteise otsas. Ja albumi finaalis „Viimsepäeva valss" aimub ühelt poolt kadunud Mark Fisheri nukrust („pidu", üks teatav ühiselt omaks võetud inimpüüdluste mäng on läbi), teisalt naiivset kosmilist pääsemislootust, kuhugi teise reaalsusse või olemisvormi (tilgutite alla?) ärkamise võimalust.

Puuluup – Süüta mu lumi
(Õunaviks, 2018)

Kuulas Vootele Ruusmaa

Puuluubi kauamängiv „Süüta mu lumi" ühendab meie soome-ugri traditsioonid mängleva kergusega argipäevaga. See kihistatud rituaalne muusika sulatab sahisevad Hiiu kandled erinevate elektrooniliste efektidega eriskummalisse, transtsendentaalsesse seisundisse.

Puuluup on üks kõige omanäolisem artist kodumaisel muusikamaastikul, esindades lipulaevana folkmuusika alaliiki kuuluvat folktroonikat. Ramo Tederi ehk Pastaca ja Marko Veissoni dünaamiline kooslus julgeb katsetada sõnamängudega, luues nii keeleliselt mitmetähenduslikke seoseid ja vürtsitades neid huumoriga. Kiht kihi haaval haarab Hiiu kanneldel loodud muretu rütmi- ja helimaailm endasse, nakatades motiivide ringlusega, mis poognate kahinas justkui sosistaksid kuulajale lugusid. Ja eks see kauamängiv pakubki midagi muud kui ainult muusikat. Puuluubi looming ei ole mingisugune moevoolu poos, vaid selles tuleb esile kerge ellusuhtumine, milles peituv veidrus on ehe ja usutav. Seetõttu mõjub „Süüta mu lumi" ühel ajal nii tuttava kui ka tundmatuna. Äramärkimist väärivad „Chika pua" ning kummitavad suvelood „Heinakõrs" ja eriti muhe „Riisalus" oma tõdemusega, et makaronid ja nuudlid, mõlemad on pasta. Aafrika mõjutustega vokaal palas „Homme on julgem" toimib kaebliku loitsuna, millele vastukaaluks kõlab „Luomuruoka" kui pungi vaimus hiphoplugu. „Martafana" kutsub omakorda transsi viivana lõkke praksumise saatel välja kaugeid esivanemate vaime.

Ennustan, et Puuluup ronib tänavu oma debüütalbumiga „Süüta mu lumi" üsnagi kõrgetele kohtadele plaadiedetabelites, mida aasta lõpu eel koostatakse. Ja õigustatult.

UURIMISTEEMADE MESILASTARU SEMIOOTIKA OSAKONNAS

Nunnudest loomadest natsideni, kirjanduse õppeviisidest brändiloomeni ning matkaradadest idufirmanduseni – semiootikud toovad oma uurimistöös teadmisi koju täpselt nii mitmekesise ampluaaga.

Kirjutas **Piret Karro**, illustreeris **Egon Erkmann**

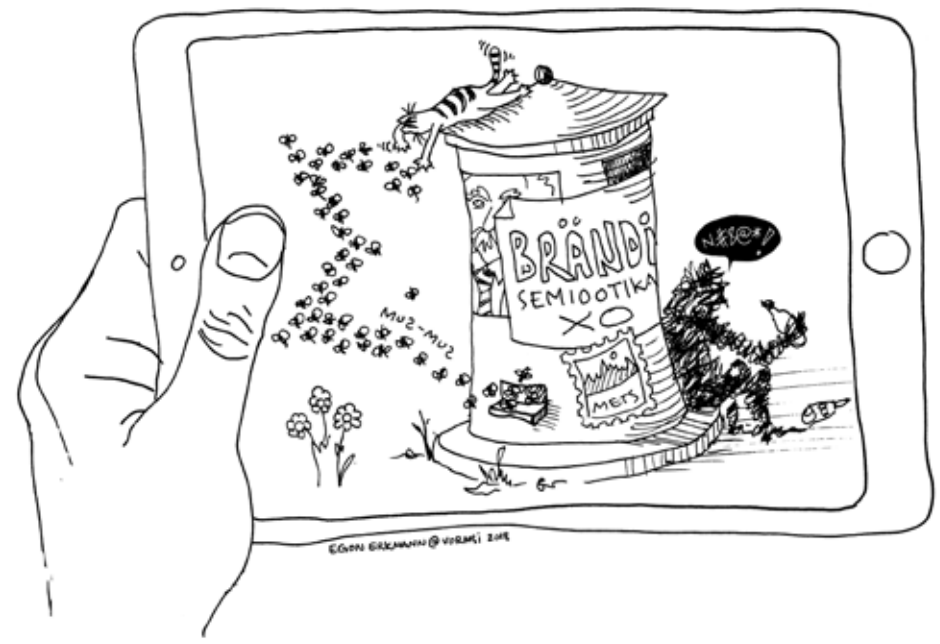

Märgiteaduseks kutsutud distsipliinis uuritakse tähendusloomet – seda, *kuidas* miski oma tähenduse saab. Seejuures pole märk ega tähendus asjad, vaid omandatud suhted, õppimise kaudu moodustatud seosed, rõhutavad **Silvi Salupere** ja **Kalevi Kull** hiljuti Tartu Ülikooli Kirjastuse alt ilmunud semiootikaõpikus. „Märkide olemasoluks peab olema keegi, kes neid tõlgendab ja loob," kirjutavad nad. Praegu on sisseastumine avatud nii bakalaureusekui ka magistriastmesse ning vahel unistan isegi, et kui tagasi läheksin, uuriksin näiteks pimedusest paistva lootuskiire kujundit 1990ndate eesti popmuusika laulusõnades ning selle ühiskondlikke implikatsioone, aga siinkohal soovitan mõnel sisseastujal see teema minu eest hoopis ära napsata.

Kuna konfliktid on tihtipeale seotud sellega, kuidas keegi midagi tähistab või tõlgendab, on semiootilistest arusaamadest abi ka vastasseisude lahendamisel ja vältimisel.

Tartu Ülikooli semiootika osakond, mille juured ulatuvad sümboolselt 1950ndatesse, mil **Juri Lotman** vene kirjanduse kateedris tööd alustas, asutati 1992. aastal ning on olnud üks kodu Tartu-Moskva semiootikakoolkonnale. Praegu tuntakse Jakobi tänaval endise keemiahoone 2. korrusel tehtavat teadust pigem Tartu koolkonnana, mis on üks nii kultuurikui ka biosemiootika keskustest maailmas. Distsipliin ise aga pakub üsna universaalset analüüsimeetodit, mida on võimalik rakendada näiteks nii oma idufirmat luues kui ka keskkonnakonflikte lahendades.

Semiootika terminoloogia ja mudelid on piisavalt abstraktsed, et kõnetada eri huvide ja taustaga kogukondasid ja spetsialiste.

NUNNUDUSE SEMIOOTIKA

USAst pärit TÜ semiootikadoktorant **Jason Mario Dydynski** on võtnud näiteks oma uurimistöös vaatluse alla selle, miks me peame mõnda looma armsaks ja mõnda mitte. Miks meeldivad meile pandakarud, aga mitte süvaveekalad? Dydynski uurib nii kultuurilisi kui ka bioloogilisi omadusi, mis eristavad nunnusid loomi, tegelaskujusid ja tooteid neist, kelle välimus on eemaletõukav. Nii saame tema sõnul rohkem teada inimeste visuaalsest tajust üleüldse ning neid teadmisi on võimalik kasutada mitmel pool – nii looduskaitses, juhtides tähelepanu, et ka neid loomaliike tuleb kaitsta, kelle pilt ei pane heldima, kui ka näiteks tootedisainis, kus Jaapani ja Korea turu mõjul on nunnude nukkude ja robotite ehitamine üha enam levinud.

Semiootikast võib olla abi tootedisainis, aga ka brändiloomes. Magistrant **Sven Anderson** on võtnud semiootilised ideed aluseks oma idufirmale, mille pakutavad tarkvaralahendused peaksid aitama kliendil mõista, kuidas tema brändi tõlgendatakse. Anderson nimetab seda brändi, firma ja kliendi ühisreaalsuseks ning uurib, kuidas erinevad visuaalid, näiteks plakat või reklaampilt, on arusaadavad erinevatest kultuuridest pärit inimestele. Brändiloojatele võib tulla kasuks ka **Mark Metsa** uurimistöö kirjamärkidest ja emotikonidest ning sellest, kuidas eri tähejadad on hakanud kokkuleppeliselt midagi tähendama. Neid teadmisi saab Metsa sõnul rakendada näiteks disainides brändi või logo, mis on nii esteetiline, arusaadav kui ka poliitiliselt korrektne.

Egon Erkmann on rõõmuga disainer, semiootik ja maalikunstnik ning toredate ootamatuste ootaja. Mõnikord on ta kõike liiga palju, aga võimatu on loobuda kogemast. Neist värskeim on õhkamapanev Vormsi. Sääsepirinaga.

KIRJANDUS ERI MEEDIUMITES

Ent semiootika ei piirdu tähendusseoste kirjeldamise ja seletamisega, nagu rõhutavad ka õpiku autorid, vaid semiootikaalased teadmised ja oskused on rakendatavad näiteks tehnoloogiliste muutustega kaasaskäivate õpetamisviiside väljatöötamisel. Venemaalt pärit TÜ doktorant **Sasha Milyakina** uurib, kuidas oleks kõige mõistlikum kirjandust õpetada, kui enamik noori vaatab lugemise asemel filme või sarju, peab vlogi, kirjutab *fan fiction*'it, vahetab kaaslastega sõnumeid või loob meeme. Milyakina ütleb, et semiootikute jaoks on kultuur tõlkeprotsess – kirjandus ja teised kunstid eksisteerivad erinevates formaatides ning üha uuendavad ennast. Noored saavad oma kultuurihariduse põhimõtteliselt internetist, kuna digitaalne teave on seotud tihedalt eri kultuuritekstidega. Koolisüsteem võiks võtta uusi formaate appi kirjanduse õpetamisel, leiab Milyakina, kes on lükanud koos kolleegidega käima juba mitu digitaalset projekti, millega Tartu, Tallinna ja Narva õpilased on õppinud tundma **Andrus Kivirähki** ja **Leelo Tungla** teoseid. Ka doktorandil **Katarina Damcevicil** on hariduslikud ambitsioonid: „Kui õpetame lastele, kuidas keel ja kultuur omavahel põimunud on ning kuidas me keelega reaalsust loome, lugusid jutustame ja oma identiteeti kujundame, rikastub nende enda maailmataju ja kogemustepagas."

KEELEKASUTUS JA LUGUDE JUTUSTAMINE

Kuna konfliktid on tihtipeale seotud sellega, kuidas keegi midagi tähistab või tõlgendab, on semiootilistest arusaamadest abi ka vastasseisude lahendamisel ja vältimisel, ütleb Damcevic oma uurimistöö saateks. Tema on keskendunud marurahvuslusest innustunud vihakõnele oma kodumaal Horvaatias, kus rahvustevaheline sarjamine levis 1990ndatel Jugoslaavia sõdade ajal nagu kulutuli. Damcevici sõnul püütakse küll defineerida vastavat mõistet, kuid selle kohta, kuidas teatud väljenditest või sümbolitest saab vihakõne, on teadmised hõredamad ning siin saab tulla appi kultuurisemiootika.

Näiteks võib võtta tabu mõiste – see, mis on mingis kultuuris tabu, ütleb palju ühiskonna normide kohta seoses seksuaalsuse, perekonna, keha ja kehaprotsessidega. Ka vihakõne väljendid on tihti osaliselt tabustatud, mis annab neile just võimu juurde, sest need mõisted loovad konflikti, tekitavad reaktsiooni – ning innustavad seejuures pidama dialoogi meie enda sotsiaalse keskkonna teemal.

KESKKONNAKONFLIKTID

Tähenduslikke vastasseise uurib ka **Lona Päll**, kes on keskendunud oma töös kohapärimuse ideoloogilisele kasutusele keskkonnakonfliktide ajal. „Mind huvitab, kuidas üksikisikud, grupid ja institutsioonid kohakeskset pärimust kasutavad, et konfliktides oma agendat kehtestada, ning kuidas narratiivid ja jutustamisviisid konflikti ajal muutuvad," ütleb Päll. Keskkonnakonfliktide lahendamiseks on just eriti oluline leida viise, kuidas on ökoloogiline ja kultuuriline tasand omavahel ühendatud, näiteks paistab just eriti teravalt silma, milline kohapärimus on seotud teatud loodusliku paigaga, kui seda on miski ohustama hakanud. Päll toob võrdluseks Rail Balticu trassivaliku käigus algatatud arutelud või diskussiooni tselluloositehase ümber, kuhu lülitusid üsna kiiresti kohakeskse folkloori põhised väited. Keskkonnakonfliktid toimivad tähendusliku katalüsaatorina, eri semiootiliste märgisüsteemide ja kõnelemisviiside lõikepunktina, rõhutab Päll. Tema sõnul on Eestis koha- või looduspärimus alati keskkonnakaitsediskursuse oluline komponent – mitmed otsese keskkonnamõjuga akadeemilised, ametlikud ja poliitilised praktikad (nt pärandipoliitika, looduskaitse) põhinevad folkloorsetel allikatel või teadmistel või on nendega seotud.

Teadmised looduses toimivatest vastastikseostest ja märgiprotsessidest on tulnud Pällile abiks ka tema töös matkajuhina: „Matkajuhi peamine ülesanne ei ole mitte fakte või teadmisi edastada, vaid seoseid selgitada ja suurendada seeläbi inimeste teadlikkust ja hoolivust ümbritseva suhtes. Semiootika terminites kõneledes võib öelda, et matkajuht tõlgendab ja vahendab loodust, tõlgib eri liikide omailmad inimeste omailmas mõistetavaks."

TARTU KOOLKOND

Semiootika Tartu koolkond annab oskused, et uurida väga mitmekülgseid valdkondi nii kultuuris, ühiskonnas kui ka looduses, ning vahendid, et saadud teadmisi rakendada. Lona Pälli sõnu laenates võiks semiootilise analüüsi potentsiaal olla dialoogi tekitamine, erinevate osapoolte kokkuviimine – semiootika terminoloogia ja mudelid on piisavalt abstraktsed, et kõnetada eri huvide ja taustaga kogukondasid ja spetsialiste. Kõigi siin usutletud välisüliõpilaste sõnul on hea teha seda just Tartus, kuna linn on väike, nii et saab õpingutele keskenduda, kuid samas piisavalt elav, et koolivälist tegevust leida. Moskva taustaga Milyakina kiidab Tartu Ülikooli akadeemilist kliimat, kus õppejõud võtavad üliõpilasi endaga võrdsetena, Baltimore'ist pärit Dydynski toob välja akadeemilise iseseisvuse oma teemavalikul ning horvaatlanna Damcevic ütleb, et tunneb ennast koduselt just ääremaadel.

UUS TARTU KUNST

EDGAR JUHKOV

Juulis võib nii Tartu Ülikoolis kui ka EKAs maali erialal tudeerinud kunstnikku näha Tartu Kunstimajas Joanna Hoffmanni kureeritud näitusel, ent tartlasel on ette näidata ka produktsioonikunsti töid arvutimängude vallas.

Küsis **Piret Karro**

Noori Tartu kunstnikke aitab tutvustada Tartmus

TARTMUS Tartu Kunstimuuseum Art Museum tartmus.ee

Juulis toimub sul koos Indrek Aaviku ja Kaspar Tamsaluga Tartu Kunstimajas näitus. Mis teemal see tuleb?
Näitus keskendub maalile kui teemale omaette. Kõik kolm autorit kujutavad ümbritsevat keskkonda realistlikus võtmes, aga kunstnike fookused on veidi erinevad: Kaspari tööde keskpunktiks on inimfiguur, Indrek maalib ja moonutab inimtühja monokromaatilist linnaruumi, ma ise otsin visuaalselt põnevat ainest ja teatud humoorikat nihet ehk midagi sellist, mida on endal lõbus maalida. Eks lõpptulemus kujuneb tööde valiku ja kujunduse käigus.

Omandasid bakalaureusekraadi Tartu Ülikooli maaliosakonnas. Mis tundeid osakonna kinnipanek sinus tekitas?
Kahju oli nii õppejõududest, tudengitest kui ka vilistlastest. Minu jaoks oli tegu suurepärase õppekeskkonnaga, kus maaliõpe ei olnud liiga akadeemiline ega liiga kontseptuaalne. Tehnilised oskused olid au sees ja õppetool koosnes nüüdisaegse maali spetsialistidest. Külastasin osakonda tihti ka pärast sulgemist. See koliti headesse ruumidesse ja keskkond tundus väga inspireeriv. Ootamatu sulgemine ja sellega kaasnenud meediapalagan tekitasid tunde, et minu eriala pole ühiskonnale oluline.

Sinu illustratsioonid on üsna futuristlikud või hoopis düstoopilised, meenutades visuaalilt osalt arvutimängu „No Truce with the Furies". Millest sa illustratsioonide ainest ammutad?
Eks varem olidki mängud, fantastilised filmid ja teised *concept art*'i (*meelelahutustööstuse produktsioonikunst, mitte ajada segi kontseptuaalse kunstiga* – toim.) skeene kunstnikud mu peamiseks inspiratsiooniks. Aga tegu on veidi suletud süsteemiga, kust ma olen pigem välja kasvanud. Praegu pakuvad suurimat inspiratsiooni inimesed ja keskkond mu ümber. Eks see on üsna üldine. Lugesin eile „Rehepappi" ja mõtlesin, miks kõik neid draakoneid joonistavad. Ma disainiks ise parem ühe megakrati – kolhoosiaegse tehnika jäänukitest koosneva lendava värdja, kes Lätist kõike paremat tooks.

Millistele arvutimängudele visuaali loomisega sa ise seotud oled olnud?
Ma olen olnud vabakutselisena seotud päris paljude väikeste mänguprojektidega, aga neist vähesed on jõudnud reaalsete prototüüpide või veel vähem väljalaskmiseni. Mänguarendus on pagana keeruline ja *concept art*'i tellitakse eelkõige projekti algfaasis, kus arendajatel on suur tuhin ja kõik tundub võimalik. Viimasel ajal olen aidanud Tartus tegutsevat „Shortest Trip to Earthi" meeskonda illustratsioonidega, aga neil on tõsi taga ja mängu väljalaskmine ei ole enam kaugel.

Edgar Juhkov. Foto: Anni Liina Mets

Sul on maaliseeria „TLN-TRT", milles kujutad psühhogeograafilisi nihkeid Tartu ja Tallinna asukohtade vahel, kus ühe linna vaade toob silme ette koha teises linnas. Kas oskad seda tunnet põhjendada või selgitada?
Mulle kui kunstnikule pakkus huvi selle protsessi jälgimine või märkamine. Näiteks sõitsin üle Lasnamäe raudteeviadukti ning korraks käis läbi tunne, nagu oleks Tartus Sõpruse sillal ning teisel pool paistaksid Annelinna paneelikad. Ma arvan, et see oli seotud Tallinnas elades tekkinud väikese koduigatsusega. Hiljem Tallinna külastades pole ma seda rohkem täheldanud. Nende paikade pildiliselt ühendamine lõi võimaluse enda teadvust korraks petta ja seda tunnet taas kogeda. Magistritöö seerias painutasin linnakaadreid üle pildi serva ja lõin võimatut ruumi. Selline nihestamine ongi pigem seotud enda jaoks põnevuse loomisega.

Su kodulehel on korralik galerii võsadest ja majavaremetest. Mis sind võssakasvanud alade juures võlub?
Võssakasvanud alad loovad hea visuaalse kontrasti. Fotod Prõpjatist, kus loodus linna justkui järk-järgult alla neelab, näevad fantastilised välja. Teisalt paelub mind vist lihtsalt võsa igavus või korrapära, selle motiivi visuaali abstraktne kvaliteet. Mulle seostuvad võsaga millegipärast kohe **Andrei Tarkovski**, **Peter Doig** ja **Jackson Pollock**. Võib-olla kutsub mind miski looduse poole, mitte kohe suure laane suunas, aga nii sammhaaval.

„Kohvipaus", 2017, digitaalne illustratsioon

PÜSILEPINGUGA MÜÜRILEHT IGA KUU KOJU
1.80 € EEST. VORMISTA TELLIMUS AADRESSIL

TELLIMINE.EE/MUURILEHT

JÄRGMINE LEHENUMBER ILMUB 15. AUGUSTIL

RSRI VEERG: MAJANDUSMUDEL, MIS LUBAB MAAILMA PÄÄSTA

Kristiina Vain

RSR
RAHVUSVAHELISTE SUHETE RING

RSRi veerus kirjutavad Tartu Ülikooli Rahvusvaheliste Suhete Ringi liikmed olulistest teemadest rahvusvahelisel tasandil. Seekord tuleb juttu ringmajandusest, mida mõned peavad revolutsiooniliseks majandusmudeliks, teised seostavad aga lihtsalt keskkonnasõbraliku eluviisiga.

Jätkusuutlik elu Maal on leidmas globaalse ideena aina rohkem kõlapinda. Praegu käibel olev põhimõttel „tooda-kasuta-hülga" töötav majandusmudel toimib sellele aga risti vastupidi. Kasutades eelkõige taastumatuid ressursse, toodame ning tarbime uusi asju ning seejärel loobume neist pikemalt mõtlemata. Kogu protsess algab otsast peale, mistõttu kahanevad loodusvarad ja kasvav jäätmete hulk ei ole enam pelgalt kauge oht, vaid karm reaalsus. Alternatiivse lähenemisena on hakatud pöörama rohkem tähelepanu teistsuguste majandusmudelite kasutuselevõtule. Nendest üks on ringmajanduslik süsteem.

Mida ringmajandus endast täpsemalt kujutab? Tegu on majandusmudeliga, mis ei kasuta tootmiseks uusi tooraineid, vaid üritab võimalikult kaua taaskasutada vanu materjale. Selline süsteem võimaldab vähendada taastumatute loodusvarade tarbimisest tulenevaid keskkonnaprobleeme ning minimeerida jäätmete hulka tarbimisprotsessi lõppastmes. Lisaks keskkondlikele eelistele peaks ringmajanduslik mudel suurendama ka majanduskasvu, luues uusi töökohti ja vähendades toormaterjalide hinda[1]. Toodete taaskasutus muudab nii riigisisese kui ka -välise majanduse stabiilsemaks ning šokkide eest kaitstumaks, kuna võimaldab vältida vaid ühest või paarist toorressursist sõltumist. Taoline uudne lähenemine on leidnud laialdast toetust nii Euroopa Liidus kui ka ülejäänud maailmas, näiteks Jaapanis, Hiinas ning Kanadas. Euroopa Komisjon on võtnud vastu eraldi ringmajandust toetava paketi, mis keskendub eelkõige jäätmekäitlusele ning elektroonika ja tekstiili jätkusuutlikule tootmisele.

Paljud teoreetikud nimetavad ringmajandust „moraalseks kapitalismiks", mis omab kõrgemat, keskkonnasõbralikku eesmärki.

KES PEAB HAARAMA OHJAD?

Ringmajandusele omaste tunnusjoontena võib tuua välja n-ö nelja R-i poliitika: *reduce*, *reuse*, *recycle* ja *recover* ehk vähenda, taaskasuta, töötle ümber ning taasta. Uue majandusliku süsteemi eesmärk on lahutada saadav tulu kasutatavatest algmaterjalidest[2]. Ringmajandus üritab vähendada ühekordsete toodete tarbimist ning käsitleda tooteid teenustena – selle asemel et loobuda omanikuõigusest, saab tooteid välja laenutada. Heaks näiteks on telefonifirma Vodafone, kes pakub oma klientidele võimalust rentida aastaks uusim telefonimudel – tänu sellele ei pea seadme kasutaja uue versiooni väljatulekul seda ostma tormama, vaid saab selle lihtsalt laenutada.

Üleminek lineaarselt majandusmudelilt ringmajandusele ei pruugi kulgeda sujuvalt. Uue süsteemi juurutamisel on oluline roll riigil, MTÜdel[3], suurfirmadel ning tarbijatel endil, kes saavad anda panuse oma harjumusi muutes. Kuigi liberaalse majandusteooria järgi ei tohiks riik turul toimuvasse sekkuda, on ringmajanduse toimimiseks vaja riiklikke toetusi ning avaliku sektori ja eraettevõtete vahelist koostööd. Heaks näiteks on juba varem mainitud Euroopa Komisjoni vastu võetud ringmajanduse pakett, mis on eraldanud valdkonna toetamiseks, täpsemalt jäätmekäitluse parandamiseks, ligi 6 miljardit eurot. Jäätmekäitluse efektiivsemaks muutmine ning uute, taaskasutatavate pakendite kasutuselevõtt hoiab aga toormaterjale kauem tarbimisahelas.

Ringmajanduse edu ei sõltu siiski ainult riigi ning kolmanda sektori panusest. Uue süsteemi peavad omaks võtma ka ettevõtjad. Taolise majandusmudeli puhul võib tekkida küsimus, kellel lasub peamine vastutus toote õige taaskasutuse tagamisel – kas riigil, tootjafirmal või hoopis kellelgi kolmandal? Ettevõtted võivad ringmajandusele üleminekul seista silmitsi ka mitmete takistustega, näiteks võib ringmajanduslik idee tunduda finantsiliselt ebatulus, sest tarvis on uudset tootedisaini ning tööjõu ümberõpet[4]. Mõne firma jaoks võivad taolised ümberkorraldused näida liiga riskantsed. Siinkohal olekski õigustatud riigi sekkumine erinevate toetustega – vastasel juhul ei pruugi olla võimalik ringmajandust edukalt rakendada.

RISK TARBIMIST SUURENDADA

Mitmed ettevõtted on teadvustanud endale siiski tootmise ning keskkonnasaaste vahelist korrelatsiooni ning on seetõttu minemas üle ringmajanduslikule mudelile. Samas võib firmade näiliselt jätkusuutlik tootmisviis olla vaid osav PR. Keskkonnasõbralikkus on muutunud (eelkõige lääneriikide) tarbija jaoks oluliseks faktoriks, millega arvestatakse ostuvaliku tegemisel. Ettevõtete üleminek ringmajandusele on mõnel juhul lihtsalt hea reklaamifassaad, millega ostjaid juurde meelitada (inglise keeles tuntud ka kui *greenwashing*). Sellises käitumises on süüdistatud näiteks tuntud riidepoeketti H&M, kelle keskkonnateadlik lähenemine meenutab paratamatult osavat reklaamitrikki. Mõned kriitikud ei usu seetõttu, et ettevõtted soovivad siiralt ringmajandusele üle minna, ning nende arvates peaks uue majandusmudeli juurutamine olema kodanikuühiskonna ülesanne[5].

Ringmajanduse üks peamine probleem on mudeli laialivalguvus – tegu on mitmekesise lähenemiste kogumiga, millel on kindel teoreetiline eesmärk, ent ebakindel praktiline suund. Seda on kritiseeritud ka majandusliku poole äraunustamise ning vaid tehnilistele lahendustele keskendumise tõttu. Ringmajandus on näiliselt kõigi probleemide lahendaja, ent tegelik efekt võib olla vastupidine: juhul kui uus süsteem on hakanud efektiivselt toimima, võib see põhjustada tootehindade languse ning inimesed hakkavad rohkem tarbima, see süvendab aga kahjulikke keskkonnamõjusid[6]. Nõiaringist pääsemiseks tuleb arvestada sellega, et ringmajanduslikud võtted üksinda ei suuda meie keskkonda päästa – vaja on endiselt vähendada toodete-teenuste tarbimist, millele saab kaasa aidata tarbija ise.

Eelnevat lugedes võib tekkida küsimus, kas süsteem meenutab pigem sotsialistlikku või kapitalistlikku majandust. Paljud teoreetikud peavad uudset ringmajandust hoopis „moraalseks kapitalismiks", mis ei vastandu kapitalistlikule teooriale, ent omab siiski kõrgemat, keskkonnasõbralikku eesmärki[7].

Ringmajanduse ideoloogilise kuuluvuse üle vaidlemine ei muuda tööstust keskkonnasõbralikumaks. Vaja on teadvustada endale tänapäevase tarbimisele orienteeritud ühiskonna jätkusuutmatust ning võtta selle lahendamiseks kasutusele uusi meetmeid, millest üks võiks olla ringmajanduse juurutamine. Uudse kontseptsiooni tõttu on ringmajandus veel lõplikult välja töötamata ning selle rakendamisega võib kaasneda ka ootamatuid probleeme. Üks on aga kindel – tänapäevane lineaarne majandusmudel on oma aja ära elanud ning vajame sellele alternatiivi, olgu selleks ringmajandus või mõni muu keskkonnasõbralik süsteem.

Mööbligigandi IKEA tellimusel disainis Rootsi disainibüroo Form Us With Love 100% taaskasutatud puidust ja plastpudelitest köögimööbli Kungsbacka. Olgugi et küsitavusi võib tekitada see, kui jätkusuutlik saab üleüldse olla ettevõte, mis tugineb madala hinna ja masstootmise ärimudelile ning soodustab masstarbimist, tuleb IKEAle sellegipoolest kiitust avaldada, kuna nad on teinud märkimisväärseid samme keskkonnasõbralikumate tootmisvalikute suunas. Kolm ülemist fotot on pärit lehelt formuswithlove.se, *alumine on IKEA reklaampilt*

Kristiina Vain on riigiteaduste teise aasta bakalaureusetudeng. Kõrvalerialana õpib Kristiina keskkonnatehnoloogiat ning tulevikus näeb ta end töötamas valdkonnas, mis suudaks need kaks eriala siduda. Praegu on autor aktiivne ka kolmes tudengiorganisatsioonis: EÜS Põhjala, Riigiteaduste Selts ning Rahvusvaheliste Suhete Ring.

[1] *Kalmykova, Y.; Sadagopan, M.; Rosado, L. 2017. Circular economy – From review of theories and practices to development of implementation tools. – Resources, Conservation & Recycling.*

[2] Ibid.

[3] *MTÜd saavad panustada ringmajanduse juurutamisel erinevate keskkonnasõbralike kampaaniate korraldamise ning ringmajanduslike põhimõtete tutvustamisega laiemale publikule. Kolmas sektor võib olla edukalt ka nõuandvas rollis seadusandlike organite juures.*

[4] *Ritzén, S.; Sandström, G. 2017. Barriers to the Circular Economy – Integration of Perspectives and Domains. – Procedia CIRP, nr 64, lk 7–12.*

[5] *Narberhaus, M.; Mitschke-Collande, J. 2017. Circular economy isn't a magical fix for our environmental woes. – The Guardian, 14.07.*

[6] *Zink, T.; Geyer, R. 2017. Circular Economy Rebound. – Journal of Industrial Ecology, nr 21 (3), lk 593–602.*

[7] *Confino, J. 2015. Beyond capitalism and socialism: could a new economic approach save the planet? – The Guardian, 21.04.*

KUULA

ONLINE-RAADIO

IDAIDAIDA.EE

IBA

TÄNAME:

viru keskus